

ΑΝΩΤΑΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΣΙΩΤΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ & ΣΙΩΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ

ΒΙΓΛΕΣ ΣΤΗΝ ΤΗΝΟ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥΣ –

ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥΣ

ΕΠΙΒΛΕΨΗ – ΕΙΣΗΓΗΣΗ Γ.Κ. ΒΑΡΕΛΙΔΗΣ ΔΡ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α.Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Σύντομη ιστορία του νησιού	2
2. Πολιτοφυλακή ή στρατιωτική οργάνωση της Τήνου	11
2.1 Τήνιοι στρατιώτες:	11
2.2 Ακρόαση παραπόνων στρατιωτών:	12
2.3 Φροντίδα για πρόληψη πυρκαγιάς:	12
2.4 Χρόνος πραγματοποίησης γενικών στρατιωτικών ασκήσεων:	12
2.5 Συντήρηση στρατιωτικού υλικού:	13
2.6 Μισθοδοσία στρατιωτών:	13
3. Η Τήνος κατά τη Βυζαντινή Περίοδο (337 – 1207)	14
<i>Η Διοίκηση</i>	14
4. Η Τήνος στα χρόνια των Ghisi	22
5. Η Τήνος κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας	25
6. Ιστορία της πειρατείας στην Τήνο	30
6.1 Η Τήνος ως στόχος πειρατών	31
6.2 Η Τήνος πειρατικό ορμητήριο	39
7. Βίγλες – φυκτωρίες Τρόποι – επικοινωνίες	42
8. Ακτοφρουρά	61
9. Εκτενής περιγραφή του Εξωμβούργου	70

(Φωτογραφία από το υψηλότερο σημείο του Ξώμβουργου)

ΒΙΓΛΕΣ ΣΤΗΝ ΤΗΝΟ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥΣ – ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥΣ

1. Σύντομη ιστορία του νησιού

Η Τήνος είναι ο πυρήνας ενός ομώνυμου πολύνησου, που αποτελείται από 147 νησαία εδάφη, βάσει των σχετικών δεδομένων της Υδρογραφικής Υπηρεσίας Π.Ν. τα οποία την περιβάλλουν σε μικρή απόσταση από τις ακτές της.⁽⁰¹⁾

Η Τήνος ανήκει στις Κυκλάδες και είναι το τρίτο σε μέγεθος νησί μετά την Άνδρο και την Νάξο, κατά την Υδρογραφική Υπηρεσία Π. Ν. και το 4ο μετά και από την Πάρο κατά την ΕΣΥΕ, με εμβαδόν επιφανείας 197 τ. χλμ και πληθυσμό 8.574 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού έτους 2001.⁽⁰¹⁾

(Τήνος Ιστορία και Πολιτισμός Τόμος Α': Ιστορία, επ. Μελέτης Γ. Κ. Γιαγκάκη, εκδόσεις «Δεδεμάδη», επιμέλεια έκδοσης π. Μάρκου Φώσκολου, Τήνος 2005, σελ. 15).⁽⁰¹⁾

Βρίσκεται νοτιοανατολικά της Άνδρου και βορειοδυτικά της Μυκόνου, χωρίζεται από την πρώτη με το λεγόμενο Στενό Άνδρου – Τήνου, ανοίγματος 1,5 χλμ περίπου και από την δεύτερη με το κανάλι του Τσικινιά ανοίγματος μεταξύ του Αγίου Ιωάννη Πόρτο Τήνου και της Άκρας Αρμενιστή της Μυκόνου, 8 χλμ περίπου, απέχει δε 8,5 ν. μίλια περίπου από τις εγγύτερης ακτές της Σύρου, περισσότερο από 11 ν. μ. από τις ανατολικές ακτές της Γυάρου και 6 ν.μ. περίπου από τις βόρειες ακτές της Ρήνειας.⁽⁰¹⁾

Η Τήνος βρίσκεται σε καίριο σημείο, στο κέντρο ουσιαστικώς του Αιγαίου. Όσο απέχουν οι δυτικές ακτές της από την ανατολική Πελοπόννησο, άλλο τόσο απέχουν οι ανατολικές της από την Μικρά Ασία. Όσο απέχει το νότιο τμήμα της από την Κρήτη (Ηράκλειο) άλλο τόσο απέχει περίπου το βόρειο τμήμα της από την είσοδο των Στενών. Δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι ο ελέγχων την Τήνο δεσπόζει του Αιγαίου.⁽⁰¹⁾

Τα πρώτα ίχνη εγκατάστασης στο νησί ανάγονται στην Νεολιθική και την Πρωτοκυκλαδική εποχή. Σύμμαχος των Αθηναίων στις αρχές του 3ου π.Χ. αιώνα, έγινε έδρα του Κοινού των Νησιωτών και γνώρισε ακμή. Το 129 π.Χ. περιήλθε στην ρωμαϊκή διοικητική επαρχία της Ασίας, και το 194 μ.Χ. με τις υπόλοιπες Κυκλάδες εντάχθηκε στην επαρχία των Νήσων με έδρα την Ρόδο. Μέχρι το 1204 οι διαθέσιμες πληροφορίες για την Τήνο αφορούν επιδρομές και λεηλασίες πειρατών Αράβων, Σαρακηνών κ.λ.π. λιμούς και επιδημίες. Είναι περίοδος ανασφάλειας και παρακμής. Το 1204 με την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους, οι Κυκλάδες περιέρχονται στους Ενετούς. Το 1207 δόθηκε η διακυβέρνηση της Τήνου και της γειτονικής Μυκόνου στους αδελφούς Ανδρέα και Ιερεμία Γκύζη, των οποίων η δυναστεία εξουσίασε τα δύο νησιά μέχρι το 1390. Η περίοδος αυτή έχει αποκληθεί «Γκιζοκρατία» γιατί κατά την διάρκειά της, η εξάρτηση από την Ενετική Δημοκρατία ήταν πολύ χαλαρή. Δηλαδή το 1207 η Τήνος εντάχθηκε στο Δουκάτο του Αιγαίου και παραχωρήθηκε ως τιμάριο στους αδελφούς Γκίζι. Το 1390 περιήλθε στην άμεση κυριαρχία της Βενετίας, στην οποία έμεινε ως το 1715, οπότε καταλήφθηκε από τους Τούρκους. Συμμετείχε ενεργά στην Επανάσταση του 1821. **(Τήνος Ιστορία και Πολιτισμός Τόμος Α': Ιστορία, επ. Μελέτης Γ. Κ. Γιαγκάκη, εκδόσεις «Δεδεμάδη», επιμέλεια έκδοσης π. Μάρκου Φώσκολου, Τήνος 2005, σελ. 15).**⁽⁰¹⁾

Τον 19ο αιώνα έγινε τόπος πανορθόδοξου προσκυνήματος μετά την ανεύρεση της εικόνας της Ευαγγελίστριας (30-1-1823) και την ανέγερση του φερώνυμου ναού (1823-1831). Στις 15 Αυγούστου 1940 ο τορπιλισμός του πολεμικού «Έλλη» από ιταλικό υποβρύχιο στο λιμάνι της Τήνου υπήρξε το προμήνυμα του Ελληνοϊταλικού Πολέμου⁽⁰²⁾

Η Τήνος, ένα από τα μεγαλύτερα Κυκλαδονήσια, έχει προσφέρει πολλά στη διαμόρφωση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και παράδοσης, κατά τους νεότερους χρόνους.⁽⁰³⁾

Και κατά την Αρχαιότητα όμως είχε αναπτύξει προηγμένο πολιτισμό, όπως μαρτυρούν τα ανασκαφικά της και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα: θολωτός μυκηναϊκός τάφος στη θέση Αγία Θέκλα Πανόρμου, γεωμετρικός τάφος στο ίδιο μέρος, θεμέλια οικοδομημάτων γεωμετρικών χρόνων στο Ξώμβουργο, το περίφημο ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στα Κιόνια, το ιερό του Διονύσου στη θέση όπου βρίσκεται σήμερα ο ναός της Ευαγγελίστριας, γλυπτά και κεραμικά διάφορα που βρίσκονται εκτεθειμένα ή φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλεως. Ιδιαίτερης σημασίας από τα κεραμικά είναι τα μοναδικά μεγάλου μεγέθους πιθάρια των γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων με ενδιαφέρουσες καλλιτεχνικές παραστάσεις.⁽⁰³⁾

Η μυθολογία αποδίδει την ονομασία του νησιού στον πρώτο οικιστή του που ονομαζόταν Τήνος. Κατά τον Στέφανο Βυζάντιο «Τήνος νήσος Κυκλάς από οικιστού Τήνου». Γνωστά είναι και τα παλαιά ονόματα Υδρούσα και Οφιούσα, ονόματα, που σημαίνουν πως είχε πολλά νερά και πολλά φίδια, απ' τα οποία την γλίτωσε, καθώς πίστευαν οι αρχαίοι μας πρόγονοι, ο Ποσειδώνας. Άλλοι υποστηρίζουν πως το όνομά της προέρχεται από την φοινικική λέξη Τανόθ, που σημαίνει φίδι, και άλλοι πως πήρε το όνομα του πρώτου οικισμού της, του Τήνου. Ακόμα ο Αριστοφάνης αναφέρει πως ονομαζόταν και Σκορδοφόρος, επειδή
(εγκυκλ. Λεξικού Πάπυρος Larousse, σελ. 1721, σε συνδ. με μελέτες του Γ. Κ. Γιαγκάκη).⁽⁰²⁾

(Τηνιακά μελετήματα, τόμος Α', Δημήτριος Ζ. Σοφινός, Ομ. Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, Πανελλήνιον Ιερόν Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, Τήνος 2005, σελ 9-17, Τήνος, Στυλ. Ζ. Λαγούρου – Αθ. Σ. Λαγούρου).⁽⁰³⁾

παρήγαγε εκλεκτά σκόρδα. ⁽⁰³⁾

Κατά τους Μηδικούς πολέμους την κατέλαβαν οι Πέρσες και αναγκαστικά οι Τηνιακοί έστειλαν στον στόλο τους μια τριήρη με πλοίαρχο τον Παναίτιο του Σωσιμένη. Κι ήταν αυτή η τριήρης που αυτομόλησε, για να ειδοποιήσει τους Έλληνες, την ώρα που σκέφτονταν να φύγουν απ' το στενό της Σαλαμίνας, πως τους κύκλωσε ο περσικός στόλος και μόνη διέξοδο είναι η ναυμαχία. Έτσι πανέτοιμους τους βρήκε τους Έλληνες ο Ξέρξης κι έκλαψε από την κορυφή του Αιγάλεω την πανωλεθρία των караβιών του. ⁽⁰³⁾

Οι Τήνιοι και στην μάχη των Πλαταιών έδωσαν στρατό και γράφτηκε γι' αυτό το όνομά τους στον Δελφικό Τρίποδα. ⁽⁰³⁾

Μετά τα Μηδικά η Τήνος τάχθηκε στην ηγεμονία των Αθηνών. Την κυριεύσαν αργότερα οι Σπαρτιάτες και πέρασε διαδοχικά, ακολουθώντας την τύχη και των άλλων νησιών, στην κυριαρχία του Φιλίππου, των διαδόχων του και τέλος των Ρωμαίων. ⁽⁰³⁾

Πότε η Τήνος δέχτηκε το Χριστιανισμό δεν είναι εξακριβωμένο, αφού δεν έχουμε σχετικές επιγραφικές μαρτυρίες ή άλλα λείψανα παλαιών εκκλησιαστικών μνημείων. Πιθανόν, γύρω στον Ε' αιώνα η θρησκεία της αγάπης και της συγνώμης διαδόθηκε και επικράτησε και στην Τήνο. ⁽⁰³⁾

Στα χρόνια του Βυζαντίου η Τήνος, όπως και τα περισσότερα νησιά των σημερινών Κυκλάδων, είχε υπαχθεί διοικητικά στο Θέμα Αιγαίου Πελάγους και πολύ συχνά υφίστατο τις συνέπειες πειρατικών επιδρομών Αράβων και άλλων θαλασσοκουρσάρων. ⁽⁰³⁾

Όταν τον Απρίλιο του 1204 η Βασιλεύουσα έπεσε στα χέρια των Λατίνων της Δ' Σταυροφορίας, οι σταυροφόροι στη συνέχεια διένειμαν αναμεταξύ τους τις κτήσεις της άλλοτε κραταιάς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι Βενετοί, με αρχηγό τον δόγη Δάνδολο, έλαβαν στο μερίδιό τους τα σημαντικότερα εμπορικά λιμάνια και τα κυριότερα νησιά του Ιονίου και Αιγαίου, ανάμεσα στα οποία και τις Κυκλάδες. ⁽⁰³⁾

Έτσι η Τήνος περιήλθε στην κυριαρχία της Γαληνότατης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου και έμεινε βενετοκρατούμενη για πέντε ολόκληρους αιώνες. Από το 1207 (Τηνιακά μελετήματα, τόμος Α', Δημήτριος Ζ. Σοφινός, Ομ. Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, Πανελλήνιον Ιερόν Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, Τήνος 2005, σελ 9-17, Τήνος, Στυλ. Ζ. Λαγούρου – Αθ. Σ. Λαγούρου). ⁽⁰³⁾

μέχρι το 1390 εξουσίαζαν την Τήνο, κατά παραχώρηση, οι Βενετοί υποτελείς και ευπατρίδες της οικογένειας Γκίζη. Το 1390 η Τήνος περιέρχεται στην άμεση κυριαρχία της Βενετίας, η οποία διατηρεί την εξουσία της στο νησί, χωρίς διακοπή, μέχρι τον Ιούνιο του 1715. ⁽⁰³⁾

Η θέση της Τήνου στο κέντρο του Αρχιπελάγους, σε μικρή απόσταση από τα γύρω νησιά, που όλα μαζί σχηματίζουν τη φυσική γέφυρα ανάμεσα στην Μ. Ασία και στον κυρίως ελλαδικό χώρο, δικαιολογεί την ξεχωριστή σημασία που αποκτά το νησί αυτό ως προκεχωρημένο φυλάκιο και παρατηρητήριο της Γαληνότατης Δημοκρατίας στο Αιγαίο, ιδιαίτερα κατά το μεγάλο Τουρκο-Βενετικό πόλεμο (1645-1669) για την κατάκτηση της Κρήτης. ⁽⁰³⁾

Έτσι η Τήνος είναι το μοναδικό από τα Αιγαιοπελαγίτικα νησιά που έχει την εξαιρετική τύχη να παραμείνει για τόσους αιώνες σε χέρια χριστιανικά και να αποφύγει μέχρι τις αρχές του 18^{ου} αι. το ζυγό του αλλόθρησκου και απολίτιστου Οθωμανού δυνάστη. Σ' όλη τη διάρκεια της Βενετοκρατίας λειτούργησαν στην Τήνο, με πλήρη σχεδόν αυτοτέλεια, οι κοινοτικοί θεσμοί και ήταν σεβαστά τα προνόμια και τα έθιμα των κατοίκων του νησιού. Σε σύγκριση με τα άλλα νησιά των Κυκλάδων, η Τήνος είναι την εποχή αυτή η πιο πυκνοκατοικημένη. ⁽⁰³⁾

Γι' αυτό παρατηρείται εδώ έντονο το φαινόμενο της μετανάστευσης προς τα αστικά κέντρα των Μικρασιατικών παραλίων αλλά και άλλων περιοχών. Το μεταναστευτικό ρεύμα, που εντάθηκε κυρίως κατά το 18^ο αιώνα, επηρέασε αποφασιστικά την πολιτιστική παράδοση και ανάπτυξη του νησιού, αφού οι ξενιτεμένοι, επιστρέφοντας στην αγαπημένη τους γενέτειρα, έφερναν εκεί όχι μόνο φλουριά και πλούτη αλλά και την παιδεία, τις συνήθειες και την κουλτούρα του έξω κόσμου. ⁽⁰³⁾

Μετά την κατάλυση της Βενετικής κυριαρχίας στην Κρήτη από τους Τούρκους (1669), η Τήνος είναι η μόνη Βενετική κτήση στο Αιγαίο. Όμως και εδώ σιγά-σιγά αλλά σταθερά η Βενετική κυριαρχία εισέρχεται στην τροχιά της παρακμής, αργοσβήνει και οδηγείται στο μοιραίο τέλος της. ⁽⁰³⁾

(Τηνιακά μελετήματα, τόμος Α', Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, Ομ. Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, Πανελλήνιον Ιερόν Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, Τήνος 2005, σελ 9-17, Τήνος, Στυλ. Ζ. Λαγούρου – Αθ. Σ. Λαγούρου). ⁽⁰³⁾

Όταν οι Τούρκοι πήραν το 1453 την Πόλη κι άρχισαν σιγά-σιγά να εξαπλώνονται σ' όλα τα νησιά, 11 φορές επιχείρησαν να καταλάβουν και την Τήνο (1536, 1570, 1570, 1572, 1652, 1654, 1661, 1662, 1684, 1696 και 1697) ώσπου το 1715 (5 Ιουνίου) το κατόρθωσαν, αφού ο Ενετός φρούραρχος Βάλβι έβρεξε το μπαρούτι και έφραξε τα κανόνια του φρουρίου για να κάνει αδύνατη την άμυνα. Ήταν πια το τελευταίο κομμάτι της Ελλάδος που έπεφτε στα χέρια των Τούρκων, οι οποίοι όμως σεβάστηκαν τα προνόμια που είχαν παραχωρήσει οι προηγούμενοι κατακτητές στους κατοίκους του νησιού και άφησαν άθικτη την κοινοτική οργάνωση με τους δημοκρατικούς θεσμούς της. Έτσι η Τουρκοκρατία στην Τήνο, που κράτησε μόνο σχεδόν ένα αιώνα, υπήρξε χαλαρή και επιφανειακή, με όλες τις ευεργετικές συνέπειες για το νησί.⁽⁰³⁾

Στην σύντομη περίοδο της Τουρκοκρατίας και στο μεγάλο Αγώνα που επακολούθησε υπέρ της εθνικής Ανεξαρτησίας και Ελευθερίας η Τήνος έλαβε ενεργό μέρος και πρόσφερε πολύτιμες υπηρεσίες.⁽⁰³⁾

Από τα 1771 ως τα 1775 η Τήνος διετέλεσε υπό Ρωσική κατοχή και την 31^η Μαρτίου του 1821 ύψωσε την σημαία της επανάστασεως στον Πύργο με αρχηγό τον Γεώργιο Παλαμάρη. Λίγο αργότερα, στις 20 Απριλίου, ξεσηκώθηκε και η πόλη της Τήνου. Κι πλήρωσε βαρύ τον φόρο της λευτεριάς με την κατατόμηση του φυλακισμένου στην Κωνσταντινούπολη τέκνου της, Φιλικού Φραγκίσκου Γεωργαντόπουλου, την Κυριακή του Θωμά του 1821.⁽⁰³⁾

Τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς 300 Τήνιοι σαν άλλοι Σπαρτιάτες υπό τον μητροπολίτη Καρύστου Νεόφυτο θυσιάστηκαν πολεμώντας τους Τούρκους στα Στύρα της Ν. Εύβοιας.⁽⁰³⁾

Οι Τήνιοι πολέμησαν όπου χρειάστηκε κατά την Επανάσταση στην στεριά. Αλλά ως νησιώτες συμμετείχαν και σε θαλάσσιες επιχειρήσεις. Μπουρλοτιέριδες μνημονεύει η ιστορία τους Φιλ. Λέλα, Φιλ. Αντωνίου, καπετάν-Χελιδόνα η Σαμοθράκη πλάι στους θρυλικούς Παπανικολή και Κ. Κανάρη.⁽⁰³⁾

Ωστόσο, οι όροι της συνθήκης παραδόσεως στάθηκαν πολύ τιμητικοί για τους (Τηνιακά μελετήματα, τόμος Α', Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, Ομ. Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, Πανελλήνιον Ιερόν Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, Τήνος 2005, σελ 9-17, Τήνος, Στυλ. Ζ. Λαγούρου – Αθ. Σ. Λαγούρου).⁽⁰³⁾

γενναίους κατοίκους της Τήνου, αφού θα έβγαιναν από το φρούριο με ψηλά τις σημαίες, με τα όπλα τους κι ενώ ο τούρκικος στρατός θα απέδιδε τιμές. Διατήρησαν το προνόμιο να λατρεύουν ελεύθερα τον Θεό τους με δικό τους Επίσκοπο, να κτίζουν όσα Σχολεία και Εκκλησίες θέλουν, να μείνουν δυο χρόνια αφορολόγητοι, ν' απαλλαγούν απ' τον κεφαλικό φόρο και να πληρώνουν μόνο κτηματικό, να μη φορούν φέσι κι όσοι θέλουν να φορούν κόκκινες κάλτσες, πράγμα που απαγορευόταν στους άλλους σκλάβους Έλληνες.⁽⁰³⁾

Η Τήνος προσέφερε και με άλλο τρόπο στο αγωνιζόμενο Έθνος, καθώς στην στοργική της αγκαλιά κατέφευγαν πολλοί απ' όσους γλίτωσαν από την καταστροφή των Κυδωνιών, από την σφαγή της Χίου, από την καταστροφή της Κάσου, την πυρπόληση των Ψαρρών, τους σκοτωμούς της Κρήτης.⁽⁰³⁾

Πάνω απ' όλα όμως βαραίνει στην ιστορία η μεγάλη κι ανυπολόγιστη προσφορά της Τήνου, του άριστου οιωνού, που έδινε φτερά στον αγωνιζόμενο Ελληνισμό, όταν στις 30 Ιανουαρίου του 1823 βρέθηκε η Θαυματουργή Εικόνα της Ευαγγελίστριας, την ημέρα της εορτής των Τριών Ιεραρχών, των προστατών των Γραμμάτων και της Παιδείας. Μητροπολίτης ήταν τότε στο νησί ο ευσεβής Γαβριήλ από την Κρήτη. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα (1823-1831), με χρηματικές συνεισφορές και άμισθη προσωπική εργασία των κατοίκων του νησιού, υπό την επιστασία του αρχιτέκτονα Ευστράτιου Σμυρναίου, ανεγέρθηκε ο περικαλλής ναός της Μεγαλόχαρης. Από τότε και μέχρι σήμερα η Τήνος αποτελεί πόλο έλξης όλων των πιστών Χριστιανών και έχει αποβεί Πανελλήνιο αλλά και Πανορθόδοξο προσκυνηματικό κέντρο με τεράστια αίγλη και ακτινοβολία.⁽⁰³⁾

Το Πανελλήνιο Ιερό Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας της Τήνου, όπως επίσημα ονομάζεται, εκτός από τη γενικότερη και πολυσχιδή φιλανθρωπική και κοινωνική του δράση, αναδεικνύεται αμέσως για το νησί ο μεγάλος προστάτης της Παιδείας, των Γραμμάτων και των Τεχνών, πράγμα που προοιωνίστηκε η σημαδιακή ημερομηνία αποκάλυψης της Θαυματουργής Εικόνας. Διαθέτει έτσι μεγάλα χρηματικά ποσά για την ίδρυση και λειτουργία σχολείων, την πληρωμή δασκάλων, τη χορήγηση υποτροφιών, καθώς και για ποικίλους άλλους εθνικούς σκοπούς.⁽⁰³⁾

(Τηνιακά μελετήματα, τόμος Α', Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, Ομ. Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, Πανελλήνιον Ιερόν Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, Τήνος 2005, σελ 9-17, Τήνος, Στυλ. Ζ. Λαγούρου – Αθ. Σ. Λαγούρου).⁽⁰³⁾

Στο ελεύθερο Κράτος έπαιξε πάντα σημαντικό ρόλο και τα ηρώα της μαρτυρούν αδιάψευστα την παλικαριά και την θυσία των παιδιών της για την δημιουργία της σημερινής Ελλάδας. Κι όταν τον Αύγουστο του 1940 τορπιλιζόταν στο λιμάνι της Τήνου το εϋδρομο «Έλλη», έπαιρνε ο πόλεμος από την Τήνο το χάρισμα και την σφραγίδα του ιερού αγώνα για τα όσια της φυλής και «κατέβαινε» για πολλοστή φορά η Υπέρμαχος Στρατηγός πλάι στο Έθνος, στον στρατιώτη, στον ξωμάχο, στον πονεμένο, στον άρρωστο πολίτη, στον ετοιμοθάνατο βασιλιά, πρόμαχος παντοτινός και στον πόλεμο και στην ειρήνη. Στην Κατοχή (1941 – 1944) εγκαταστάθηκαν Ιταλοί αξιωματικοί. Το 1944 η Τήνος υπήχθη στην Γερμανική Διοίκηση της Σύρου. Την περίοδο αυτή το νησί αντιστάθηκε όντας «πέρασμα» προς την Μ. Ανατολή αλλά και έδρα ασύρματης μεταδόσεως πληροφοριών στο Στρατηγείο της Μ. Ανατολής.⁽⁰³⁾

Σήμερα το νησί έχει 50 πάνω κάτω μικρά και μεγάλα χωριά και 12000 περίπου κατοίκους. Και είναι μεγάλη η προσφορά της στα γράμματα και στις τέχνες, αφού θεωρείται μάλιστα νησί των Καλλιτεχνών. Στα γράμματα εκπροσωπείται η Τήνος με πολλούς καθηγητές στα Πανεπιστήμιά μας, όπως επίσης και στο εξωτερικό. Ένα πλήθος επιστημόνων διαπρέπουν σε ανώτερες και ανώτατες θέσεις δημοσίων λειτουργιών. Και επιχειρηματίες, όμως, και τεχνίτες και ναυτικούς έχει πολλούς που τιμούν τ' όνομά της σε ολόκληρη την Ελλάδα και στο εξωτερικό.⁽⁰³⁾

Ιδιαίτερη είναι η προσφορά της Τήνου στην αναγέννηση της νεοελληνικής τέχνης, της γλυπτικής περισσότερο αλλά και της ζωγραφικής. Η δραστηριότητα των Τηνιακών μαρμαράδων και καλλιτεχνών, κατά την προεπαναστατική και τη μετεπαναστατική περίοδο, εκτείνεται σ' ολόκληρο τον ελληνικό, το βαλκανικό και το μικρασιάτικο γενικότερα χώρο. Μαρμάρινα καμπαναριά, τέμπλα, εικονοστάσια, άμβωνες, ηρώα και κάθε λογής επιτύμβια μνημεία, προτομές και ανδριάντες, που κοσμούν τις εκκλησίες, νεκροταφεία και πλατείες σ' όλες τις ελληνικές πόλεις, είναι έργα της σμίλης του ανώνυμου ή επώνυμου Τηνιακού μαρμαρά.⁽⁰³⁾

Η παλιά πόλη και τα πολλά χωριά της Τήνου, κάτασπρα και πεντακάθαρα, (Τηνιακά μελετήματα, τόμος Α', Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, Ομ. Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, Πανελλήνιον Ιερόν Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, Τήνος 2005, σελ 9-17, Τήνος, Στυλ. Ζ. Λαγούρου – Αθ. Σ. Λαγούρου).⁽⁰³⁾

αποτελούν σήμερα μοναδικούς παραδοσιακούς αιγαιοπελαγίτικους οικισμούς, που ευτυχώς, με σεβασμό και με καλαισθησία, διατηρούν άθικτα (με εξαίρεση την καινούρια πόλη) το τοπικό τους χρώμα και τη νησιωτική αρχιτεκτονική. Στο κτίσιμο των σπιτιών και στη διάταξη των χώρων, στα μαρμάρια και άλλα λιθανάγλυφα με τη θαυμαστή ποικιλία σχημάτων και παραστάσεων, στις πλατείες και στα ήσυχα και ολάνθιστα σοκάκια των χωριών, στις μαρμάρινες βρύσες, στις εκκλησίες με την πλούσια γλυπτική τους διακόσμησης και με τα ολόρθα καμπαναριά, ψηλόλιγνα και αγέρωχα, σπαθίζουν τον αέρα, διακρίνει κανείς παντού να έχουν αποτυπωθεί η σοφία, η αυθόρμητη έμπνευση, το μεράκι και η φιλοκαλία του αγνού λαϊκού δημιουργού, συνδυασμένα πάντοτε με την καλύτερη πρακτική εξυπηρέτηση των αναγκών της ζωής.⁽⁰³⁾

Οι κατάλευκοι περιστεριώνες της Τήνου, καλά διατηρημένοι μέχρι σήμερα, διάσπαρτοι σε πολλές απ' τις πλαγιές και λαγκαδιές της, με τα πολυποίκιλα πλουμίδια και κεντίδια τους και τις χαμογελαστές τους επιφάνειες, με τη συμμετρία και την ισορροπία των όγκων και των γραμμών τους, θαυμαστά εναρμονισμένοι από τον προικισμένο λαϊκό μάστορη στο φυσικό τους περιβάλλον, λείψανα μιας παλιάς καλής εποχής, αποτελούν με τη μοναδικότητά τους το «σήμα κατατεθέν» του νησιού.⁽⁰³⁾

Οι πολλοί ανεμόμυλοι, δυστυχώς λιγοστοί σήμερα με πλήρη τους την εξάρτυση, δείγματα κι αυτοί της δεξιοτεχνίας και μαστοριάς του λαϊκού τεχνίτη, κατάλοιπα μιας ανεπίστρεπτα φευγάτης όμορφης εποχής, της προβιομηχανικής, υψώνονται στητοί και περήφανοι βιγλάτορες στα πιο ανεμόδαρτα σημεία του νησιού και δικαιολογούν με την πυκνή παρουσία τους την προσωνυμία της Τήνου ως του νησιού του Αιόλου, του θεού των ανέμων.⁽⁰³⁾

Η φυσική ομορφιά της, οι απαλές γραμμές της και τα μαρμαίροντα ακρογιάλια της ελκύουν πλήθος αλλοδαπών (κυρίως Ευρωπαίων). Πολλοί από αυτούς αγοράζουν σπίτια στα χωριά ή κτίζουν καινούρια. Έτσι δημιουργείται ένας ιδιότυπος εποικισμός, και μια σιωπηλή αλλά σταθερή αλλαγή στην ιδιοκτησία με **(Τηνιακά μελετήματα, τόμος Α', Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, Ομ. Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, Πανελλήνιον Ιερόν Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, Τήνος 2005, σελ 9-17, Τήνος, Στυλ. Ζ. Λαγούρου – Αθ. Σ. Λαγούρου).**⁽⁰³⁾

αναπόφευκτες συνέπειες και στο επίπεδο της ζωής και του πολιτισμού του τόπου.⁽⁰³⁾

Απ' τους κατοίκους της το 1/3 ανήκουν στην Δυτική (Παπική) Εκκλησία (ιστορικό κατάλοιπο της Ενετοκρατίας), γεγονός όμως που δεν εμποδίζει μια αгаσθή συνεργασία και αλληλοκατανόηση σ' όλους τους τομείς της κοινωνικής και θρησκευτικής ζωής του τόπου. Άλλωστε η έμφυτη καλοσύνη και φιλόξενη καρδιά, η καλή στόφα του Τηνιακού, η «φυσική» αρχοντιά και ο βαθύς σεβασμός προς τον διπλανό του Ορθόδοξου, η διακριτικότητα των ντόπιων Ρωμαιοκαθολικών, τα κοινά έθιμα (π.χ. πανηγύρια), οι εθνικές γιορτές (και οι κοινοί εθνικοί αγώνες), καθώς και η πρόσληψη ορθόδοξων στοιχείων (π.χ. εικονογραφία) από την Λατινική Εκκλησία είναι παράγοντες που συμβάλλουν στην ειρηνική συμβίωση και δημιουργούν εύκρατο κλίμα αγάπης και συνεργασίας.⁽⁰³⁾

2. Πολιτοφυλακή ή στρατιωτική οργάνωση της Τήνου

Τα παρακάτω είναι διατάξεις που δημοσίευσε ο Pasqualigo και αφορούν την πολιτοφυλακή και την στρατιωτική οργάνωση του νησιού.⁽⁰⁴⁾

2.1 Τήνιοι στρατιώτες: Ο Ιω. Pasqualigo, διαπιστώνει, ότι μεταξύ των ανδρών της φρουράς του Κάστρου, υπάρχουν πολλοί, γεννημένοι στην Τήνο, ή που έχουν εγκατασταθεί εκεί μόνιμα, ενώ άλλοι, αναφέρονται με πλαστά ονόματα στους στρατιωτικούς καταλόγους, αποφεύγοντας έτσι τις καθορισμένες υπηρεσίες. Διατάζει, ότι κάθε στρατιώτης πρέπει να καταστήσει γνωστό, εάν γεννήθηκε στο Κάστρο ή στο νησί της Τήνου, εάν έχει συνάψει γάμο με Τήνια και εάν είναι γραμμένος στους στρατιωτικούς καταλόγους. Σε περίπτωση παραβάσεως της εντολής αυτής να επιβάλλεται ποινή τριών ετών φυλακίσεως, ο κατηγορος θα έχει 25 δουκάτα και θα τηρείται μυστικό το όνομά του. Επιπλέον, όσοι μισθοδοτούνται (Τηνιακά μελετήματα, τόμος Α', Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, Ομ. Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου, Πανελλήνιον Ιερόν Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου, Τήνος 2005, σελ 9-17, Τήνος, Στυλ. Ζ. Λαγούρου – Αθ. Σ. Λαγούρου).⁽⁰³⁾

(Πληροφορίες για την αμυντική κατάσταση της Τήνου στις αρχές του ΙΖ' αιώνα, (ανάτυπον από τα «Θησαυρίσματα» Γ'), Νικ. Γ. Μοσχονά, Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας, Βενετία 1965, σελ 48-54, μόνο τα ελληνικά κείμενα).⁽⁰⁴⁾

ως στρατιωτικοί, πρέπει να φέρουν τον ανάλογο οπλισμό, με ποινή να αποδώσουν όλους τους μισθούς που έλαβαν.⁽⁰⁴⁾

2.2 Ακρόαση παραπόνων στρατιωτών: Ο Ιω. Pasqualigo, για να δείξει στους στρατιώτες το βαθμό της στοργής, που τρέφει γι' αυτούς, καλεί όσους νιώθουν ότι τους αδικούν οι αξιωματικοί να περάσουν από την Καγκελλαρία και να καταγγείλουν τις αδικίες ανυπογράφως. Διαβεβαιώνει, ότι θα φροντίσει να αποδοθεί το δίκαιο, και να τηρηθεί μυστικότητα γύρω από καταγγέλοντα και καταγγελία.⁽⁰⁴⁾

2.3 Φροντίδα για πρόληψη πυρκαγιάς: Παρατηρείται, ότι κάτοικοι του Κάστρου ανάβουν φωτιές σε σημεία ανοικτά της πόλεως. Επειδή όμως με τους βόρειους άνεμους που σχεδόν διαρκώς πνέουν, υπάρχει κίνδυνος να πιάσουν φωτιά οι αποθήκες πυρομαχικών, και από εκεί να μεταδοθεί στα σπίτια, απαγορεύει στους Τηνίους να ανάβουν φωτιές σε δρόμους ή άλλα σημεία, ή να πυροβολούν με αρκεβούζι τη νύκτα, με ποινή φυλακίσεως για 3 χρόνια. Οι κατά καιρούς ρέκτορες, είναι υποχρεωμένοι να φροντίζουν για την εφαρμογή της διατάξεως, με ποινή, σε περίπτωση παραβάσεως, να καταβάλλουν πρόστιμο 500 δουκάτων, προοριζόμενα για το Ναύσταθμο της Βενετίας. Επιπλέον, ο εκάστοτε Διοικητής και ο Sargente Maggiore να οργανώνουν ειδικές περιπόλους, και κυρίως κατά την παραμονή και την ημέρα της γιορτής του Αγίου Ιωάννη, του Αγίου Πέτρου και του Αγίου Βίτου, με εντολή να συλλαμβάνουν όποιον παραβαίνει είτε την ημέρα, είτε την νύκτα, την διαταγή.⁽⁰⁴⁾

2.4 Χρόνος πραγματοποίησεως γενικών στρατιωτικών ασκήσεων: Οι γενικές ασκήσεις, αναγκαίες για την εκπαίδευση των τοπικών στρατιωτικών σωμάτων, είχαν καθοριστεί από τον αντιπρόσωπο της βενετικής Δημοκρατίας στον αριθμό 12 τον χρόνο, ενεργούμενες από τον Καπιτάνο. Τις ασκήσεις όμως πραγματοποιούσαν αδιακρίτως, και σε εποχή που οι ασκούμενοι θα έπρεπε να αφιερώνονται στις αγροτικές τους ασχολίες, ενώ με αυτόν τον τρόπο τις παραμελούσαν. Ορίζει, λοιπόν, ο Ιω. Pasqualigo, να συμπυχθούν χρονικά οι (Πληροφορίες για την αμυντική κατάσταση της Τήνου στις αρχές του ΙΖ' αιώνα, (ανάτυπον από τα «Θησαυρίσματα» Γ'), Νικ. Γ. Μοσχονά, Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας, Βενετία 1965, σελ 48-54, μόνο τα ελληνικά κείμενα).⁽⁰⁴⁾

ασκήσεις αυτές στους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο, Ιούλιο και Αύγουστο, οπότε οι αγροτικές ασχολίες έχουν περιοριστεί. Για να μη περιοριστεί όμως ο αριθμός τους, σε καθένα από αυτούς τους μήνες, διατάζει, να γίνονται τρεις ασκήσεις. Και επειδή είχαν παραμεληθεί στον χρόνο αυτό τέσσερις, να προστεθεί μία στον κάθε μήνα. Επιβάλλει ποινή στερήσεως ψήφου στον ρέκτορα για δύο χρόνια, και στον Καπιτάνο να χάσει το επίδομα που παίρνει για τις ασκήσεις, για ένα χρόνο, σε περίπτωση που παραμελήσουν ή ενεργήσουν έξω από τους καθορισμένους μήνες μία άσκηση. ⁽⁰⁴⁾

2.5 Συντήρηση στρατιωτικού υλικού: Κατά την επιθεώρηση που ενέργησε ο Ιω. Pasqualigo στο στρατιωτικό υλικό, διαπίστωσε ότι βρίσκεται σε άθλια κατάσταση, παρ' όλο που με μεγάλη δημόσια δαπάνη υπάρχει ειδικά διορισμένος φροντιστής, με μοναδικό του έργο τη διαφύλαξη του υλικού αυτού, ο Gio(vanni) Battista da Trento και με μισθό εξήντα δύο δουκάτα το χρόνο. Κατά συνέπεια διατάζει τον ρέκτορα Antonio Michiel να πάψει τον φροντιστή, αφαιρώντας του τον μισθό. Να μη διοριστεί άλλος φροντιστής ώσπου να σταλούν νέα υλικά. Ο διορισμός του νέου να γίνει από τον General di Candia, ώστε να είναι άξιος και κατάλληλος για τη διαφύλαξη και συντήρηση του υλικού. ⁽⁰⁴⁾

2.6 Μισθοδοσία στρατιωτών: Διαπιστώνεται, ότι κατά την μισθοδοσία της φρουράς του Κάστρου, δεν χορηγείται όλος ο δικαιούμενος μισθός στους μουσκετοφόρους, αλλά μόνο μισθός χειριστή αρκεβούζιου και κατά τα μέσα του μηνός, παραδίδεται η διαφορά στα χέρια του Διοικητή και του Καπιτάνο. ⁽⁰⁴⁾

Κατά τρόπο ανάλογο, οι αξιωματικοί αυτοί αναλαμβάνουν τα επιδόματα των οπλιτών δίχως να παρουσιάζουν τους δικαιούχους, ή τουλάχιστον κατάλογο των ονομάτων τους. Ο Ιω Pasqualigo, ορίζει, απαγορεύεται στο εξής να παραδίδονται στον Διοικητή ή τον Καπιτάνο η διαφορά του μισθού και τα επιδόματα, αλλά αυτοπροσώπως στους μουσκετοφόρους ολόκληρος ο μισθός σύμφωνα με τη διαταγή του Δόγη, και μετά την κατά μήνα πληρωμή να παρουσιάζεται κατάλογος με τα ονόματα των στρατιωτών που δικαιούνται επιδόματα, και να τα χορηγεί ο **(Πληροφορίες για την αμυντική κατάσταση της Τήνου στις αρχές του ΙΖ' αιώνα, (ανάτυπον από τα «Θησαυρίσματα» Γ'), Νικ. Γ. Μοσχονά, Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας, Βενετία 1965, σελ 48-54, μόνο τα ελληνικά κείμενα).** ⁽⁰⁴⁾

ρέκτωρ στους ίδιους τους δικαιούχους. Ορίζεται, ότι το επίδομα για τον μουσκετοφόρο δεν πρέπει να είναι πάνω από τρεις λίρες, ούτε πάνω από έξη λίρες για τον χειριστή αρκεβουζίου. Κανείς άλλος, αξιωματικός, τυμπανιστής κ.λ.π. δεν δικαιούται να παίρνει επίδομα. Σε περίπτωση παραβάσεως, ορίζεται πρόστιμο στον ρέκτορα 300 δουκάτα προοριζόμενα για τον Ναύσταθμο της Βενετίας, και 100 τζεκίνια στον Διοικητή και τον Καπιτάνο. Ο Γραμματέας, να τηρεί φάκελο με τους καταλόγους των στρατιωτών που παίρνουν επιδόματα, και να καταγράψει τα ονόματά τους σε βιβλίο, ώστε ο καθένας να έχει την δυνατότητα να ελέγχει το πώς μοιράστηκαν τα χρήματα αυτά, με ποινή στον Γραμματέα 18 μήνες φυλακή, και αν δεν είναι αρκετή η ποινή, το διπλάσιο, καθώς και με οριστική απομάκρυνσή του από την Καγκελαρία. Να έχει επίσης άλλο ένα βιβλίο, όπου να καταγραφούν οι κατάλογοι όλων των στρατιωτών με τους αντίστοιχους μισθούς, αμέσως μετά από κάθε μισθοδοσία, ο ρέκτωρ, να αθροίζει τα ποσά των μισθών και να καταγράφει από κάτω ιδιοχείρως. Καθένας έχει δικαίωμα να καταγγείλει για παράβαση των ρέκτορα προς τον General in Candia ή τον Capitano Grande. Τέλος διατάζει να διαγραφούν όσοι αξιωματικοί στους δύο λόχους της φρουράς είναι Τήνιοι, και να αντικατασταθούν από ξένους που να μην έχουν καμία συγγένεια με το νησί, με ποινή στον Κυβερνήτη και τον Καπιτάνο, να πληρώσουν από τα δικά τους, όσους μισθούς θα πάρουν στο εξής Τήνιοι αξιωματικοί.⁽⁰⁴⁾

3. Η Τήνος κατά τη Βυζαντινή Περίοδο (337 – 1207)

Η Διοίκηση

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο η αυτοκρατορία είχε διαιρεθεί διοικητικά σε 100 Επαρχίες από το Διοκλητιανό και ο Μ. Κωνσταντίνο τις αύξησε σε 120. ανάμεσά τους ήταν και η Επαρχία των Νήσων, που περιλάμβανε τα περισσότερα νησιά των (Πληροφορίες για την αμυντική κατάσταση της Τήνου στις αρχές του ΙΖ΄ αιώνα, (ανάτυπον από τα «Θησαυρίσματα» Γ'), Νικ. Γ. Μοσχονά, Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας, Βενετία 1965, σελ 48-54, μόνο τα ελληνικά κείμενα).⁽⁰⁴⁾

(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133)⁽⁰⁵⁾

Κυκλάδων (ανάμεσα στα οποία και η Τήνος), και είχε ως διοικητικό κέντρο την Ρόδο. Τα υπόλοιπα κυκλαδονήσια άνηκαν στην Επαρχία Αχαΐας. Η «Επαρχία των Νήσων» αποτελούσε μέρος της «Διοικήσεως της Ασίας», που με τη σειρά της υπαγόταν στην «Υπαρχία της Ανατολής». Οι τοπικοί διοικητές είχαν διάφορους τίτλους, ανάλογα με την έκταση και την δικαιοδοσία της ευθύνης τους: πραιτῶρες, κόμητες, μοδεράτορες, ανθύπατοι. Όταν η αυτοκρατορία χωρίστηκε σε δύο μέρη, το Ανατολικό και το Δυτικό (395 μ.Χ.) η υφιστάμενη διαίρεση δεν καταργήθηκε, αλλά η Επαρχία των Νήσων εντάχθηκε απλώς στην Ανατολική αυτοκρατορία.⁽⁰⁵⁾

Η επόμενη διοικητική μεταρρύθμιση έγινε από τους διαδόχους του Ιουστινιανού (527 – 565), που διαίρεσαν την αυτοκρατορία σε «Θέματα». «Θέμα» ήταν η περιοχή στην οποία έδρευε ένα μεγάλο στρατιωτικό σώμα, ή είχε στρατολογηθεί από την περιοχή αυτή. Επικεφαλής του «Θέματος» είναι ο στρατηγός αυτού του σώματος, ο οποίος ασκούσε πλήρη πολιτική και στρατιωτική εξουσία, ως εκπρόσωπος του αυτοκράτορα. Το κάθε Θέμα διαιρούνταν σε τρεις, συνήθως, «τούρμες», με επικεφαλή τον «τουρμάρχη». Η κάθε «τούρμα» υποδιαιρούνταν σε «δρούγγες», με επικεφαλή τον «δρουγγάριο» και η κάθε «δρούγγα» σε «βάνδες» με επικεφαλή τους «κόμητες».⁽⁰⁵⁾

Όλα τα νησιά των Κυκλάδων, από τον 7^ο αιώνα και μετά, συμπεριλήφθηκαν στο «Θέμα της Ελλάδος», αλλά μοιρασμένα σε δύο Επαρχίες. Στον επίσημο κατάλογο των Επαρχιών, η «Επαρχία των Νήσων» είχε τον αρ. ΚΘ' (29) και την αποτελούσαν 20 πόλεις: η Ρόδος, η Κώς, η Σάμος, η Χίος, η Μυτιλήνη, τα Μέθυμνα, η Πέτελος, η Τένεδος, η Προσελήνη, η Άνδρος, η Τήνος, η Νάξος, η Πάρος, η Σίφνος, η Μήλος, η Ίος, η Θύρα, η Αμοργός και η Αστυπάλαια. Τα υπόλοιπα κυκλαδονήσια ήταν ενωμένα στη 10^η επαρχία, την «Επαρχία Ελλάδος ήγουν Αχαΐας υπό ανθύπατον, πόλεις 79». Επικεφαλής της Επαρχίας των Νήσων αναφέρεται ένας «ηγεμών», με έδρα την Ρόδο. Στα νησιά, όμως, υπήρχαν αντιπρόσωποι του «ηγεμόνος», οι οποίοι λογοδοτούσαν στον ίδιο ή στην κεντρική αυτοκρατορική κυβέρνηση. Οι αντιπρόσωποι αυτοί είχαν τους τίτλους που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Τέτοιοι τίτλοι αναφέρονται σε επιγραφή του έτους 1052, που βρέθηκε στη Νάξο: Νικήτας Πρωτοσπαθάριος και Τουρμάρχης Ναξίας και **(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133)**⁽⁰⁵⁾

Στέφανος Κόμης ο Καμηλάρης. Οι λιγότες μαρτυρίες της Τήνου, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι ανάλογοι τιτλούχοι (ίσως κατωτέρου βαθμού) υπήρχαν και στην Τήνο. Γύρω στο 10^ο αιώνα κατέγραψε την παρουσία του στα χαράγματα προσευχών της σπηλιάς των Γαστριών κάποιος «Βασίλειος άρχων», μάλλον τοπικός διοικητής του νησιού.⁽⁰⁵⁾

Βέβαια, η μορφή των «Θεμάτων» δεν παρέμενε συνεχώς η ίδια. Συναντούμε διαφορετική μορφή για κάθε αιώνα, μέχρι τον 12^ο. όταν ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος (913 – 959), έγραψε το σύγγραμμα του «Περί Θεμάτων» κατέγραψε στο Βιβλίο Α' «Περί Θεμάτων Ανατολής» το «Θέμα ιδ', το καλούμενον Κιβυρραιωτών», το «Θέμα ιστ', το καλούμενον Σάμος νήσος» και το «Θέμα ιζ', το καλούμενον Αιγαίον πέλαγος». Αντίστοιχα, στο Βιβλίο Β' «Περί Θεμάτων της Δύσεως», ο Πορφυρογέννητος καταγράφει ως «Θέμα Ε' της Ευρώπης, Ελλάς».⁽⁰⁵⁾

Απ' αυτές τις αυτοκρατορικές παρατηρήσεις οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι δε μπορούμε να γνωρίζουμε επακριβώς σε ποιο «Θέμα» είχαν οριστεί τα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων που δεν αναφέρονται στο «Θέμα Αιγαίου πελάγους». Εκείνο που είναι σίγουρο είναι ότι οι Κυκλάδες είχαν πια αποδεσμευτεί από τη Ρόδο, όπου βρισκόταν το διοικητικό κέντρο του «Θέματος των Κιβυρραιωτών» και πως δε συμπεριλήφθηκαν όλες μαζί στο ίδιο «Θέμα». Αφού οι γειτονικές μας Δήλος και Ρήνεια υπάγονταν στο «Θέμα Αιγαίου πελάγους», είναι πιθανό να συμπεριλαμβάνεται και η Τήνος στο ίδιο «Θέμα Αιγαίου πελάγους». Κάτι τέτοιο, όμως, δεν αναφέρεται στις βυζαντινές πηγές. Υπάρχουν και εκείνοι που υποστηρίζουν ότι η Τήνος συμπεριλήφθηκε, με τις υπόλοιπες βόρειες Κυκλάδες, στο ευρωπαϊκό «Θέμα Ελλάδος».⁽⁰⁵⁾

Όπως είπαμε πιο πάνω, η διαίρεση της αυτοκρατορίας σε «Θέματα» έγινε με στρατιωτικά κριτήρια. Οι «στρατιώται», όπως ονομάζονταν οι οπλίτες, προέρχονταν από τους ντόπιους χωρικούς. Επειδή το σύστημα βασιζόταν στη διαίρεση και την κατοχή της γης, ο διοικητής μιας ορισμένης έκτασης απαλλασσόταν από τις έκτακτες φορολογίες και τις στρατιωτικές αγγαρείες και υποχρεωνόταν να συντηρεί ένα πολεμικό άλογο, να έχει τον προσωπικό του οπλισμό και να στρατεύεται κάθε (Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133)⁽⁰⁵⁾

φορά που η επαρχία κινδύνευε από εισβολείς. Υπήρχε, όμως. Και η δυνατότητα εξαγοράς της στράτευσης, με την καταβολή μισθών σε ένα μισθοφόρο κι αυτό επειδή η υποχρέωση ήταν συνδεδεμένη με τη γη και την οικογένεια και όχι με το άτομο. Τα «Θέματα» των Κιβυρραιωτών, της Σάμου και του Αιγαίου πελάγους ήταν υποχρεωμένα να παρέχουν από ένα στόλο το καθένα και να εξασφαλίζουν και τη συντήρηση των ναυτών. Κατά το 10^ο αιώνα, στην υποχρέωση αυτή υπόκειντο κάθε οικογένεια που είχε ακίνητα αξίας 2-3 λίτρων, δηλ. αξίας 144-216 χρυσών νομισμάτων. Το συμπέρασμα των ιστορικών είναι, ότι η Βυζαντινή αυτοκρατορία θεωρούσε τη στρατιωτική θητεία ως μέρος της φορολογίας.⁽⁰⁵⁾

Οι οικονομικές και στρατιωτικές αυτές υποχρεώσεις πρέπει να ήταν ιδιαίτερα δυσβάστακτες για τους φτωχούς κατοίκους των Κυκλάδων, που, κοντά σε όλα τα άλλα, υπέφεραν από τις καταστροφές των ποικιλώνυμων εισβολέων. Δεν υπάρχουν στοιχεία για κανένα από τα κυκλαδονήσια, για να ξέρουμε πόσα πλοία ήταν υποχρεωμένα να παρέχουν στον αυτοκρατορικό στόλο. Πάντως, αν λάβουμε υπόψη μας την ενεργό συμμετοχή των Κυκλαδιτών στις δυο επαναστάσεις του 727 και του 823, και ότι τόλμησαν να προχωρήσουν μέχρι και να πολιορκήσουν την πρωτεύουσα, ο στόλος που διέθεταν δεν πρέπει να ήταν ιδιαίτερα ευκαταφρόνητος. Από αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε, πόσο σκληρή πρέπει να ήταν η παντοειδής φορολογία την οποία κατέβαλλαν οι νησιώτες και πόσο τρομερή η απογοήτευσή τους όταν, παρά το ότι διέθεταν δικό τους στόλο, υπέμεναν και τις εισβολές των πειρατών.⁽⁰⁵⁾

Η τελευταία φάση της βυζαντινής περιόδου της Τήνου (1071-1207) δε διακρίνεται από ιδιαίτερες αλλαγές στον τομέα της διοίκησης. Απλώς, αποδυναμώθηκαν οι στρατηγοί των «Θεμάτων» από τις πολιτικές τους εξουσίες και η διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας έγινε περισσότερο συγκεντρωτική. Στις επαρχίες διοικούσαν οι «κριταί-πραίτωρες», αλλά για λίγο καιρό, επειδή οι αυτοκράτορες της δυναστείας των Κομνηνών θέλησαν να αποκαταστήσουν το προηγούμενο σύστημα των «Θεμάτων». Από το δεύτερο μισό του 11^{ου} αιώνα επικεφαλής του «Θεματος» του Αιγαίου πελάγους βρίσκεται ένας «δουξ», ο οποίος είχε δικαστική, αστυνομική και φορολογική δικαιοδοσία. Κάτω από τη διοίκηση του «δουκός» βρίσκεται και η **(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133)**⁽⁰⁵⁾

ναυτική δύναμη του «Θέματος». Το «Θέμα Ελλάδος» βρισκόταν κάτω από την άμεση διοίκηση του «μεγάλου δουκός», δηλ. του αρχηγού των ναυτικών δυνάμεων της αυτοκρατορίας. Αν η Τήνος άνηκε σ' αυτό το «Θέμα» και όχι σ' εκείνο του Αιγαίου πελάγους, τότε πρέπει να αποτελούσε «δρούγγο» με επικεφαλής «δρουγγάριο», που ήταν υπεύθυνος για την φρουρά ορεινών περιοχών. Να σημειωθεί, ακόμα, πως αν και αναφέρεται την ίδια αυτή περιοχή και «Θέμα Κυκλάδων νήσων», δεν πρόκειται για τις σημερινές Κυκλάδες (εκτός, ίσως, από τις νοτιοανατολικές) αλλά για τα Δωδεκάνησα και τη Σάμο. ⁽⁰⁵⁾

Στενά συνδεδεμένο με το ζήτημα της διοίκησης, είναι και το ζήτημα των σημαντικών κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων που έγιναν την ίδια εποχή και που αφορούν το σύστημα των «προνοιών» και του φεουδαρχισμού. Ο συσχετισμός αυτός είναι απαραίτητο να γίνει, επειδή το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα που δημιουργήθηκε έθεσε τις βάσεις του συστήματος που επικράτησε στην Τήνο κατά την διάρκεια των επόμενων αιώνων (βενετοκρατία: 1207-1715). ⁽⁰⁵⁾

Στην μεσοβυζαντινή περίοδο (7^{ος}-11^{ος} αι.)

Διαμορφώθηκαν οι μεσαίες και οι μικρές γεωργικές ιδιοκτησίες, στις οποίες υπήρχαν προσαρτημένες κατηγορίες ακτημόνων γεωργών. Οι γεωργοί αυτοί, που ονομάζονταν «πάροικοι», ήταν συνδεδεμένοι με διάφορων τύπων συμβόλαια με τους γαιοκτήμονες. Όσο περνά ο καιρός, ο αριθμός των «παροίκων» αυξανόταν, σε σημείο, που κατά τον 11ο αι. να γίνουν περισσότεροι από τους ιδιοκτήτες. Κοντά τους αναπτύχθηκε και άλλη μια κατηγορία εξαρτημένων καλλιεργητών, οι «εμφυτευτές». Αυτοί χρησιμοποιούσαν το δικαίωμα της «εμφυτεύσεως», δηλ. ο ενοικιαστής ενός χωραφιού αναλάβαινε να φυτέψει ένα αμπέλι, ελιές (κυρίως), αλλά και άλλα δέντρα μέσα στο κτήμα, με την υποχρέωση να καταβάλλουν μέρος της παραγωγής στον ιδιοκτήτη. Στα νησιά, πέρα από κάθε αμφιβολία, οι στρατιωτικοί και οι ναυτικοί κλήροι, (πάνω στους οποίους βασίζονταν και η γεωργική ιδιοκτησία) πρέπει να ήταν μικροί και ολιγάριθμοι, αλλά αυτό δεν μας οδηγεί, υποχρεωτικά, στο συμπέρασμα, ότι και στα νησιά δεν υπήρχαν «πάροικοι» και «εμφυτευτές». Αντίθετα, θεωρώ ως βέβαιη την ύπαρξή τους, επειδή τους βρίσκουμε να υφίστανται ως παραγωγική και κοινωνική τάξη κατά τον πρώτο αιώνα της βενετοκρατίας, με τις (Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133) ⁽⁰⁵⁾

ίδιες υποχρεώσεις, ακόμα και με το ίδιο όνομα («πάροικοι»).⁽⁰⁵⁾

Στην εποχή της δυναστείας των Κομνηνών θεσμοθετήθηκαν οι «πρόνοιες». Κοντά στις ήδη υπάρχουσες γεωργικές ιδιοκτησίες, ιδρύθηκε ένας νέος θεσμός γεωργικής ιδιοκτησίας, που απέβλεπε να ελευθερώσει το κράτος από την καταβολή στρατιωτικών μισθών. Το κράτος χορηγούσε κρατική γη, από την οποία οι στρατιώτες εισέπρατταν τη γαιοπρόσοδο, τα δικαιώματα και τους φόρους που έπρεπε να καταβάλλουν οι καλλιεργητές πάροικοι. Τέτοιες κρατικές παραχωρήσεις γίνονταν όχι μόνο προς τους στρατιωτικούς, αλλά και σε απλούς πολίτες, αλλά και σε εκκλησιαστικά ιδρύματα.⁽⁰⁵⁾

Ο θεσμός της «πρόνοιας» γνώρισε αρκετές μεταβολές στη συνέχεια. Στην αρχή επρόκειτο για ισόβια παροχή, αυστηρά συνδεδεμένη με το άτομο και μπορούσε να ανακληθεί σε κάθε στιγμή, όταν το συγκεκριμένο άτομο δεν εκπλήρωνε τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις. Ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος [1259-1282] (η Τήνος, βέβαια, αυτή τη περίοδο βρίσκεται ήδη κάτω από την εξουσία της οικογένειας των Γκίτζηδων) μετέτρεψε την προσωπική πρόνοια σε κληρονομική, αλλά χωρίς να αλλάξει το ιδιοκτησιακό καθεστώς. Ο δικαιούχος μπορούσε να την παραχωρήσει στους κληρονόμους του, με τις ίδιες υποχρεώσεις. Αργότερα οι «πρόνοιες» μετατράπηκαν σε πλήρεις ιδιοκτησίες και χορηγούνταν, ύστερα από αιτήσεις ενδιαφερομένων στον αυτοκράτορα, σε ανώτερους αξιωματικούς, εκκλησιαστικούς και λαϊκούς, με αποτέλεσμα οι «πρόνοιες» να αυξηθούν και ως προς τον αριθμό και ως προς την έκταση. Παρόμοιοι με τις «πρόνοιες» ήταν και οι θεσμοί των «ανεξαρτητοποιημένων περιοχών» και των «επισκέψεων», που αποτελούσαν παραχωρήσεις μεγάλων γαιών σε μεγάλους αξιωματικούς της αυτοκρατορίας και σε άτομα του στενού αυτοκρατορικού περιβάλλοντος. Τέτοιες, όμως, περιπτώσεις, όπως οι «ανεξαρτητοποιημένες περιοχές» και οι «επισκέψεις», δεν πρέπει να υπήρξαν στα νησιά, παρά μόνο ως εξαιρέσεις. Αλλά όλη αυτή η μεταρρύθμιση είχε σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις. Υπολογίζεται ότι, εξαιτίας της, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ξέπεσε στην τάξη των «παροίκων».⁽⁰⁵⁾

Έχοντας μπροστά τους οι ιστορικοί αυτή την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη στην Βυζαντινή αυτοκρατορία, διερωτώνται αν πρέπει να γίνεται λόγος για (Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133)⁽⁰⁵⁾

«βυζαντινό φεουδαρχισμό». Τα κοινά σημεία του ανατολικού συστήματος και του δυτικού (που ονομάζεται «φεουδαρχισμός» ή «φεουδαρχία») είναι πολλά, αλλά υφίστανται και σημαντικές και ουσιώδεις διαφορές ανάμεσά τους. Η μελέτη του θέματος δεν έχει ολοκληρωθεί και η οριστική λύση του ιστορικού προβλήματος δε διαφαίνεται ακόμα. Θα ενδιέφερε, όμως, να τη γνωρίζαμε, γιατί το οικονομικό και κοινωνικό αυτό σύστημα δεν θα πρέπει να ήταν άγνωστο ούτε στα πιο μικρά νησιά, σε μικρότερη κλίμακα, βέβαια, απ' ότι στις μεγάλες εκτάσεις της Μ. Ασίας και της Ελλάδας. Όποια και να είναι η τελική λύση του προβλήματος, όταν οι Ghisi έφτασαν στην Τήνο στα 1207 και επέβαλλαν ορισμένες δομές που προέρχονταν από τον δυτικό φεουδαρχισμό, πρέπει να βρήκαν σε ισχύ ανάλογες οικονομικές και κοινωνικές δομές. Οι επεμβάσεις και οι αλλαγές που επέφεραν (οι Ghisi στην αρχή και οι Βενετοί στα 1440 και μετά) δεν ήταν τόσο ριζοσπαστικές, ως προς το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα που επικρατούσε, ώστε να αναστατώσουν το υφιστάμενο καθεστώς του νησιού. ⁽⁰⁵⁾

Πράγματι, μερικές πληροφορίες που έχουμε για το κοινωνικο-οικονομικό καθεστώς που επικρατούσε στη Τήνο πριν από το 1207, στο βαθμό που μπορούν να χαρακτηριστούν αξιόπιστες, περιγράφουν τη διοίκηση του νησιού άλλοτε κάτι μεταξύ αναρχισμού και αυτοδιοίκησης, και άλλοτε μεταξύ αριστοκρατίας και φεουδαρχισμού. Σε μια σύμπτωση απόψεων, που πρέπει να οφείλεται στην χρησιμοποίηση κοινών πηγών, ο επίσκοπος, της Τήνου Γεώργιος Περπινιάνης (1594-1619) και ο γνωστός Βενετός γεωγράφος P. Vincenzo Coronelli (1650-1718) ανάγουν την θέσπιση κάποιων κοινοτικών νόμων στο νησί στους σταυροφόρους της 1^{ης} σταυροφορίας. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος υποστηρίζει, βασιζόμενος στο ισχύον επί βενετοκρατίας «Κοινοτικό Σύνταγμα» της Τήνου, που υπήρχε στο νησί ένα είδος αυτοδιοίκησης των κατοίκων, αλλά χωρίς τάξη και νόμους, και ήταν άγνωστη η επικυριαρχία κάποιου άρχοντα, ενώ ο δεύτερος θεωρεί πως το Σύνταγμα αυτό δόθηκε μεν από τους σταυροφόρους της 1^{ης} σταυροφορίας, αλλά το νησί το κυβερνούσε ένας άρχοντας, ενώ οι κάτοικοί του ζούσαν χωρίς τάξη και χωρίς νόμο. ⁽⁰⁵⁾

(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133) ⁽⁰⁵⁾

Γνωρίζοντας, όμως, σε αρκετά καλό βαθμό τη διοικητική διάρθρωση του Βυζαντίου, μπορούμε να είμαστε σίγουροι εκ των προτέρων πως οι πληροφορίες του Περπινιάνη και του Coronelli για «κατοίκους χωρίς τάξη και χωρίς νόμο» δεν είναι δυνατό να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Αλλά δεν είναι και δυνατό να ξεφύτρωσαν από το μηδέν, αφού οι ίδιοι διαβεβαιώνουν και μάλιστα ανεξάρτητα ο ένας απ' τον άλλον, πως βασίζονται σε γραπτές πηγές. Τι θα μπορούσε, λοιπόν, να συμβαίνει μέσα στον τελευταίο αιώνα που η Τήνος βρισκόταν κάτω από τη βυζαντινή αυτοκρατορική διοίκηση; ⁽⁰⁵⁾

Το πιθανότερο είναι αυτό που αναφέραμε και πιο πάνω, ότι, δηλαδή, και στα νησιά επικράτησε ένα σύστημα διοίκησης «βυζαντινού φεουδαρχισμού», που το είχαν εφαρμόσει ευρύτερα οι αυτοκράτορες της δυναστείας των Κομνηνών (1081-1185). Σύμφωνα με αυτό το σύστημα, η δημόσια εξουσία ενός ορισμένου τόπου μπορούσε να εκχωρηθεί από την κεντρική αυτοκρατορική διοίκηση σε έναν ιδιώτη ή, ακόμα και σε ένα νομικό πρόσωπο, όπως π.χ. ένα μοναστήρι. Συμπληρωματικό, όμως, σύστημα, σ' αυτό, ήταν μια ορισμένη τοπική κοινοτική αυτοδιοίκηση. Ξεκινώντας από το παράδειγμα της Τήνου, ο ιστορικός Απ. Βακαλόπουλος παρατηρεί: «Σε μερικά νησιά οι κοινοτικοί θεσμοί θα λειτούργησαν επί φραγκοκρατίας κατά βυζαντινή παράδοση. Έτσι, π.χ. η Τήνος παραδόθηκε στα 1390 στους Βενετούς με τον όρο να σεβαστούν οι νέοι κυρίαρχοι τα προνόμια, τα έθιμα κ.λ., που είχαν οι κάτοικοι και υπό τους Γκίζη, κατά βυζαντινή ασφαλώς κληρονομιά. Είναι λοιπόν πιθανόν ότι σε ορισμένα τουλάχιστον νησιωτικά κοινά της εποχής της τουρκοκρατίας διασώθηκαν στοιχεία από τη βυζαντινή και ίσως ακόμη πιο παλαιά, από την αρχαία εποχή. Τα στοιχεία αυτά δεν είναι εύκολα να προσδιοριστούν, εφόσον μάλιστα η φεουδαρχική οργάνωση των νησιών με την επιβολή των ξένων διοικητών και την εφαρμογή των Ασιζών της Ρωμανίας, έστω και τροποποιημένων, θα καταπίεσε ασφαλώς και θα περιόρισε την παράδοση των κοινών της βυζαντινής περιόδου». ⁽⁰⁵⁾

Όντας δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ανιχνεύσουμε τη βυζαντινή παράδοση αυτοδιοίκησης μέσα από τις διασωθείσες μαρτυρίες της βενετοκρατίας και της τουρκοκρατίας, οφείλουμε να παραδεχτούμε, κατά γενικό τρόπο, πως η βυζαντινή (Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133) ⁽⁰⁵⁾

και ίσως και η αρχαία κοινοτική παράδοση δε χάθηκαν στα νησιά, ούτε στην Τήνο, κατά τη διάρκεια όλης της περιόδου φραγκοκρατίας-βενετοκρατίας και τουρκοκρατίας (1207-1715). Απεναντίας, μάλιστα, υπάρχουν έμμεσες μαρτυρίες, όπως αυτές που προαναφέρθηκαν, και οι οποίες επιβεβαιώνουν τη διάσωση αυτής της παράδοσης στο νησί. Έτσι, όταν θα βρεθεί ο μελετητής που θα ενσκήψει στα λογής-λογής νοταριακά έγγραφα της βενετοκρατίας και της τουρκοκρατίας και τα μελετήσει όπως αρμόζει, τότε θα διαπιστωθεί πως τόσοι αιώνες ξένης καταπιεστικής προσπάθειας για την εφαρμογή άλλων συστημάτων δεν κατάφεραν να ξεριζώσουν μια παράδοση αυτοδιοίκησης, αλλά αυτό το κατόρθωσαν μερικές δεκαετίες «προόδου» μέσα στο ελεύθερο ελληνικό κράτος.⁽⁰⁵⁾

4. Η Τήνος στα χρόνια των Ghisi.

Οι κατακτητές φτάνοντας στην Τήνο δεν είχαν, προφανώς, ένα έτοιμο σχέδιο διακυβέρνησης του νησιού και μάλιστα με μακροχρόνια προοπτική. Επιθυμία τους ήταν να αποκτήσουν ένα σίγουρο τόπο απ' τον οποίο να ασκούν τις εμπορικές τους επιχειρήσεις και ένα ασφαλές καταφύγιο για τις πειρατικές τους εξορμήσεις. Και για τα δυο απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η εξασφάλιση της άμυνας του νησιού. Χωρίς να γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό των συντρόφων τους, μπορούμε να συμπεράνουμε πως αυτός δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλος, ώστε να εξασφαλίζει την πειρατική επιθετικότητα. Και την αμυντική ικανότητα, αλλά και την εσωτερική αστυνόμευση. Ήταν, λοιπόν, απαραίτητη η συνεργασία τους με τους νησιώτες. Η ομαλή εξέλιξη των πραγμάτων στο εσωτερικό, απ' όσο γνωρίζουμε, πρέπει να εξασφαλίστηκε με αντίτιμο την αμυντική προστασία προς τους κατοίκους και τη μη διατάραξη της υφισταμένης εσωτερικής κοινωνικής τάξης.⁽⁰⁶⁾

Τις γαλέρες τις οποίες διέθεταν, μια-δυο το πολύ, τις επάνδρωσαν και με ντόπιους, αλλά και με σκλάβους που αιχμαλώτιζαν στις πειρατικές εξορμήσεις τους, και ήταν σε θέση να περιπολούν γύρω από τα νησιά τους. Ακόμα και όταν

(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 126-133)⁽⁰⁵⁾

(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 157-160)⁽⁰⁶⁾

βρίσκονταν μακριά απ' το νησί (Μοριάς και Εύβοια) και αυτό συνέβαινε συχνά, μια εξοπλισμένη γαλέρα παρέμενε στην Τήνο-Μύκονο, ώστε η άμυνα να είναι πάντοτε εξασφαλισμένη.⁽⁰⁶⁾

Ιδιαίτερο λόγο πρέπει να κάνουμε για το αμυντικό σύστημα που εφάρμοσαν στην Τήνο-Μύκονο οι Ghisi, ώστε και αν οι πληροφορίες που έχουμε είναι ιδιαίτερα λιγοστές. Ο Ανδρέας Ghisi βρήκε κατά την άφιξή του στην Τήνο μια πόλη οχυρωμένη με τείχη και εκεί εγκαταστάθηκαν. Συμπλήρωσαν την άμυνα με άλλα οχυρωματικά έργα το Κάστρο του νησιού, που έγινε και η πρωτεύουσα του κρατιδίου τους. Κάποιοι πληροφορίες αυτής της περιόδου κάνουν λόγο πως οι κύριοι του νησιού θεωρούσαν ως ασφαλή τόπο το Κάστρο της Τήνου και τον χρησιμοποιούσαν συχνά για την εξασφάλιση των ιδίων και άλλων προσώπων που τους ενδιέφερε η φύλαξή τους. Μικρότερης σπουδαιότητας πύργους, κυρίως εποπτικής φύσεως, ίσως να υπήρχαν σε δυο-τρία σημεία του νησιού. Εκμεταλλευόμενοι το αμυντικό σύστημα των βυζαντινών με τη χορήγηση γαιών στους ακρίτες, καθώς και το δυτικό σύστημα της φεουδαρχίας, χορήγησαν σε ντόπιους και ξένους (Έλληνες και μη) γαίες και ακίνητα, με αντάλλαγμα την στρατιωτική υπηρεσία. Κάποιοι απ' αυτούς ήταν υποχρεωμένοι να προφέρουν με τα όπλα τους υπηρεσία στις γαλέρες τους και άλλοι να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στις φρουρές, τις «βίγλες» που λειτουργούσαν ως σταθερά παρατηρητήρια κατά τη διάρκεια όλης της ημέρας («μεροβίγλες») και όλης της νύχτας («νυχτοβίγλες»), ολημερίς τον χρόνο, ιδιαίτερα σε εκείνες τις περιόδους που σημειώνονταν οι έξοδοι των στόλων απ' τους ναύσταθμους για εκστρατείες ή περιπολίες.⁽⁰⁶⁾

Οι ακτοφρουρές (οι βίγλες) πριν αποτελέσουν ένα από τους βασικούς αμυντικούς θεσμούς της αμυντικής πολιτικής των Βενετών, που τον ανανέωσαν τόσο στα 1450 όσο και στα 1621, τις είχαν θέσει σε εφαρμογή οι Ghisi, που χρησιμοποίησαν τη χορήγηση φέουδων για να καλύψουν τις αμυντικές ανάγκες των νησιών τους. Ακόμα, με τον ίδιο τρόπο, εξασφάλισαν και την στρατιωτική υπηρεσία στα νησιά, τόσο στην ξηρά, με την φύλαξη των κάστρων και ιδιαίτερα της πρωτεύουσας (το Κάστρο), όσο και με την υπηρεσία στη θάλασσα (στις γαλέρες) που διέθεταν, όχι (Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 157-160)⁽⁰⁶⁾

μόνο για τις ανάγκες της δυναστείας και των κτήσεών τους στην Πελοπόννησο ή την Εύβοια, αλλά για την υπεράσπιση της Τήνου και της Μυκόνου. Όπως συνεχίστηκε και αργότερα, πρέπει να υπήρχαν μια ή δυο γαλέρες που περιπολούσαν συνεχώς γύρω από τα δυο νησιά, για την προστασία τους από τους όποιους εισβολείς. Η στρατιωτική υπηρεσία προέβλεπε τόσο το «servicium personale» όσο και τη διάθεση του απαραίτητου εξοπλισμού για τη θέση που τους είχε οριστεί πάνω στο κάστρο ή πάνω στο πλοίο (όπλα, πολεμοφόδια, εργαλεία κ.λ.π.). στην τοπική διοίκηση και διαχείριση της εξουσίας, χρησιμοποίησαν τους γνωστούς σ' αυτούς, αλλά και στους ντόπιους θεσμούς, που τους επάνδρωσαν με δικούς τους ή τους ίδιους υπαλλήλους που βρήκαν.⁽⁰⁶⁾

Οι θεσμοί αυτοί πήραν οριστική μορφή στα χρόνια της βενετοκρατίας, μετά το 1390, αλλά προϋπήρχαν και αυτών των Ghisi, κατά την βυζαντινή εποχή. Οι τίτλοι των αξιωματούχων στην Τήνο, κατά τη γκιζοκρατία, όσο βαρύγδουποι και αν ακούγονται φανερώνουν τη βυζαντινή καταγωγή τους (της εποχής των Κομνηνών), πλην εκείνη του βαΐλου, καθαρά βενετικής προέλευσης. Μεταξύ των αξιωματούχων του νησιού υπήρχαν και τέσσερις με τον τίτλο του «βαΐλου», του «δούκα», του «ακαταπάνω» και του «πρωτοσέβαστου», κάμποι από τους οποίους, όταν δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες, καταργήθηκαν κατά την πρώιμη βενετοκρατία ή μετονομάστηκαν στη βενετική διάλεκτο (μετά το 1432).⁽⁰⁶⁾

Ο βαΐλος της περιόδου της γκιζοκρατίας ήταν ο αντικαταστάτης του Ghisi κατά την απουσία του, αλλά και όταν ήταν παρών ενεργούσε στο όνομά του. Αργότερα απέκτησε (ή διατήρησε) τα καθήκοντά του δικαστή, αλλά και του επικεφαλής του στρατιωτικού σώματος των φεουδαρχών.⁽⁰⁶⁾

Οι πηγές που διαθέτουμε δεν διευκρινίζουν τις αρμοδιότητες του αξιώματος του δούκα, αλλά ούτε και για τις άλλες φραγκοκρατούμενες περιοχές. Αν δοκιμάσουμε να συμπεράνουμε από τον ομώνυμο θεσμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας, όπου ο τίτλος του «μεγάλου δουκός» αντιστοιχούσε στο αξίωμα του αρχιναυάρχου, τότε ο τίτλος του δούκα της Τήνου ίσως να αντιστοιχούσε στον υπεύθυνο των μικρών ναυτικών δυνάμεων του νησιού (τη μια-δυο γαλέρες, το πλήρωμα και ίσως την **Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 157-160**)⁽⁰⁶⁾

στρατιωτική δύναμη που τις επάνδρωνε στις περιπολίες και τις εκστρατείες). Πάντως, από τον 11^ο αιώνα και μετά, όταν τα «θέματα» διαιρέθηκαν σε πολλά άλλα μικρότερα, επικεφαλής τους δεν τοποθετήθηκαν «στρατηγοί», αλλά «δούκες». ⁽⁰⁶⁾

Ο βυζαντινός τίτλος του «κατεπάνω» που ακουγόταν έτσι στη Τήνο μέχρι τα μισά του 15^{ου} αιώνα και μετονομάστηκε αργότερα σε «καπετάνιος» είναι καθαρά βυζαντινός και αναφέρεται στον διοικητή του φρουρίου της Αγ. Ελένης, δηλ. του φρουρίου που δέσποζε πάνω από την πόλη του Κάστρου. Αργότερα ονομαζόταν *castellano* (φρούραρχος) και ήταν ντόπιος. Αντίθετα, στα άλλα κυκλαδονήσια ο τίτλος του «καπετάνιου» αντιστοιχούσε στον αρχηγό της κοινότητας. ⁽⁰⁶⁾

Τον τίτλο και το αξίωμα του «πρωτοσέβαστου», άγνωστα σε άλλα νησιά και σε ισχύ μόνο στο αυτοκρατορικό παλάτι, τα θέσπισε ο αυτοκράτορας Αλέξιος Κομνηνός. Ως τίτλος δε γνωρίζουμε σε ποιο αξίωμα και κρατική ευθύνη αντιστοιχούσε. Πάντως, κατά την περίοδο της γκιζοκρατίας είχε καταστεί άχρηστος και οι Βενετοί τον κατήργησαν στη συνέχεια. ⁽⁰⁶⁾

5. Η Τήνος κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας

Κατά την περίοδο του Κρητικού πολέμου (1645-1669), η Τήνος απέκτησε κεντρικό ρόλο στους στρατηγικούς σχεδιασμούς των δύο αντιμαχόμενων δυνάμεων, Βενετίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αμέσως μετά τις πρώτες επιθετικές τουρκικές ενέργειες, το αμυντικό σύστημα του νησιού ενισχύθηκε με τρεις γαλέρες ή και άλλα πλοία, που παρέμεναν ελλιμενισμένα στον Άγιο Νικόλαο για την απόκρουση των θαλάσσιων επιδρομών, ενώ στα επόμενα χρόνια σημειώνεται η κατασκευή διάφορων έργων υποδομής, όπως ο πύργος στην παραλία του Αγίου Νικολάου, με μια τουλάχιστον δεξαμενή νερού, για τις επείγουσες ανάγκες του στόλου. Επιπλέον, η Τήνος οργανώθηκε ως ορμητήριο βενετικών εξορμήσεων στο Αιγαίο, με στόχο την προστασία βενετικών περιοχών, την κατασκόπευση και συλλογή πληροφοριών για τις κινήσεις του τουρκικού στόλου, καθώς και την

(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 157-160) ⁽⁰⁶⁾

(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 191-193) ⁽⁰⁷⁾

αρπαγή προμηθειών από τους κατοίκους γειτονικών τουρκοκρατούμενων νησιών. Τέλος, στον ευρύτερο χώρο της συγκεντρώθηκαν ισχυρές στρατιωτικές-ναυτικές δυνάμεις, με στόχο την φρούρηση του θαλάσσιου δρόμου που ακολουθούσε ο κύριος όγκος του τουρκικού στόλου από την Κωνσταντινούπολη προς την Κρήτη: βενετικές μοίρες περιπολούσαν συχνά στα τηνιακά νερά, ενώ πυκνά ήταν και τα έκτακτα δρομολόγια μεταξύ Τήνου και Χάνδακα. (σελ. 174-175)⁽⁰⁷⁾

Οι Τήνιοι κατά τη διάρκεια του Κρητικού Πολέμου συνέδραμαν τους Βενετούς ποικιλοτρόπως. Στα όρια του νησιού υπηρέτησαν ως πολιτοφύλακες και συνεισέφεραν στην απόκρουση των τουρκικών επιθέσεων. Επιπλέον, κατά την περίοδο 1662-1663 απεστάλησαν στον πολιορκούμενο Χάνδακα από την Τήνο ορισμένοι έμπειροι περί τα οικοδομικά για την επισκευή των τειχών αλλά και ένας λόχος πεζών στρατιωτών. Από την άλλη πλευρά, η συνεργασία τους με τους Βενετούς δεν υπήρξε πάντοτε αγαστή. Εκτός από τις τούρκικες επιδρομές, οι κάτοικοι του νησιού υπέφεραν από τις βενετικές αυθαιρεσίες, τις οποίες συχνά κατήγγελλαν ενώπιον των βενετικών Αρχών, είτε της Τήνου είτε της Βενετίας, ενώ σε ακραίες περιπτώσεις έφτασαν στο σημείο να ζητήσουν προστασία από τους Τούρκους. Ενδεικτικά, κατά την περίοδο 1655-1656, τέσσερις εκπρόσωποι των Τηνίων εξέθεσαν προς το Δόγη τα δεινά που υφίσταντο από τη βενετική πλευρά: βίαιη απόσπαση προϊόντων και χρημάτων, βαριά φορολογία, επιθέσεις κουρσάρων, αρπαγές των αγαθών τους από τους στρατιώτες, δήμευση των περιουσιών τους, αγγαρείες, άδικες καταδικαστικές αποφάσεις. (σελ. 177)⁽⁰⁷⁾

Η Τήνος κατά την περίοδο της βενετοκρατίας αποτέλεσε επί μακρό χρόνο διοικητικό εξάρτημα μεγαλύτερων περιφερειών: της Διοίκησης της Εύβοιας έως το 1470 και της Διοίκησης της Κρήτης από το 1470 έως το 1669. επικεφαλής της τοπικής διοίκησης στο νησί ήταν βενετός ευγενής, με τον τίτλο του «ρέκτορα της Τήνου και Μυκόνου», που αποστελλόταν από τη Βενετία συνήθως για διάστημα τριών ετών και διέθετε πολιτικές, στρατιωτικές και δικαστικές αρμοδιότητες.⁽⁰⁷⁾

Εκτός από τον ρέκτορα, από τη Βενετία αποστέλλονταν στην Τήνο αξιωματούχοι (Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 191-193)⁽⁰⁷⁾

με στρατιωτικά καθήκοντα, όπως ο επικεφαλής των στρατιωτικών δυνάμεων, με τον τίτλο του προνοητή, που διέθετε αυξημένες αρμοδιότητες σε πολεμικές περιόδους, και άλλοι κατώτεροι στρατιωτικοί, καθώς και ο προϊστάμενος της τοπικής γραμματείας. (σελ. 181-183)⁽⁰⁷⁾

Η αμυντική θωράκιση της Τήνου αποτέλεσε καθ' όλη τη διάρκεια της βενετοκρατίας το κύριο μέλημα των Βενετών. Στην φρούρηση του τόπου μετείχαν οι δυο ακόλουθες ομάδες:⁽⁰⁷⁾

A. Ολιγάριθμοι μισθοφόροι στρατιώτες, που αποστέλλονταν από την Ιταλία, με επικεφαλής τους – μη εγχώριους – διοικητές των μισθοφόρων στρατιωτών και τον αρχηγό του ιππικού.⁽⁰⁷⁾

B. Εγχώριοι κάτοικοι της Τήνου, φεουδάρχες και ακτήμονες αγρότες, με ειδικά, ανάλογα με την κοινωνική τους θέση, στρατιωτικά καθήκοντα. Οι μεν φεουδάρχες υπηρετούσαν συνήθως ως αξιωματικοί σε στρατιωτικές ομάδες, με κέντρο την πόλη, και στη γαλέρα της Τήνου, που προστάτευε το νησί από θαλάσσιες επιθέσεις. Από την άλλη πλευρά, οι κατά το πλείστον, ακτήμονες αγροτικοί πληθυσμοί, ηλικίας 18-34 ετών, σχημάτιζαν τη βασική στρατιωτική δύναμη του νησιού, την πολιτοφυλακή. Ο θεσμός της πολιτοφυλακής εμφανίστηκε στην Τήνο από τις αρχές του 16^{ου} αιώνα και η λειτουργία του ρυθμίστηκε με διαδοχικές βενετικές διατάξεις, του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα. Επικεφαλής του σώματος ήταν ένας καπετάνιος, εκλεγόμενος από την βενετική Σύγκλητο, με βοηθό έναν τυμπανιστή, που αργότερα εξελίχθηκε σε κατώτερο αξιωματούχο, άλλοτε Τήνιο και άλλοτε Βενετό, ενώ προβλεπόταν και θέση γραμματέα της πολιτοφυλακής, με ισόβια θητεία. Στο δεύτερο μισό του 16^{ου} αιώνα η δύναμη της πολιτοφυλακής έφθασε τους 500-750 άνδρες, που κατανέμονταν σε πέντε λόχους με 100 έως και 150 άνδρες ο καθένας, ενώ, σύμφωνα με μαρτυρία του 1615, ο αριθμός των υποχρέων σε στρατολόγηση από το σύλλογο των χωριών ανερχόταν σε 1.377 άτομα. Επικεφαλής κάθε λόχου ήταν ένας εκατόνταρχος, ο οποίος όφειλε να συντηρεί έναν ίππο. Σύμφωνα με μαρτυρία του Marco da Molin, το 1584, οι εκατόνταρχοι εκλέγονταν από το συμβούλιο των πολιτών, με την παρουσία του ρέκτορα, και η **(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 191-193)**⁽⁰⁷⁾

θητεία τους μετατράπηκε σε ισόβια και η εκλογή τους αποτελούσε αρμοδιότητα του Κολεγίου στη Βενετία. Η θέση ήταν επίζηλη και συνήθως καταλαμβάνονταν από Βενετοτηνίους. Οι ασκήσεις της πολιτοφυλακής γίνονταν κάθε Κυριακή, ενώ δώδεκα φορές το χρόνο, ανά μια κάθε μήνα, είχαν επιβληθεί γενικές ασκήσεις – επιθεωρήσεις όλης της δύναμης, που το 1613, σύμφωνα με ρύθμιση του Giovanni Pasqualigo, γενικού προνοητή και ανακριτή της Ανατολής, περιορίστηκαν χρονικά σε τέσσερις μόνο μήνες, Μάρτιο, Ἀπρίλιο, Ιούλιο και Αύγουστο (τρεις κάθε μήνα), ώστε να μη παραμελούν οι χωρικοί τις αγροτικές εργασίες. Από κάθε είδους στρατιωτική υπηρεσία, με βάση τα προνόμια που του είχαν δοθεί από τους Ghisi αλλά και από τη Βενετία, εξαιρούνταν οι λεγόμενοι προνομιοῦχοι, ο αριθμός των οποίων στις αρχές του 17^{ου} αιώνα ανερχόταν στους 163.⁽⁰⁷⁾

Στο χώρο της πόλης και του κάστρου της Αγίας Ελένης υπεύθυνος για την άμυνα ήταν έμμισθος εγχώριος αξιωματούχος, με τον τίτλο του καστελλάνου/φρουράρχου, ο οποίος εκλεγόταν από το κοινοτικό συμβούλιο της Τήνου. Η φρουρά αποτελούνταν από εκατό έμμισθους πεζούς, στρατολογημένους στη Βενετία, τέσσερις από τους οποίους, με επικεφαλής ένα δεκανέα, ήταν επιφορτισμένοι με τη φύλαξη του κάστρου. Κατά τη θερινή περίοδο από την 1^η Απριλίου έως και την 30ή Νοεμβρίου, η στρατιωτική δύναμη του άνω κάστρου ενισχυόταν με τριανταξί εγχώριους, απαλλαγμένους από αγγαρείες, τους λεγόμενους *roccari*. Η φρούρηση του κάστρου είχε προνομιακό χαρακτήρα και οι άνδρες που υπηρετούσαν την ημέρα εκλέγονταν μεταξύ των αστών κτηματιών του νησιού. Στον ίδιο χώρο προσέφεραν τις υπηρεσίες τους και ολιγάριθμοι χειριστές των πυροβόλων, με επικεφαλής τους *capì de 'bombardieri*, όλους Τηνίους. Το κάστρο σύμφωνα με μαρτυρίες των αρχών του 17^{ου} αιώνα, δεν εμφάνιζε ικανοποιητική εικόνα. Πολλά σημεία του τείχους είχαν ερειπωθεί και η πυρίτιδα σε μεγάλο μέρος ήταν άχρηστη, έχοντας μεταβληθεί σε λάσπη από την υγρασία, ενώ σημειώνονταν φαινόμενα κατάχρησης των ήδη περιορισμένων ποσοτήτων της για τιμητικές βολές, αλλά και παράνομης διάθεσής τους από την πλευρά των τοπικών αξιωματούχων προ ίδιο όφελος. Επιπλέον, πολλά όπλα βρίσκονταν εγκαταλελειμμένα στις αποθήκες, (Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 191-193)⁽⁰⁷⁾

σκουριασμένα και σπασμένα, καθώς δεν υπήρχε αρμόδιος οπλουργός και οι χώροι φύλαξης κρίνονταν ακατάλληλοι.⁽⁰⁷⁾

Εκτός του κάστρου, στρατιωτικά καθήκοντα είχαν ολιγάριθμοι μισθοφόροι και, κυρίως, η εγχώρια πολιτοφυλακή. Στο ίδιο πλαίσιο, εντάσσεται και ο θεσμός των ακτοφρουρών, που βάρυνε μισθοφόρους στρατιώτες και στρατευμένους χωρικούς. Ειδικότερα, καθ' όλο το έτος την ημέρα, αλλά και την νύχτα, κατά την θερινή περίοδο, οι ακτοφρουροί ασκούσαν το έργο της φρούρησης των ακτών σε πολλά επίκαιρα σημεία του νησιού. Αποστολή τους ήταν να ειδοποιούν τη Διοίκηση σε περίπτωση προσέγγισης εχθρικών πλοίων ή να μεταφέρουν από τα φιλικά πλοία στις τοπικές Αρχές πιστοποιητικά υγείας και έγγραφα, όπου αναφέρονταν ο σκοπός του ταξιδιού, το δρομολόγιο και το λιμάνι προορισμού. Μεταξύ των 35 παράκτιων σημείων που φυλάσσονταν, ειδική μέριμνα λαμβανόταν για τους όρμους του Αγίου Νικολάου, του Αγίου Ιωάννη, της Κολυμπήθρας και του Πανόρμου. Ειδικότερα, οι τρεις πρώτοι όρμοι φρουρούνταν από ολιγάριθμο σώμα δύο έμμισθων στρατιωτών και δύο χωρικών, το οποίο κατά τη θερινή περίοδο ενίσχυαν τέσσερις επιπρόσθετοι χωρικοί, με έργο τη νυχτερινή φρουρά, ενώ στον τέταρτο όρμο, του Πανόρμου, υπεύθυνοι της φρούρησης ήταν εξήντα Αλβανοί. Η παρουσία του αλβανικού στοιχείου πιστοποιείται και από το λεγόμενο Πύργο των Αλβανών, οχυρωμένο χώρο στο κέντρο της περιοχής της Οξωμεριάς, ο οποίος ονομάστηκε έτσι διότι εκεί κατέφευγαν σε περίπτωση πειρατικών επιδρομών οι βοσκοί Αλβανοί και συνδέεται με την ονομασία της σημερινής κωμόπολης Πύργος. Εκτός από τις πολιτοφυλακές, στη φρούρηση του νησιού λάμβαναν μέρος τρεις έμμισθοι ιππείς, με υποχρέωση να συντηρούν από ένα άλογο ο καθένας. Οι ίδιοι οι Τήνιοι ήταν έμπειροι στα άλογα και στην ιππασία διακρίνονταν όχι μόνο άνδρες, αλλά και γυναίκες.⁽⁰⁷⁾

Η Τήνος αποτελούσε για τη Βενετία μια δαπανηρή κτήση. Το μεγαλύτερο μέρος από τα δημόσια έξοδα διατίθενταν για τη μισθοδοσία των αξιωματούχων και των υπαλλήλων, τη συντήρηση των μισθοφορικών στρατιωτικών σωμάτων, τις κατασκευές (οχυρώσεις, δημόσια κτήρια, έργα κοινής ωφελείας). Από την άλλη **(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 191-193)**⁽⁰⁷⁾

πλευρά, τα δημόσια έσοδα προέρχονταν κατά βάση από τους φόρους, άμεσους και έμμεσους. Τα τοπικά προϊόντα του νησιού ήταν υποκείμενα σε άμεση φορολογία, ιδιαίτερα με τη μορφή δεκάτης. Η δεκάτη επιβαλλόταν στην αγροτική παραγωγή από χωράφια και αμπέλια, αλλά και στα εισοδήματα από βοσκές, δάση, αλιεία και ναυτικό εμπόριο, μύλους, οικίες, βιοτεχνίες. Το 1665 επιβλήθηκε και άλλος αγροτικός φόρος, το *campatico*, που υπολογιζόταν με βάση όχι τα γεννήματα, αλλά τη στρεμματική έκταση της καλλιεργητέας γης. Υπήρχαν ακόμη έμμεσοι φόροι, με κυριότερους τους φόρους εισαγωγής, εξαγωγής και διαμετακόμισης, όπως και της κατανάλωσης ειδών πρώτης ανάγκης ή κοινής χρήσης (σιτάρι, λάδι, κρασί, ξυλεία κ.ά.). Στους έμμεσους φόρους υπάγονταν τέλη από μεταβιβάσεις περιουσιών, όπως η *messetaria* (μεσιτικός φόρος), και φόροι κληρονομίας. Επίσης, είδος φόρου ήταν και οι αγγαρείες, στις οποίες υποχρεωνόταν ο ενεργός ανδρικός πληθυσμός.⁽⁰⁷⁾

6. Ιστορία της πειρατείας στην Τήνο

Το φαινόμενο της πειρατείας συνδυάζεται, τις περισσότερες φορές, στο μυαλό μας είτε με τρομακτικές και δραματικές περιπτώσεις, άλλες αληθινές και άλλες φανταστικές (που τις διαιώνισαν οι λαϊκές διηγήσεις και οι μπαλάντες), είτε με ρομαντικές ιστορίες, διανθισμένες με θρύλους για θησαυρούς και έρωτες. Δύσκολα, μπορεί ο άνθρωπος της εποχής μας να φανταστεί την πειρατεία σαν ένα φαινόμενο καθημερινής πρακτικής και ρουτίνας, αλλά και ως τρόπο εξάσκησης επίσημης κρατικής πολιτικής. Δυσκολότερα, ακόμα, θα μπορούσα να πειστεί ο σημερινός Τηνιακός αν του λέγαμε ότι το νησί της Τήνου ήταν όχι μόνο ένας από τους συνηθέστερους στόχους πειρατικών επιδρομών, αλλά και πως αποτέλεσε γνωστότατο ορμητήριο πειρατών και πως ένας σημαντικός αριθμός από τους κατοίκους του, ασχολήθηκε και επαγγελματικά με την πειρατεία!⁽⁰⁸⁾

(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005, σελ. 191-193)⁽⁰⁷⁾

(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).⁽⁰⁸⁾

6.1 Η Τήνος ως στόχος πειρατών

Μιας εξαρχής με την ανάπτυξη της ναυτιλίας εκδηλώθηκαν και τα πρώτα φαινόμενα πειρατείας, άλλοτε στις απλούστερες μορφές της, όπως ήταν η απλή αρπαγή ζώων και τροφίμων για καθαρά λόγους επιβίωσης περαστικών ναυτικών, και άλλοτε ως οργανωμένη εχθρική επιχείρηση, που απέβλεπε στην συστηματική αποδυνάμωση ενός τόπου και της τοπικής κοινωνίας.⁽⁰⁸⁾

Στους μέσους χρόνους, η πειρατεία είναι ένα ιστορικό φαινόμενο, που υπόκειται σε μια ορισμένη ιστορική νομοτέλεια. Ως ένα ορισμένο βαθμό διοργανώνεται από περιστασιακές ομάδες, που δεν έχουν άλλο σκοπό παρά την αρπαγή και προκειμένου να ελαττώσουν την αντίσταση του ντόπιου πληθυσμού, ενεργούν με κύριο όπλο τον τρόμο και τον φόβο. Δε διστάζουν, σε μια πρώτη φάση να σκοτώσουν και ανθρώπους, να κάψουν σπίτια, οικισμούς και σοδειές, μόνο και μόνο για να αποδυναμώσουν το ηθικό των κατοίκων, ώστε να μη προβάλλουν αντίσταση σε μελλοντικές επιδρομές τους. Δεν απέβλεπαν, αρχικά, στην αποψίλωση του πληθυσμού, ωστόσο η αιχμαλωσία κάποιων κατοίκων αποδείχτηκε επικερδές εμπόριο στα σκλαβοπάζαρα. Πρόκειται για περιστασιακούς πειρατές, οι οποίοι ενεργούν είτε παρακινημένοι από το εύκολο και γρήγορο κέρδος (οπότε και πρέπει να προέρχονται από γειτονικά μέρη και νησιά), είτε για οργανωμένες ομάδες που ζουν από αυτήν την δουλειά. Αυτή είναι η πρώτη μορφή πειρατείας, αυτή που συνήθως ονομάζουμε «κουρσάρικα».⁽⁰⁸⁾

Η δεύτερη μορφή είναι εκείνη της πειρατείας των σαρακηνών, οι οποίοι ενεργούσαν συλλογικά και η πειρατεία ήταν γι' αυτούς τρόπος ζωής, αφού πέρα από το οικονομικό όφελος που είχαν, συνδύασαν, από μια στιγμή και μετά, και το θρησκευτικό παράγοντα. Εδώ οι πειρατικές επιδρομές γίνονται σχεδόν σε τακτά χρονικά διαστήματα και αποβλέπουν όχι μόνο στην αρπαγή και λεηλασία, αλλά και στην καταστροφή των οικισμών, των εκκλησιών, στην αιχμαλωσία και στον εξισλαμισμό. Για το λόγο αυτό οι Σαρακηνοί κατάκτησαν κάποιες νησιωτικές και παραθαλάσσιες περιοχές (Κρήτη) και τις χρησιμοποίησαν ως μόνιμους τόπους κατοικίας και σταθερά ορμητήρια των επιδρομών τους.⁽⁰⁸⁾

(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).⁽⁰⁸⁾

Η τρίτη μορφή πειρατείας είναι εκείνη που θα μπορούσε κάλλιστα να ονομαστεί «κρατική», επειδή εξυπηρετούσε, περιστασιακά, τα συμφέροντα ενός κράτους. Η κρατική πειρατεία μπορεί να είναι έμμεση, με την έννοια ότι γινόταν με τη σιωπηλή ανοχή ενός συγκεκριμένου κράτους, είτε γιατί είναι το ίδιο το κράτος εκείνο το οποίο τη διοργανώνει ή τη συντηρεί. Την οργανωμένη κρατική πειρατεία και στις δυο της μορφές την άσκησαν όλες σχεδόν οι δυτικοευρωπαϊκές δυνάμεις, σε κάποιες περιόδους της μεσαιωνικής και νεότερης ιστορίας τους και η Οθωμανική αυτοκρατορία, είτε ως μέσο κατάκτησης περιοχών, είτε ως μέσο πλουτισμού και εκφοβισμού κάποιων αντιπάλων και εχθρών.⁽⁰⁸⁾

Στον τόπο μας οι επιδρομές των κουρσάρων και των πειρατών, στους μέσους χρόνους (βυζαντινή περίοδος, φραγκοκρατία, ενετοκρατία και τουρκοκρατία) είχαν αρχίσει πολύ νωρίτερα από τότε συνήθως που αρχίζουν οι «μέσοι χρόνοι», ήδη από τον τελευταίο π.Χ. αιώνα, όπως μαρτυρούν σχετικές επιγραφές και ιστορικές μαρτυρίες. Οι Ρωμαίοι είχαν επέμβει, αρκετά δραστικά, ώστε να ανακόψουν, σε σημαντικό βαθμό, αυτή τη μάστιγα.⁽⁰⁸⁾

Στην αμέσως επόμενη ιστορική περίοδο, οι βυζαντινοί δεν αντιδρούσαν πάντοτε ούτε έγκαιρα ούτε και αποτελεσματικά, αφού είχαν να αντιμετωπίσουν πολύ σοβαρότερα προβλήματα τόσο στα ανατολικά, όσο και στα βόρεια, αλλά και στα δυτικά σύνορα της αυτοκρατορίας, με τις εισβολές των βαρβάρων. Πειρατικές επιδρομές, με στόχο τα κυκλαδονήσια στο σύνολό τους και τα παραλία της ηπειρωτικής Ελλάδας και της Μ. Ασίας, αναφέρονται από τα μισά του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα, στο τέλος του 4^{ου} και κατά τη διάρκεια όλου του 5^{ου}.⁽⁰⁸⁾

Στο κέντρο όλης αυτής της ιστορίας πόνου, καταστροφής και αίματος βρίσκονταν οι πληθυσμοί των παράκτιων περιοχών της Μεσογείου και του Αιγαίου και, βέβαια, οι νησιώτες. Στους μέσους χρόνους η Τήνος, και οι Κυκλάδες γενικότερα, γνώρισαν τις επιδρομές λογιών – λογιών βαρβάρων: οι Έρουλοι, πιθανόν στα 267/8 μ.Χ., στους οποίους οφείλεται και η καταστροφή του ιερού του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης στα Κιόνια. Οι Βανδήλοι, που απέκτησαν ένα ισχυρό και ευέλικτο στόλο, που δε δίσταζε να περιφέρεται στο Αιγαίο και την ανατολική Μεσόγειο και να **(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).**⁽⁰⁸⁾

ληλατεί τα νησιά και τα παράλια, χωρίς να βρίσκει ουσιαστική αντίσταση, οι Άβαροι (με τα μονόξυλά τους επέδρασαν ληστρικά στα νησιά του Αιγαίου και ιδιαίτερα στις Κυκλάδες), οι Σλάβοι από το βορρά και οι Άραβες από το νότο. ⁽⁰⁸⁾

Ο βυζαντινός στρατός γνώριζε πολύ καλά τους Σαρακηνούς, είτε ως αντιπάλους, είτε τους μίσθωνε ο ίδιος για να διεξάγει κάποιους πολέμους στο ανατολικό σύνορο. Οι Σαρακηνοί, όμως, όταν ασπάστηκαν το μωαμεθανισμό από τους Άραβες, έγιναν φανατικοί εχθροί της αυτοκρατορίας με αποτέλεσμα να λεηλατούν τα νησιά και τα παράλια της Μ. Ασίας και της Ελλάδας. Τέτοιες συχνότατες επιδρομές, που πρέπει να ήταν ιδιαίτερα τρομερές για τους δυστυχείς νησιώτες, επειδή συνδύαζαν τα κίνητρα της λαφυραγωγίας και του θρησκευτικού φανατισμού, οδήγησαν στην οριστική ερήμωση των περισσότερων νησιών, ιδιαίτερα των μικρότερων αφού οι λιγοστοί κάτοικοι δεν μπορούσαν να οργανώσουν από μόνοι τους ούτε μια στοιχειώδη άμυνα, αλλά ήξεραν ότι δεν έπρεπε να περιμένουν καμία εξωτερική συνδρομή. ⁽⁰⁸⁾

Οι λεηλασίες και οι καταστροφές των Σαρακηνών έμειναν παροιμιώδεις στη μνήμη των νησιωτών, που δημιούργησαν θρύλους, παραδόσεις και τραγούδια για να διεκτραγωδήσουν τα παθήματα και τα βάσανά τους. ⁽⁰⁸⁾

Οι Σαρακηνοί της Κρήτης κάθε λίγα χρόνια έπαιρναν τα θαλασσινά μονοπάτια προς το βορρά και συνέχιζαν το καταστρεπτικό τους έργο. Οι πιο καταστρεπτικές επιδρομές αναφέρονται στα 864 και στα 881, έτος κατά το οποίο κυρίεψαν οι Σαρακηνοί όλα τα νησιά. Δεν ήταν μόνο οι σφαγές και οι υλικές καταστροφές, αλλά και οι εξανδραποδισμοί των κατοίκων, ανδρών και γυναικών. Η κατοχή των Σαρακηνών δεν κράτησε πολύ, επειδή ο βυζαντινός ναύαρχος Ωορύφας ο Παλαιός με το στόλο του, κατόρθωσε να απελευθερώσει το Αιγαίο από την παρουσία και την καταδυνάστευση των μουσουλμάνων. Η λύση, όμως, έπρεπε να δοθεί στην Κρήτη, ξεριζώνοντας για πάντα από εκεί τους Σαρακηνούς. Τέτοιες προσπάθειες έγιναν τουλάχιστον 4 φορές ανεπιτυχώς. Το 961 ο ναύαρχος Νικηφόρος Φωκάς κατόρθωσε να απελευθερώσει την Κρήτη, μετά από κατοχή 137 ετών, να διώξει τους κατακτητές. Οι Κυκλάδες δε γνώρισαν επιδρομές Σαρακηνών, για όλο το μισό (Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58). ⁽⁰⁸⁾

επόμενο αιώνα.⁽⁰⁸⁾

Αυτή πρέπει να είναι η περίοδος, κατά την οποία οι κάτοικοι της Τήνου αρχίζουν να διοργανώνονται με διαφορετικό τρόπο: εγκαταλείπουν τους παραθαλάσσιους οικισμούς και μεταφέρονται στο εσωτερικό του νησιού. Επανιδρύουν, ενδεχομένως, τους οικισμούς που είχαν εγκαταλείψει κατά την αρχαιότητα, ιδιαίτερα εκείνους που τους εξασφάλιζαν εύκολη παρακολούθηση του πελάγους. Βρίσκουν σπηλιές και καταφύγια (τοποθεσίες με αυτό το όνομα ή με την παραφθορά «Καταφύλια», απαντώνται συχνά), και τα οργανώνουν, ώστε να βρουν άσυλο κατά τις επιδρομές. Το άστυ της Τήνου, που πρέπει να είχε διατηρηθεί όλους τους αιώνες, εγκαταλείφθηκε οριστικά και οι κάτοικοί του αναζήτησαν άλλους χώρους για να επανιδρύουν την πρωτεύουσά τους. Οι επιδρομείς κατέστρεφαν και έκαιγαν τα πάντα στο πέρασμά τους, με ιδιαίτερη, μάλιστα, μανία τις εκκλησίες και τα προσκυνήματα. Λέγεται, ότι οι Σαρακηνοί κατέστρεψαν περίπου 6000 πόλεις και κωμοπόλεις και ότι πυρπόλησαν ή κατεδάφισαν 4000 ναούς. Οι επιδρομές των Σαρακηνών, ο τρόμος που προκαλούσαν και τα θλιβερά αποτελέσματα του περάσματός τους έμειναν βαθιά χαραγμένα στις ψυχές και τις μνήμες των άτυχων νησιωτών, οι οποίοι τα διαιώνισαν με θρύλους, τραγούδια και τοπωνύμια. Στην Τήνο υφίστανται ακόμα, τουλάχιστον, δυο τοπωνύμια που άμεσα συνδέονται με αυτές τις επιδρομές: «Σαρακίνικο» στην Καρδιανή και ένα άλλο ομώνυμο στην αγροτική περιοχή των Δυο Χωριών.⁽⁰⁸⁾

Ίσως η ανάμνηση της αρχαίας «πόλεως», στα νοτιοανατολικά του γρανιτένιου βράχου που σήμερα ονομάζεται Ξώμβουργο, αλλά και η ασφαλής εκείνη θέση να οδήγησαν εκεί τους κατοίκους το νησιού, για να οικοδομήσουν για άλλη μια φορά τη νέα τους πρωτεύουσα, που θα τους εξασφάλιζε από τις εχθρικές επιδρομές. Δεν πήγαν στα ερείπια της αρχαίας πόλεως, αλλά, μάλλον, ανέβηκαν μέχρι την κορυφή του βράχου και προτίμησαν να ιδρύσουν εκεί την πόλη τους, παρά τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες (συχνή ομίχλη και άγριος βοριάς) που συνήθως επικρατούν. Η τοποθεσία ήταν ασφαλής από την ίδια τη φύση και οι ίδιοι φρόντισαν να συμπληρώσουν το έργο της. Με λίγα λόγια, στα βυζαντινά χρόνια πρέπει να αναχθεί η πρώτη θεμελίωση της πόλης του Κάστρου της Τήνου και το πρώτο τείχος **(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).**⁽⁰⁸⁾

που την περιέβαλλε από τη νοτιοανατολική έως τη βορειοδυτική πλευρά. Το οχυρωματικό αυτό έργο δεν πρέπει να οφείλεται στην κρατική μέριμνα για άμυνα του νησιού, αλλά στην πρωτοβουλία των ίδιων των κατοίκων, με επικεφαλής τους εντόπιους άρχοντές τους. Τέτοιου είδους κάστρα δεν ήταν, βέβαια, άγνωστα στους βυζαντινούς, αλλά ήταν σπάνια σε μικρά νησιά. Υπάρχουν έμμεσες μαρτυρίες που μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι η πρώτη ανέγερση οχυρωμένης πόλης στο Ξώμβουργο έγινε στα βυζαντινά χρόνια.⁽⁰⁸⁾

Κατά τον 11^ο αιώνα οι Σαρακηνοί συνέχισαν τις επιδρομές τους, αλλά τώρα ο βυζαντινός στόλος τους αντιμετώπιζε με επιτυχία. Επιδρομές Σαρακηνών, με τραγικά επακόλουθα αναφέρονται στα 1027, 1033 και 1035. Στην τελευταία επιδρομή των Αράβων, οι Βυζαντινοί νίκησαν και κατέστρεψαν τον πειρατικό τους στόλο και συνέλαβαν εκατοντάδες αιχμαλώτους. Ο βυζαντινός στόλος έκοψε τους δρόμους επικοινωνίας των Αράβων, κυριάρχησε ολοκληρωτικά στην Αν. Μεσόγειο και έφτασε μέχρι μπροστά στη Αλεξάνδρεια. Οι Βυζαντινοί και οι Άραβες κατόρθωσαν να φτάσουν σε συμφωνία, αλλά δεν εξασφάλισε την ειρήνη στο Αιγαίο. Οι Άραβες δεν κατόρθωσαν να ξανάπειλήσουν σοβαρά την περιοχή, αφού νέοι επιδρομείς έκαναν την εμφάνισή τους από τη Δύση.⁽⁰⁸⁾

Οι νέοι εισβολείς συνέχισαν το καταστροφικό έργο των προηγούμενων. Από τους πρώτους δυτικούς πειρατές μνημονεύεται ο Νορμανδός Ροβέρτος Γουισκάρδος, δούκας της Απουλίας, Καλαβρίας και Σικελίας, που έκανε την εμφάνισή του στο Αιγαίο στα 1084 και κυριέψε, για μικρό χρονικό διάστημα, στις Κυκλάδες. Πολλά νησιά γνώρισαν και τη φρίκη της καταστροφής που προκάλεσε ένας Τούρκος πειρατής, ο Τζαχάς, στα 1090.⁽⁰⁸⁾

Όλος ο 12^{ος} αιώνας πέρασε για τις Κυκλάδες πολύ δύσκολα. Οι σταυροφόροι, οι Βενετοί, οι Γενοβέζοι, οι Σικελοί, οι Μαλτέζοι (από τη Δύση), οι Σαρακηνοί και οι Τούρκοι (από την Ανατολή και το Νότο), πέρασαν από τα νησιά μας με τα πειρατικά και πολεμικά τους πλοία. Ο ένας συναγωνιζόταν τον άλλον στην αρπαγή, τη λεηλασία, τη σφαγή και τον εξανδραποδισμό. Στα 1124 ο δόγης της Βενετίας Δομίνικος Μικέλης, για να εξαναγκάσει τον βυζαντινό αυτοκράτορα να ανανεώσει τα εμπορικά προνόμια της δημοκρατίας του στην Ανατολή, κατέπλευσε ε ισχυρές **(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).**⁽⁰⁸⁾

δυνάμεις στο Αιγαίο και κυρίως τη Ρόδο, την Εύβοια και τη Χίο. Από εκεί ορμώμενος λεηλάτησε με σκληρότητα τα παράλια και τα νησιά. Τελικά πέτυχε στο σκοπό του και ανανεώθηκαν τα προνόμια. Η αυτοκρατορία βρισκόταν στα πρόθυρα της κατάρρευσης, από εσωτερικές διαιρέσεις αλλά, και από τους συνεχείς εξωτερικούς κινδύνους και δεν μπορούσε με κανένα τρόπο να συμπαρασταθεί στους νησιώτες. Στόλος, στην ουσία, δεν υπήρχε και οι οικονομικές δυνατότητες, παρά την υψηλή φορολογία, για την αντιμετώπιση της καταστάσεως, ήταν μηδαμινές. Τα χρήματα σπαταλιόνταν σε άλλους σκοπούς, κυρίως στις δυναστικές διαμάχες.⁽⁰⁸⁾

Η επικράτηση των δυτικών στην Ανατολή, αρχικά με το εμπόριο και στη συνέχεια με τη 4^η σταυροφορία, η οποία πολύ λίγα πράγματα είχε να ζηλέψει από τις πειρατικές επιδρομές, δεν εξάλειψε το φαινόμενο της πειρατείας, αλλά το περιόρισε, κυρίως με την πολύμορφη ανάπτυξη της άμυνας ακόμα και του πιο μικρού νησιού. Το ίδιο συνέβηκε στην Τήνο: η οικοδόμηση και η οργάνωση της άμυνας του Κάστρου, ο σχηματισμός στρατιωτικού σώματος από ντόπιους και μισθοφόρους, η οργάνωση των ακτοφρουρών, η ίδρυση και η ενίσχυση ενός μικρού στόλου, ήταν τα βασικά και απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση των εξωτερικών κινδύνων.⁽⁰⁸⁾

Τα μέτρα αυτά δε σημαίνει πως απέτρεψαν τις πειρατικές επιδρομές εναντίον της Τήνου. Κάθε άλλο. Οι επιδρομές συνεχίστηκαν τόσο από τους Τούρκους / Σαρακηνούς (έστω και αν τις περισσότερες φορές είχαν τη μορφή της στρατιωτικής εισβολής, ιδιαίτερα μετά την οριστική κατάληψη της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Τούρκους), όσο και από δυτικούς πειρατές, αλλά και από σποραδικούς επιδρομείς που προέρχονταν από άλλες ευρωπαϊκές της εποχής και που είχαν τη μυστική ή φανερή επιδοκιμασία του κράτους των.⁽⁰⁸⁾

Οι Βενετοί ήταν ιδιαίτερα σκληροί στη νομοθεσία τους απέναντι στο φαινόμενο της πειρατείας, απ' τη στιγμή που όλη τους η οικονομία βασιζόταν στο μετακομιστικό εμπόριο και ο εμπορικός τους στόλος διέσχισε όλη τη Μεσόγειο και όχι μόνο. Συχνά, μάλιστα ο πολεμικός τους στόλος αναλάμβανε εκστρατείες εναντίον των οργανωμένων ή και μεμονωμένων πειρατών, προκειμένου να τους **(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).**⁽⁰⁸⁾

εξολοθρεύσουν. Εκτός απ' αυτό επιβράβευαν όλους εκείνους τους υπηκόους τους, αλλά και τους ξένους, οι οποίοι πολεμούσαν τους πειρατές. Μια παρόμοια διάταξη εφάρμοσαν και στην Τήνο, με απόφαση της 27^{ης} Οκτωβρίου 1565:

«Επειδή αυτό το νησί πολύ συχνά ενοχλείται από εισβολές και λαφυραγωγίες κουρσάρων, οι οποίοι κλέβουν και αιχμαλωτίζουν ψυχές και προξενούν και άλλες ζημιές και επειδή σε παρόμοιες περιπτώσεις και ανάγκες και σε άλλες περιστάσεις ακόμα βρίσκονται εκείνοι και μπαίνουν μπροστά και με το έργο τους και με το παράδειγμά τους αντιστέκονται με αξία μπροστά στην ορμή των εχθρών και προσκαλούν και άλλους να κάνουν το ίδιο, επειδή εμείς γνωρίζουμε πως μπορεί η ελπίδα για κάποιο βραβείο να κάνει τις ψυχές των ανθρώπων να λησμονούν τον εαυτό τους και έτσι να συνδέεται η ωφέλεια με την τιμή, διατάζουμε έτσι ώστε όταν έρχονται κουρσάροι και άλλοι εχθροί στο νησί, εκείνοι οι οποίοι, σκοτώνουν ή συλλαμβάνουν ζωντανούς αυτούς τους εχθρούς, εκτός από ένα και δυο τζεκίνια που συνήθως δίνονται κανονικά, πρέπει για κάθε κεφάλι που παρουσιάζουν να ελευθερώνονται από κάθε προσωπική εργασία (δημόσια αγγαρεία) για πέντε χρόνια. Και όταν συλλαμβάνουν κάποιον ζωντανό να απολαμβάνουν το ίδιο ευεργέτημα για δέκα χρόνια. Επίσης να μπορούν εκείνοι που σκοτώνουν ή παρουσιάζουν ζωντανούς περισσότερους από ένα και δεν επιθυμούν για τον εαυτό τους αυτό το προνόμιο, να εφαρμόσουν μέρος ή στο σύνολό του σε κάποιο από τα παιδιά τους, με την έννοια, όμως, πως ο ένας απ' τους δυο θα έχει αυτό το ευεργέτημα. Και εκείνοι που θα είναι ήδη προνομιούχοι και ελεύθεροι να μπορούν να το αρνηθούν το νέο ευεργέτημα, που τους χορηγούμε, σε κάποιο από τα παιδιά τους ή άλλον συγγενή τους, όπως θα τους αρέσει. Και έτσι, αυτοί καθώς και όλοι εκείνοι που κερδίζουν όπλα, χρήματα και αντικείμενα και που θα βρεθούν να έχουν σκοτώσει Τούρκους ή να τους έχουν συλλάβει ζωντανούς, να μην έχουν επάνω τους (δηλαδή, στα πράγματα και τους αιχμαλώτους) καμιά δικαιοδοσία ούτε οι ρέκτορες, ούτε ο βάιλος, ούτε κανένας άλλος και επιθυμούμε όπως αυτά τα βραβεία να είναι συνήθη και χορηγείται στους αντιπροσώπους της εξουσίας η ελευθερία να προσθέτουν και άλλα βραβεία και ανταμοιβές, όπως κρίνουν καλύτερα, ότι αξίζει η πιστότητα και η αξία εκείνων σε τέτοιες περιπτώσεις εκτελούν το καθήκον τους».⁽⁰⁸⁾

Την ίδια εκείνη χρονολογία αποφασίστηκε επίσης να απαγορευτεί στους όποιους δημόσιους λειτουργούς να αγοράζουν υποχρεωτικά τα ψάρια των ψαράδων, επειδή μπαίνουν σε μεγάλο κίνδυνο να αιχμαλωτιστούν από πειρατές και να μπορούν οι ψαράδες να ανταλλάσσουν τα ψάρια τους με άλλου είδους τρόφιμα για τη **(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).**⁽⁰⁸⁾

συντήρηση των οικογενειών τους. ⁽⁰⁸⁾

Παρόμοια μέτρα υπέρ των νησιωτών έπαιρναν οι βενετικές αρχές, όταν οι καταστροφές και οι δηώσεις των πειρατών καθιστούσαν προβληματική τη ζωή των υπηκόων τους στην Τήνο. Έχουμε, για παράδειγμα, την απόφαση του 1460, σύμφωνα με την οποία οι τηνιακοί απαλλάσσονταν από την καταβολή φόρων για δυο χρόνια, επειδή το νησί δοκιμάστηκε από πρόσφατες εισβολές πειρατών.

Οι κυριότερες εισβολές καταγράφηκαν στα:

- 1429 (επιδρομή Καταλανών που συνέλαβαν 70 αιχμαλώτους στην Τήνο Μύκονο, αλλά τράπηκαν σε φυγή από επίθεση του στρατιωτικού σώματος και αργότερα καταδιώχτηκαν από μοίρα του βενετικού στόλου υπό τον υποναύαρχο V. Diedo)
- 1503 (επιδρομή του Καραδορμή και του Καρακασάν, για λογαριασμό του Σουλτάνου, στα πλαίσια του 2^{ου} βενετοτουρκικού πολέμου, οπότε και έκαψε και λεηλάτησε το νησί, άρπαξε 30 αιχμαλώτους, αλλά δεν μπόρεσε να κυριέψει το Κάστρο)
- 1544 (πλοία από τη Μάλτα αποβιβάστηκαν στην Τήνο και οι κάτοικοι τους καλοδέχτηκαν, αλλά εκείνοι έσφαξαν και λεηλάτησαν το νησί)
- 1567 (πειρατικές επιδρομές εναντίον πλοίων της Τήνου και των βενετών γενικότερα διοργανώθηκαν αυτή την εποχή από τον Coronello, υπαρχηγό του εβραίου δυνάστη της Νάξου Ιωσήφ Naci)
- 1593 (οι Τούρκοι συνέλαβαν ένα πλοίο στην Τήνο. Πολύ πιθανόν να είναι το πλοίο στο οποίο βρισκόταν ο μελλοντικός επίσκοπος Τήνου Γεώργιος Περπινιάνης, ο οποίος έχασε, τότε, ανάμεσα σε όλα τα άλλα περιουσιακά του στοιχεία και τα διπλώματα των σπουδών του και της χειροτονίας του). ⁽⁰⁸⁾

Στα 1645 οι Βενετοί αναγκάστηκαν να αλλάξουν πολιτική στο θέμα της πειρατείας. Η σχεδόν πάντοτε εχθρική τους τακτική προς τους πειρατές έγινε όχι μόνο φιλική, αλλά τους χρησιμοποίησαν και τους επιχορηγούσαν με πλοία, εφόδια και τους προσέφεραν καταφύγια, ιδιαίτερα σ' εκείνους τους πειρατές που είχαν για στόχο τους Τούρκους, αλλά και τα κάθε λογής συμφέροντά τους. Το 1645 ήταν η χρονιά που άρχισε ο λεγόμενος «Πόλεμος της Κρήτης», που κράτησε σχεδόν 25 (Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58). ⁽⁰⁸⁾

χρόνια (1645 – 1669). Μέσα σ' αυτή την πολιτική μεταστροφή, η μόνη βενετική κτήση στο Αιγαίο, η Τήνος, αποκτούσε ιδιαίτερη σπουδαιότητα και χρησιμοποιήθηκε ως ορμητήριο ξένων, αλλά και τηνιακών πειρατών. ⁽⁰⁸⁾

6.2 Η Τήνος πειρατικό ορμητήριο

Η πειρατεία δεν είχε πάντα τη μορφή της εισβολής σε ένα συγκεκριμένο τόπο, αλλά συχνά απέβλεπε στη ληστεία των διερχομένων εμπορικών πλοίων. Άλλες φορές η ληστεία αυτή είχε απλώς και μόνο οικονομικά κίνητρα («η κούρσα»), και άλλοτε ο κύριος στόχος ήταν η δημιουργία προβλημάτων στους Τούρκους, κυρίως στον εφοδιασμό των μεγάλων πόλεων με τα απαραίτητα τρόφιμα (ένα είδος εμπόργκο). Τότε, οι πειρατές συνδύαζαν το πολιτικό με το ωφελιμιστικό κίνητρο. Η μορφή αυτή της πειρατείας αναπτύχθηκε στο Αιγαίο και στη Μεσόγειο γενικότερα, σε κάποιες περιόδους που οι ευρωπαϊκές δυνάμεις βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση με την Οθωμανική αυτοκρατορία, κατά τη διάρκεια 15^{ου} – 18^{ου} αιώνα. Μέσα σ' αυτό το πνεύμα εξυπηρέτησης πολιτικών σκοπιμοτήτων, οι πειρατές λήστευαν κάθε πλοίο που προόριζε τα εμπορεύματά του για μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ανεξάρτητα από το αν ο ιδιοκτήτης ήταν χριστιανός ή Τούρκος, καθώς και αν ο τόπος για τον οποίο προοριζόταν το εμπορικό φορτίο το κατοικούσαν χριστιανοί ή Τούρκοι. ⁽⁰⁸⁾

Μέσα σ' αυτή τη λογική δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο να εξοπλίζονται οι πειρατικοί στόλοι από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, να παρέχουν ασυλία, καταφύγιο και υποστήριξη και να χρησιμοποιούνται στα πλοία ως πληρώματα οι ίδιοι οι νησιώτες, οι οποίοι είχαν τους δικούς τους λόγους να αντιπαθούν τους Τούρκους. Έτσι, συχνά, οι πειρατικές επιδρομές τους, ιδιαίτερα όταν οι επικεφαλείς ήταν Έλληνες, έπαιρναν και εθνικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα. Χαρακτηριστικότερη, αλλά όχι μοναδική, είναι η περίπτωση του Λάμπρου Κατσώνη, που χρησιμοποιήθηκε από την Αικατερίνη Β' της Ρωσίας. ⁽⁰⁸⁾

Την ίδια τακτική ακολούθησαν και οι βενετοί στην Τήνο μετά το 1645. η πειρατεία ήταν ένα αρκετά αποτελεσματικό μέσο με το οποίο μπορούσαν να καταστήσουν (Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58). ⁽⁰⁸⁾

δύσκολη τη ζωή και τις κινήσεις του εχθρού. Έτσι η Τήνος κατέστη κρησφύγετο οργανωμένης πειρατείας, αρχικά με τον αρχιπειρατή Giorgio Maria Vitali και στη συνέχεια με τον Στάθη Ρωμανό ή Μανέττα. Ο G.M. Vitali καταγόταν από την Κορσική και εγκαταστάθηκε στην Τήνο γύρω στα 1650 και άρχισε τις πειρατικές του επιχειρήσεις με ένα μικρό πλοίο. Τόσες ήταν οι επιτυχές του, που σε μικρό χρονικό διάστημα διοικούσε ένα στόλο από τρία μεγάλα πλοία και έντεκα μπριγκαντίνια, που είχαν πάντα για ορμητήριο την Τήνο. Έξω από την πόλη του Κάστρου διοργάνωσε ένα στρατόπεδο, όπου στέγαζε και φρουρούσε 4.000 αιχμαλώτους, που κατάφερε να αρπάξει από τους Τούρκους. Το 1/10 το έδωσε στον βενετό ναύαρχο, για τις ανάγκες του βενετικού στόλου στην κωπηλασία. Είχε γίνει φόβητρο των Τούρκων, στους οποίους προξενούσε σοβαρές ζημιές στο στόλο τους, αλλά και των νησιωτών, τους οποίους υποχρέωνε να του καταβάλλουν κεφαλικό φόρο, παράλληλα με εκείνο που κατέβαλαν στους Τούρκους. Στα 1658 ο καπετάν πασάς προσπάθησε να αποβιβάσει στρατό την Κολυμπήθρα για να συλλάβει τον Vitali, αλλά δεν κατάφερε τίποτα. Οι επιτυχίες του ήταν πολλές και εντυπωσιακές, μέχρι το 1667, όταν με τρία μόνο πλοία προσπάθησε να καταναυμαχήσει μεγάλη μοίρα του τουρκικού στόλου. Νικήθηκε από τους Τούρκους, αφού επέφερε τρομερές απώλειες και σκοτωμένο οι άντρες του έριξαν το σώμα του στη θάλασσα, σύμφωνα με επιθυμία του.⁽⁰⁸⁾

Ήδη βρισκόταν σε εξέλιξη ο Κρητικός πόλεμος, που άρχισε με αφορμή τη λεηλασία ενός τουρκικού πλοίου, γεμάτο με πολύτιμο εμπόρευμα, στα νερά της Τήνου από ντόπιους κουρσάρους. Οι βενετοί άφησαν απόλυτη ελευθερία στους τηνιακούς να ενταχθούν σε πειρατικά πλοία ή να οργανώνουν οι ίδιοι πειρατικές επιθέσεις εναντίον των Τούρκων. Οι τηνιακοί δραστηριοποιήθηκαν γρήγορα και διοργάνωναν επιδρομές σε κοντινά νησιά και δεν άφησαν κανένα πλοίο με οθωμανική σημαία να περνά ήσυχα κοντά από το νησί. Αλλά και οι Τούρκοι δεν έμειναν με δεμένα τα χέρια αλλά κάθε λίγο και λιγάκι έκαναν επιδρομή εναντίον του νησιού ή για να το κυριέψουν ή για να τιμωρήσουν τους κατοίκους για τη συμμετοχή τους στις πειρατικές επιδρομές (1654, 1661, 1684, 1696 – 97). Αλλά, συνήθως, **(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).**⁽⁰⁸⁾

αντιμετωπίζονταν γρήγορα και αποτελεσματικά από τους ντόπιους.⁽⁰⁸⁾

Ο δεύτερος σημαντικός πειρατής που είχε για ορμητήριο την Τήνο ήταν ο Στάθης Ρωμανός ή Μανέττας, ο οποίος συνεργάστηκε με τους βενετούς σε πειρατικές και πολεμικές επιχειρήσεις στο Ιόνιο, αρχικά και στη συνέχεια στο Αιγαίο. Στα 1684 ο Μανέττας διορίστηκε από τον Fr. Morosini ως αρχηγός του καταδρομικού στόλου της Βενετίας. Μια από τις πρώτες πράξεις του Μανέττα ήταν να επιβάλλει στους αιγαιοπελαγίτες νησιώτες φόρο υπέρ του βενετικού στόλου. Τους αιχμαλώτους τους συγκέντρωνε στο νησί για να τους μεταπουλήσει. Στα 1694 κατάφερε να ξεφύγει ένας σκλάβος μπαρμπάρεσος και να πάει στη Χίο, όπου έδωσε πληροφορίες για τον Μανέττα. Στα 1695 ο Μανέττας κατάφερε να νικήσει τους Τούρκους σε ναυμαχία κοντά στη Χίο και να τους αρπάξει το στρατιωτικό ταμείο του στόλου του, 40.000 ρεάλια. Οι βενετοί τότε του έδωσαν τον τίτλο του κολονέλου. Ο Μανέττας έγινε θρυλική μορφή ανάμεσα στους κυκλαδίτες νησιώτες, οι οποίοι περιέγραφαν τα κατορθώματά του στις λαϊκές τους ρίμες και τραγούδια. Παντρεύτηκε στην Τήνο, όπου και αργότερα εγκαταστάθηκε οριστικά και απέκτησε κτηματική περιουσία.⁽⁰⁸⁾

Παρ' όλα αυτά και παρά τις συνεχείς επιθέσεις των Τούρκων εναντίον της Τήνου, το νησί είχε θεωρηθεί ως το πλέον ασφαλές μέρος για να καταφύγουν οι χριστιανοί των γύρω νησιών, πέρα από το γεγονός ότι ως υπήκοοι της Βενετίας δε θα αναγκάζονταν να πληρώνουν διπλούς φόρους. Έτσι πολυάριθμοι κάτοικοι της Φολεγάνδρου, της Σικίνου, της Κέας και της Σίφνου κατέφυγαν στα 1668 στην Τήνο. Η Τήνος ήταν από τους προηγούμενους αιώνες το ασφαλές καταφύγιο των χριστιανών σκλάβων, που κατάφερναν να δραπτετεύουν από τις τουρκικές φυλακές και από τα κάτεργα, όπου κωπηλατούσαν. Οι βενετοί ήταν πάντοτε επιφυλακτικοί απέναντι σ' αυτούς τους δραπέτες, είτε γιατί μπορούσαν να είναι κατάσκοποι, είτε γιατί υπήρχε κίνδυνος να είναι φορείς ασθενειών και επιδημιών, είτε γιατί μπορούσε η χορήγηση άσυλου σε κάποιο άτομο να επιφέρει την οργή του σουλτάνου και να γίνει αιτία να ζημιωθούν οι βενετοτουρκικές σχέσεις, στις ειρηνικές περιόδους.⁽⁰⁸⁾

Πάντως, δεν αρνούσαν να παραχωρήσουν άσυλο και καταφύγιο, αλλά περιόριζαν τη διαμονή τους και χρονικά και τοπικά: τοπικά, σε κάποια δωμάτια (Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).⁽⁰⁸⁾

εντός του τείχους του Κάστρου, για να μη μπορούν να συλλέξουν πληροφορίες στρατιωτικής φύσεως και χρονικά, για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, ωστόσο φύγουν για την πατρίδα τους ή για άλλο μέρος περισσότερο ασφαλές. Οι φιλοξενούμενοι έπρεπε να περάσουν και ένα ορισμένο χρονικό διάστημα σε υγειονομική καραντίνα. Αυτά ήταν όλα ανάμεσα στους προβλεπόμενους κανόνες της κρατικής και υγειονομικής ασφάλειας, αλλά σε καιρούς ειρήνης ατονούσαν τα μέτρα προφύλαξης και οι πρόσφυγες κυκλοφορούσαν ελεύθεροι στην ύπαιθρο.⁽⁰⁸⁾

Με την κατάκτηση της Τήνου από τους Τούρκους στα 1715 οι τηνιακοί διακόπτον κάθε είδους πειρατική δραστηριότητα. Η Τήνος εντάχθηκε στην Οθωμανική αυτοκρατορία, και οι τηνιακοί έμποροι και πλοιοκτήτες δε διατρέχουν πια κινδύνους από την πλευρά των Τούρκων. Από εδώ και πέρα, όμως, ως υπήκοοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, γίνονταν στόχος των ευρωπαϊκών πειρατών.⁽⁰⁸⁾

7. Βίγλες – φρουκτωρίες – Τρόποι επικοινωνίας

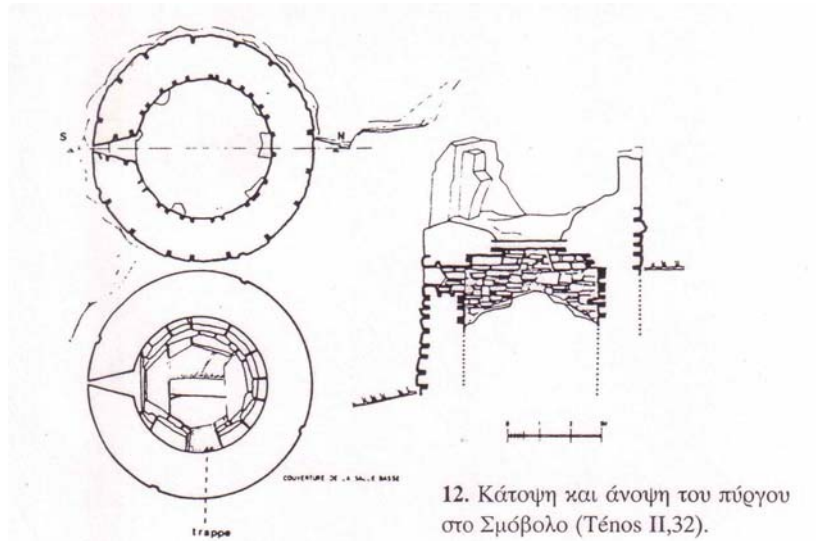
(Εικόνα 1 Βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική)

(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος, σελ 47 – 58).⁽⁰⁸⁾

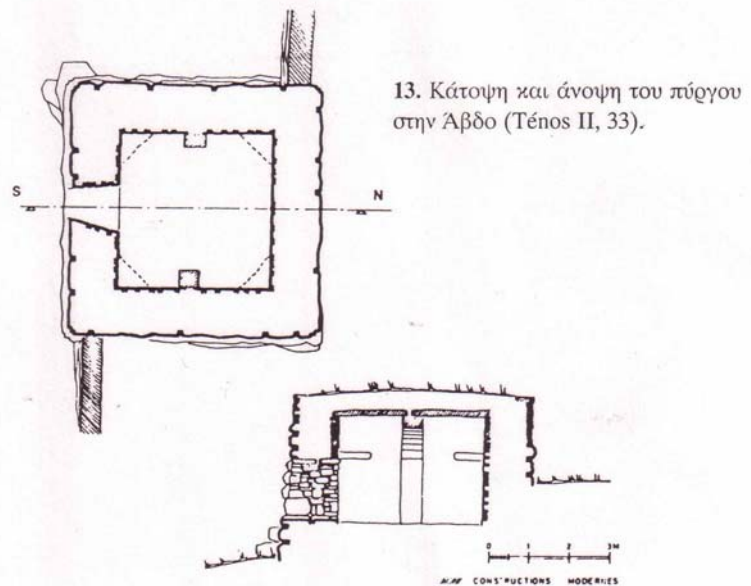
Οι Βίγλες της Τήνου, γνωστές και ως πύργοι, πυργίσκοι, φανόπυργοι, πρόβολοι ή φυλάκια, είναι κυλινδρικά οχυρά κτίσματα και αποτελούν ένα παράκτιο δίκτυο παρατήρησης και μετάδοσης μηνυμάτων, μέρος του αμυντικού δικτύου του νησιού.⁽⁰⁹⁾

Τα σημεία του δικτύου, οι βίγλες, είναι τοποθετημένες σε τέτοιες θέσεις, ώστε να κατοπτεύουν πλήρως το σύνολο των ακτών του νησιού, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή τους κόλπους και τους όρμους και προσφέρονται για τον ελλιμενισμό πλοίων. Η θέση και η απόσταση μεταξύ δύο βιγλών εξαρτάται από τις τοπικές συνθήκες, τη μορφή των κατοπτευόμενων ακτών, τα φυσικά εμπόδια που περιορίζουν την οπτική επαφή με τις γειτονικές ακτές, αλλά και τη μέγιστη απόσταση που επιτρέπει ικανοποιητική ορατότητα, υπό οποιεσδήποτε καιρικές συνθήκες.⁽⁰⁹⁾

(Η Αρχαία Τήνος, Γεωργίου Δώριζα, βλ. σελ. 87 – 88).⁽⁰⁹⁾

12. Κάτοψη και άνοψη του πύργου στο Σμόβολο (Τένος II,32).

13. Κάτοψη και άνοψη του πύργου στην Άβδο (Τένος II, 33).

(Φωτογραφία «1» Πύργος Αβδου)

(Φωτογραφία «2» Πύργος Σμόβολου)

[Φωτογραφία «3» Πύργος Ανεμόμυλος (χώρα Παναγίτσα)]

(Φωτογραφία «3» εγκαταλελειμμένος Ανεμόμυλος που ενδέχεται να ήταν Βίγλα λόγω θέσης)

(Φωτογραφία «4» εγκαταλελειμμένος Ανεμόμυλος που ενδέχεται να ήταν Βίγλα λόγω θέσης)

(Φωτογραφία «5» εγκαταλελειμμένος Ανεμόμυλος που ενδέχεται να ήταν Βίγλα λόγω θέσης)

Ένα από τα κύρια μελήματα της Βενετικής Διοικήσεως Τήνου που είχε έδρα την πόλη του Εξωμβούργου ήταν η οργάνωση αμυντικού συστήματος, ικανού να επισημαίνει τη προσέγγιση εχθρικών πλοίων στις ακτές της και να αποκρούει εχθρικές επιδρομές εναντίον της. Κατά την αρχαία προϊστορική και ιστορική περίοδο σε πολλά παράκτια και λιγοστά υψώματα της Τήνου είχαν οικοδομηθεί **πύργοι (Φρουκτώρια)** από τους οποίους ήταν ορατό ένα μεγάλο τμήμα του θαλάσσιου ορίζοντα. Στα ανωτέρω φρουκτώρια υπηρετούσαν φύλακες – παρατηρητές, οι φρουκτωροί.⁽⁰⁹⁾

Κατά το διάστημα της Βενετοκρατίας πολλοί από τους παλαιούς αυτούς πύργους είχαν επισκευαστεί και νέοι είχαν οικοδομηθεί που πήραν την ονομασία **Βίγλες**.⁽¹⁰⁾

Και μάλιστα το έτος 1416 ο **Φλωρεντίνος ιερέας Gr. VuoudeImonti** είχε επισημάνει του κατωτέρω πύργους της Τήνου:⁽¹⁰⁾

- Το Εξώμβουργο
- Τον πύργο του Καμπάνη που βρισκόταν στο χώρο που καταλαμβάνει η παλαιά Μοσχούλειος Σχολή της Τήνου
- Τον πύργο της Κόρης στην τοποθεσία του Πολέμου ο Κάμπος
- Τον πύργο της Κολυμπήθρας και
- Τον πύργο του Αγ. Ιωάννου στο Πόρτο

Το έργο των αρχαίων φρουκτωρών ανέλαβαν οι βιγλάτορες, οι οποίοι είχαν ηλικία από 18 έως 50 ετών και ήταν εκπαιδευμένοι στην χρήση των όπλων. Τους βιγλάτορες καθόριζαν σε κάθε βίγλα οι πρωτόγεροι των κοντινών χωριών. Αυτοί είχαν καθήκον να είναι άγρυπνοι φρουροί νύκτα και ημέρα, να κατοπτρεύουν τον θαλάσσιο ορίζοντα και να επισημαίνουν τα πλοία που έπλεαν προς την παραλία. Με διάφορα σήματα που μετέδιδε η μία βίγλα προς την άλλη, ειδοποιούσαν την διοίκηση που είχε έδρα την πόλη του Εξωμβούργου καθώς και τους διοικητές των λόχων, εάν επρόκειτο για φιλικά ή εχθρικά πλοία. Στην δεύτερη περίπτωση ελάμβανε η Διοίκηση τα κατάλληλα μέτρα.⁽¹¹⁾

(Η Αρχαία Τήνος, Γεωργίου Δώριζα, βλ. σελ. 87 – 88).⁽⁰⁹⁾

(Ιστορία της Τήνου, Α. Λαγουρού, σελ. 41).⁽¹⁰⁾

(βλ. Ν. Μοσχονά, Αμυντική κατάσταση της Τήνου, περιοδικόν Θησαυρίσματα σελ. 36).⁽¹¹⁾

Επίσης με τα ανωτέρω σήματα ενημερώνονταν και οι κάτοικοι των χωριών και κατέφευγαν στο φρούριο ή στις κορυφές των βουνών. ⁽¹¹⁾

Η φρούρηση στις βίγλες κυρίως στις παράκτιες γινότανε καταρχάς καθ' όλη την διάρκεια του έτους, μόνο την ημέρα, και οι φρουροί ονομάζονταν Μεροβίγλοι. Κατά την θερινή περίοδο η φρούρηση γινότανε και κατά την νύκτα και οι φρουροί ονομάζονταν Νυκτοβίγλοι. ⁽¹¹⁾

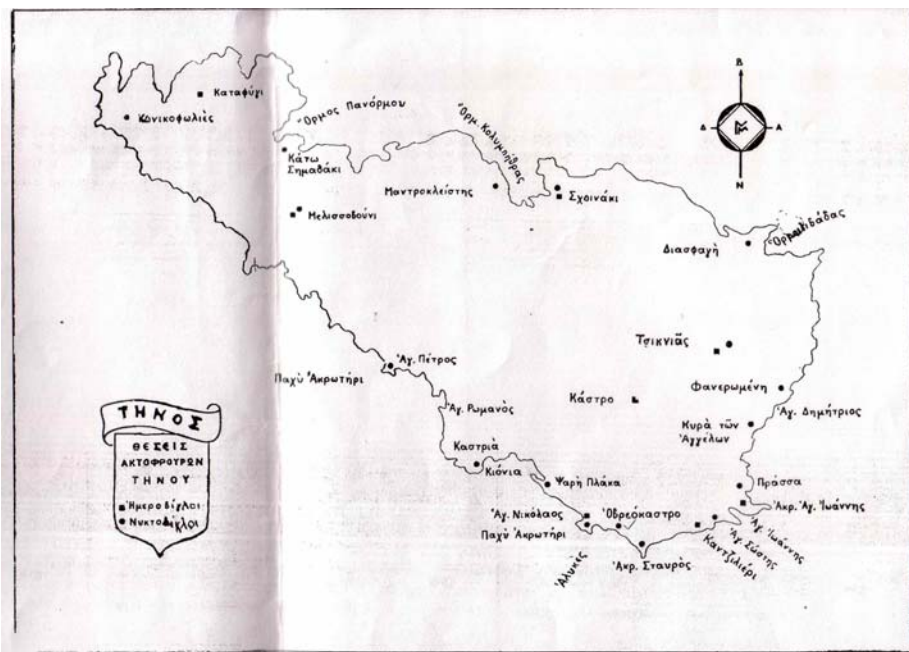
Κατά την χειμερινή περίοδο η φύλαξη των ακτών κατά την διάρκεια της νύκτας θεωρούνταν περιττή, γιατί με τους σφοδρούς ανέμους και με τις τρικυμίες, δεν ήταν εύκολη η ναυσιπλοΐα και η προσέγγιση εχθρικών πλοίων στα παράλια της Τήνου. ⁽¹¹⁾

Από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα η νυκτοφρουρά κάλυπτε όλο το έτος. Επειδή όμως οι νυκτοβίγλοι χωρικοί εξαιτίας φτώχειας και ελλείψεως ενδυμάτων, παραμελούσαν τα καθήκοντά τους, κατά την νυκτερινή φρούρηση, και γι' αυτό το λόγο καταργήθηκε η νυκτοφρουρά κατά την χειμερινή περίοδο και περιορίστηκε κατά το χρονικό διάστημα από 1^{ης} Απριλίου μέχρι 30 Σεπτεμβρίου. ⁽¹¹⁾

Από τις πρώτες δεκαετίες του 17^{ου} αιώνα 24 σημεία της Τήνου εφρουρούντο από βιγλάτορες. Οι ανωτέρω βίγλες που σημειώνονται, μεροβίγλοι 7 και νυκτοβίγλοι 17, βρισκόντουσαν στις κατωτέρω τοποθεσίες: ⁽¹²⁾

(Αμυντική κατάσταση της Τήνου, Ν. Μοσχονά, περιοδικόν Θησαυρίσματα βλ. σελ. 36). ⁽¹¹⁾

(Οργάνωση Ακτοφρουρών Τήνου, Ν. Μοσχονά, Επετηρίς Εταιρίας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος Ε' βλ. σελ. 676 – 678). ⁽¹²⁾

(Χάρτης «1» της Τήνου με θέσεις Ημεροβίγλων - Νυκτοβίγλων)

Α' ΜΕΡΟΒΙΓΛΟΙ

- Καταφύγι (Προφήτης Ηλίας Πανόρμου)
- Μελισσοβούνι (βουνό Μυροβίγλια)
- Άγιος Νικόλαος
- Κατζιλιέρι (ορμίσκος νοτιοδυτικά του Αγ. Ιωάννου)
- Άγιος Ιωάννης
- Τσικνιάς και
- Σχοινάκι (Κολυμπήθρα) (βλ. χάρτη «1»)

Β' ΝΥΚΤΟΒΙΓΛΟΙ

- Κάτω Σημαδάκι (Πάνορμος)
- Κονικοφωλιές (κοντά στο στενό της Άνδρου)
- Παχύ Ακρωτήρι (Άγιος Πέτρος)
- Καστριά (Γαστριά)
- Ψαρή Πλάκα (όρμος Σταυρού)
- Μελισσοβούνι (βουνό Μυροβίγλι)
- Παχύ Ακρωτήρι (νοτιοανατολικά της πόλεως)
- Οβριόκαστρο (Βρέκαστρο)
- Σταυρός (βορειοανατολικά του Βρεκάστρου)
- Άγιος Σώστης
- Πράσσα (βόρεια του Αγίου Ιωάννου) (βλ. εικόνα 3)
- Κυρά των Αγγέλων (εκβολή χειμάρρου)
- Φανερωμένη
- Διασφαγή (Λειβάδα)
- Τσικνιάς
- Σχοινάκι (Κολυμπήθρα)
- Μαντροκλείστης (Κολυμπήθρα) (βλ. χάρτη «1»)

(βλ. Ν. Μοσχονά, Οργάνωση Ακτοφρουρών Τήνου, Επετηρίς Εταιρίας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος Ε' σελ. 676 – 678).⁽¹²⁾

(Φωτογραφία «6» Πύργος Καρδιανής)

Από το έτος 1621 κατόπιν επιθεωρήσεως των ανωτέρω βιγλών, λαμβάνονται τα κατωτέρω μέτρα:⁽¹³⁾

1) Σε περίπτωση προσεγγίσεως στην ακτή εχθρικού πλοίου οι φρουροί της ημέρας να μεταδίδουν την είδηση με σήματα καπνού και οι νυκτοφρουροί με σήματα πυράς, ώστε να ειδοποιείται το κέντρο και οι κάτοικοι ολοκλήρου του νησιού.⁽¹³⁾

2) Από τους ανωτέρω φρουρούς, σε περίπτωση αναγνωρίσεως εχθρικών πολεμικών πλοίων που προσέγγιζαν στις ακτές οι μεροβίγλοι να μεταδίδουν σήματα καπνού ισάριθμα με τα εχθρικά πλοία, εάν δεν επρόκειτο περί μεγάλου αριθμού πλοίων (στόλου) να μεταδίδουν σήματα με συνεχή μεγάλο καπνό, σε περίπτωση δε αιχμαλωσίας κατοίκων της Τήνου να ανάπτουν ζεύγη καπνών οι μεροβίγλοι και πυρών οι νυκτοβίγλοι ισάριθμων με τους αιχμαλώτους. Οι νυκτοβίγλοι μετά τη δύση του ηλίου και την έναρξη του εσπερινού στα χωριά να **(Οργάνωση ακτοφρουρών της Τήνου, Ν. Μοσχονά, Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος Ε', βλ. σελ. 668 – 687).**⁽¹³⁾

ανάπτουν μια πυρά, που αποτελούσε σήμα ασφαλείας.⁽¹³⁾

Σε περίπτωση αναγνώρισεως εχθρικών πλοίων κατά το διάστημα της νύκτας να ανάπτουν ισάριθμες με τα πλοία πυρές που προσέγγιζαν στην παραλία, μεγάλη δε συνεχή πυρά προκειμένου για στόλο.⁽¹³⁾

3) Οι φρουροί του Κάστρου (Εξωμβούργου) να βρίσκονται σε επιφυλακή ολόκληρο το εικοσιτετράωρο προς αναγνώριση των σημάτων ου μετέδιδαν οι βιγλάτορες. Αυτοί ήταν υποχρεωμένοι να ενημερώνουν αμέσως το φρούραρχο και τον Διοικητή.⁽¹³⁾

4) Στις κορυφές των βουνών Τσικνιά, Κάστρου και Μυροβίγλια που βρίσκονται προς τα βόρεια του χωριού Υστέρνια ήταν τοποθετημένο από ένα πυροβόλο με ειδική φρουρά. Σε περίπτωση αναγνώρισεως σημάτων από τις βίγλες το πυροβόλο εκπυρσοκροτούσε. Η εκπυρσοκρότηση αποτελούσε σήμα συναγερμού των κατοίκων που κατοικούσαν στα γύρω χωριά τα κείμενα κοντά στα ανωτέρω βουνά. Οι άνδρες των λόγων και οι έφεδροι κατελάμβαναν τις θέσεις που είχαν εκ των προτέρων υποδειχθεί από τον στρατιωτικό Διοικητή ή τον εκατόνταρχο προς αντιμετώπιση και απόκρουση του εισβολέα.⁽¹³⁾

5) Σε περίπτωση εκτάκτου ανάγκης ο στρατιωτικός διοικητής της Τήνου ήταν υποχρεωμένος να δίδει διαταγές στους εκατόνταρχους και ομαδάρχες και να καθορίζει τα σημεία συγκεντρώσεως των στρατιωτικών τμημάτων για την απόκρουση του εχθρού. Αυτός μαζί με τους ανωτέρω αξιωματικούς είχε υποχρέωση να οδηγεί ολόκληρη την στρατιωτική δύναμη της Τήνου στον τόπο όπου διαπιστώθηκε η παρουσία εχθρού.⁽¹³⁾

6) Κάθε χρόνο κατά την 1^η Μαΐου έκαστος εκατόνταρχος παραλάμβανε από την αποθήκη δημόσιων πολεμοφοδίων της Τήνου που βρίσκονταν στον Εξώμβουργο, και χρεωνόταν με τέσσερα (4) χιλιόγραμμα πυρίτιδας, έξι (6) βλήματα και δύο (2) πήχεις σκοινί για κάθε στρατιώτη. Αυτό το υλικό διαμοίραζε ο εκατόνταρχος στους άνδρες του λόχου του που ήταν οπλισμένοι με τουφέκια ή με φορητά πυροβόλα μόνο σε περίπτωση κινδύνου. Εάν δεν παρουσιαζόταν παρόμοια περίπτωση αυτός ήταν υποχρεωμένος να επιστρέψει στην αποθήκη των δημόσιων πολεμοφοδίων τα ανωτέρω πολεμοφόδια. Για να μισθοδοτηθεί αυτός έπρεπε να παρουσιάσει στον **(Οργάνωση ακτοφρουρών της Τήνου, Ν. Μοσχονά, Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος Ε', βλ. σελ. 668 – 687).**⁽¹³⁾

Δημόσιο Ταμείο βεβαίωση αναλώσεως ή παραδόσεως του ανωτέρω υλικού επικυρωμένη από τον πρωτόγερο του χωριού στο οποίο ήταν η έδρα του λόχου του.⁽¹³⁾

7) Η εγκατάσταση των φρουρών είχε καθοριστεί να γίνεται κάθε χρόνο στις 23 Απριλίου εορτή του Αγίου Γεωργίου. Ανάλογη με την σπουδαιότητα του κάθε φυλακίου έπρεπε να είναι και ο αριθμός των φρουρών που αναλάμβαναν υπηρεσία σ' αυτά από τα πλησιέστερα χωριά. Αποκλειστικό δικαίωμα του διοικητή ήταν να απαλλάξει ένα φρουρό από την υπηρεσία του. Η άσκηση του ανωτέρω δικαιώματος από τον εκατόνταρχο ή άλλο κατώτερο αξιωματικό είχε ως επακόλουθο την προσωρινή ή οριστική απόλυσή του.⁽¹³⁾

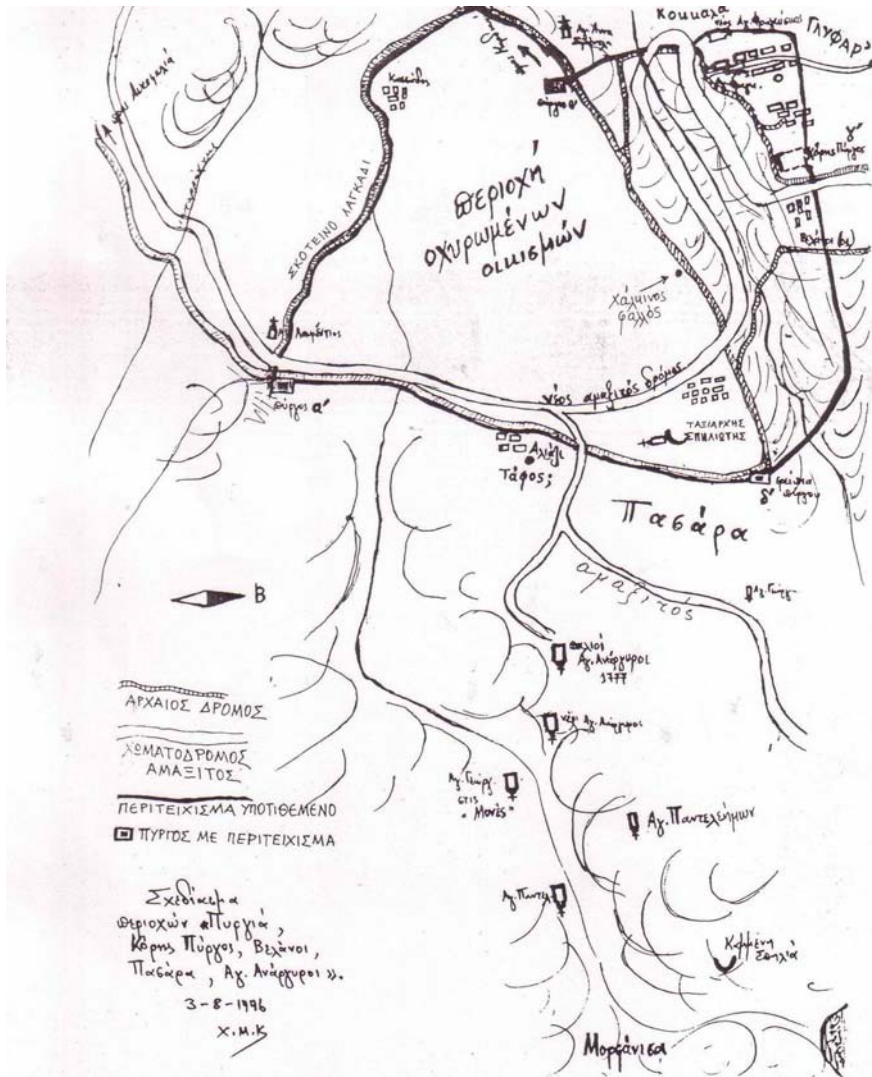
8) Για να διαπιστώσουν οι αξιωματικοί του λόγου κατά πόσο οι φρουροί εκτελούσαν ευσυνείδητα τα καθήκοντά τους ήταν υποχρεωμένοι να ενεργού εφόδους νύκτα και ημέρα. Ακόμη ήταν υποχρεωμένοι να τηρούν βιβλίο φρουράς. Σ' αυτό κατέγραφαν το ονοματεπώνυμο του κάθε στρατιώτη φρουρού, το χρόνο της υπηρεσίας του και τις τυχόν απουσίες του για την επιβολή ποινών από τον Διοικητή.⁽¹³⁾

9) Η παράβαση διαταγών ή η απείθεια προς τι διαταγές των ανωτέρων από κάθε στρατιώτη επιμωρείτο για πρώτη φορά με χρηματική ποινή έξη υπερπύρων (βενετικό νόμισμα αξία 11 – 15 χρυσών φράγκων) για δεύτερη φορά με χρηματική ποινή εννέα υπερπύρων και για τρίτη φορά με σωματική ποινή.⁽¹³⁾

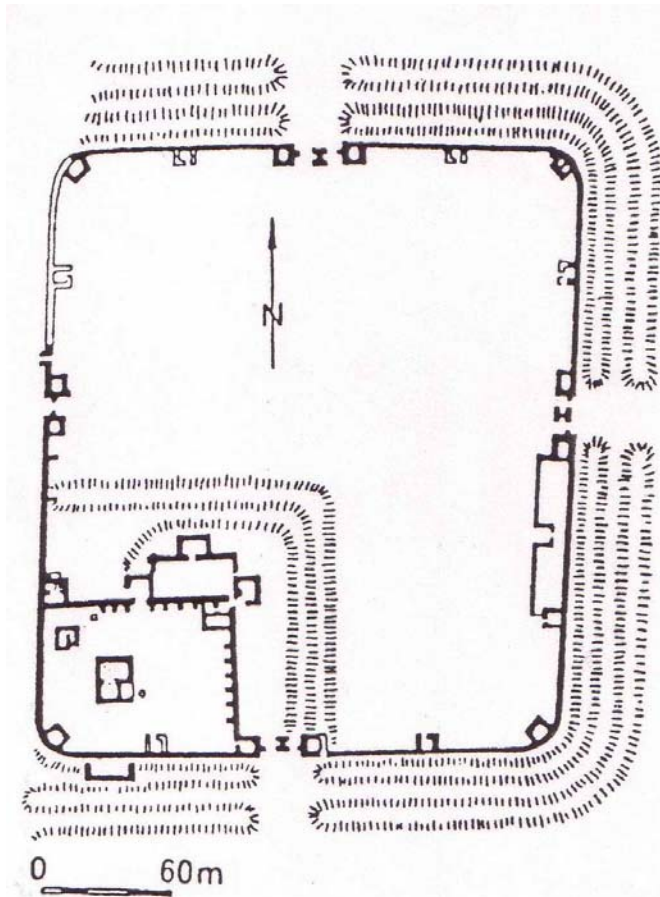
Καθώς καταφαίνεται από τον πίνακα που παραθέτουμε η φρούρηση των ακτών της Τήνου ήταν πολύ πυκνή προς τα νοτιοανατολικά παράλια της επειδή σ' αυτά ήταν ευχερής η αποβίβαση των εισβολέων και η προσβολή της Τήνου.⁽¹³⁾

Η ανωτέρω συστηματική οργάνωση της άμυνας της Τήνου συνέβαλε στην απόκρουση των πειρατικών επιδρομών και των συχνών προσβολών της Τήνου από πολυάριθμο Τουρκικό στρατό.⁽¹³⁾

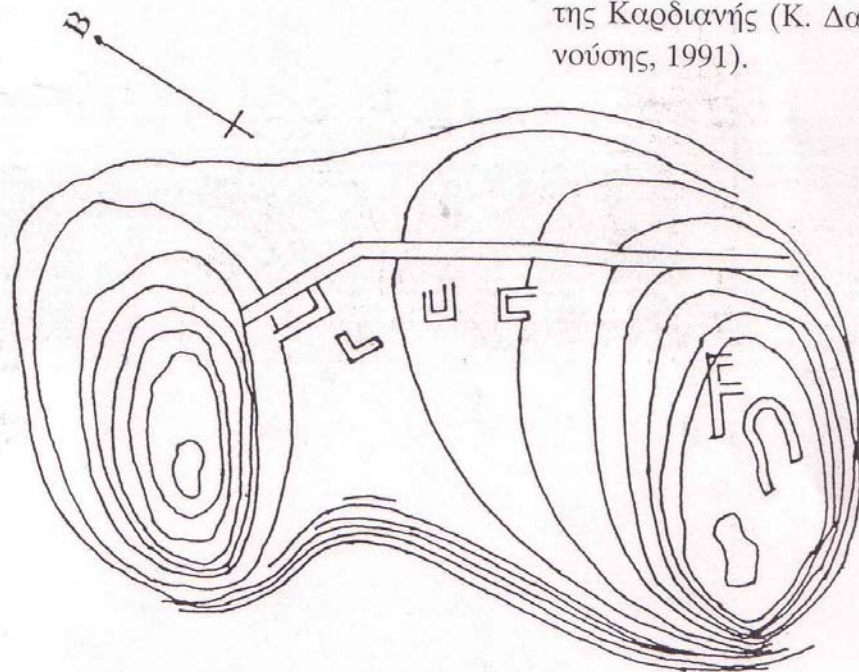
(Οργάνωση ακτοφρουρών της Τήνου, Ν. Μοσχονά, Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος Ε', βλ. σελ. 668 – 687).⁽¹³⁾

(Εικόνα «3» από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

32. Παράδειγμα υστερο-ρωμαϊκού οχυρού από την Abusina (Eining). Κορδώσης, 80.

33. Σκίτσο του κάστρου της Καρδιανής (Κ. Δανούσης, 1991).

(Εικόνα «4» από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

Η άμυνα της Τήνου από της προϊστορικής εποχής και μέχρι της καταλήψεώς της, τελευταίας πα όπλα τα νησιά του Αρχιπελάγους (1715) από τους Τούρκους είχε βασιστεί κατά κύριο λόγο στο Εξώβουργο. Στην περιγραφή του βουνού αυτού και στο ρόλο που έπαιξε κατά το διάστημα της Βενετοκρατίας προβαίνομε κατωτέρω.⁽¹⁴⁾

Στο κέντρο περίπου του ευρύτερου τμήματος που βρίσκεται προς το νοτιοανατολικά της Τήνου υψώνεται οξυκατάληκτος βράχος που φέρει υψόμετρο 540 μέτρων και μοιάζει με το Λυκαβηττό. Η μάζα του βράχου αυτού σύγκειται από πέτρωμα του ονομάζεται γνεύσιος. Τούτο αποτελεί το υπόστρωμα των εκρηξιγενών πετρωμάτων που καταλαμβάνουν το βορειοανατολικό τμήμα της Τήνου (βλ. Ελπ. Βιδάλη, Τα εκρηξιγενή πετρώματα της Τήνου σελ. 3,6,9,12).⁽¹⁴⁾

Ο ανωτέρω βράχος ονομάζεται Ξώμβουργο ή Εξώμβουργο. Τη πρώτη ονομασία πήρε από τη σύνθετη ιταλική λέξη Sobborgo που σημαίνει οικισμό (προάστιο) κείμενο υπό την πόλη και την δεύτερη ονομασία πήρε από την σύνθετη επίσης λέξη Εξώμβουργο που σημαίνει επίσης οικισμό (προάστιο) κείμενο έξω από την πόλη. Το Εξώμβουργο ή όπως ονομάζεται στην Τήνο το Κάστρο είναι απόρθητο από την δυτική πλευρά γιατί ο βράχος από την κορυφή κατέρχεται σχεδόν κατακόρυφος από την βόρεια και νότια ημιπορθητό και από την ανατολική πορθητό. Στις τρεις πλευρές βόρεια, νότια και ανατολική από της προϊστορικής εποχής είχαν ανεγερθεί τείχη, - προμαχώνες που κατέστησαν το Εξώμβουργο φρούριο απόρθητο. Στις πλευρές τούτου εθραύοντο οι εχθρικές επιδρομές.⁽¹⁴⁾

Το Εξώμβουργο ήταν απόρθητο από την δυτική του πλευρά ημιπορθητό από την βόρεια και νότια πλευρά και πορθητό από την ανατολική του πλευρά. Στις τρεις τελευταίες πλευρές από τους πρώτους χρόνους της Βενετοκρατίας (1258) είχε οικοδομηθεί τοίχος με πελεκητές πέτρες ύψους 15 – 20 μέτρων πιθανώς επάνω σε θεμέλια αρχαίου τοίχους που προστάτευε από εχθρικές επιδρομές προχριστιανικό οικισμό. Λίγα μέτρων χαμηλότερα από το ανωτέρω τοίχος, και από την νότια και την ανατολική πλευρά είχαν ανεγερθεί χαμηλοί κρηπιδοτόιχοι για να υποβαστάζουν το ολισθηρό χωματογενικό έδαφος και να αποτελούν τα βάθρα και τα ερείσματα του υψηλού τείχους. Τούτο εσωτερικά είχα προσχωθεί ώστε να παρουσιάζει (Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)⁽¹⁴⁾

ελαφρά επικλινή επιφάνεια με κλίση από τα δυτικά στα ανατολικά. Τοιουτοτρόπως το Εξώμβουργο είχε καταστεί απροσπέλαστο από εχθρικές επιδρομές φρουρίου. Τούτο αποτελούν δύο τμήματα ⁽¹⁴⁾

A. Το εξωτερικό φρούριο.

Υπεράνω από τα τείχη που έφθαναν μέχρι της ανωτέρω επιφανείας είχαν ανεγερθεί οι προμαχώνες, χαμηλοί τοίχοι με πολεμίστρες που προφύλασσαν του πολεμιστές. Στο κέντρο περίπου και στο βόρειο άκρο της ανατολικής πλευρά των προμαχώνων είχαν σχηματισθεί δύο προεξοχές σχεδόν τριγωνικές (πούντες) που αποτελούσαν τα μεσοπύργια και στον νότιο άκρο της ανατολικής πλευρά ένα ημικύκλιο . Λίγα μέτρα προς τα βόρεια βρισκόταν η είσοδος της πόλεως και του εξωτερικού φρουρίου που έκλειε ερμητικά κατά τις εχθρικές επιδρομές. Προφανώς στα ανωτέρω είχαν τοποθετηθεί πυροβόλα. Το τείχος και οι προμαχώνες από τα ανωτέρω εκτείνονται προς τα νοτιοδυτικά και φθάνουν μέχρι του πυργίσκου που φέρει σχήμα τετραγωνικό και αποτελεί και αυτό άλλη πούντα. Από τον πυργίσκο με γωνίες οι προμαχώνες που έχουν κατασκευασθεί επάνω σε βράχο προεκτείνονται προς βορειοδυτικά και τερματίζονται σε μικρό επίπεδο βράχου όπου έχει τοποθετηθεί πυροβόλο. Το μισό τμήμα της βόρειας πλευράς του εξωτερικού φρουρίου μένει ακάλυπτο από προμαχώνες επειδή σ' αυτό ορθώνεται κατακόρυφος και απόρθητος βράχος. Στο βράχο αυτό έχει λαξευτεί υπόγεια στοά μήκους 15 και πλέον μέτρων με κατεύθυνση προς τα βόρεια που καταλήγει έξω από τον βράχο σε μικρό ακάλυπτο χώρο. Στο χώρο αυτό υπήρχε παρατηρητήριο που κατόπτρευε τον βόρειο ορίζοντα. Κάτω από το χώρο αυτό ορθώνεται βράχος κατακόρυφος και απόρθητος. Η στοά κατά τις πολιορκίες στέγαζε πολυαριθμούς πολιορκημένους. Το άλλο μισό τμήμα της βόρεια πλευράς περιγράφεται εξωτερικά με κρηπιδότοιχο και εσωτερικά με προμαχώνες και ανάμεσα τους σχηματίζει πούντα με μεσοπύργιο. Εσωτερικά από το μεσοπύργιο αυτό είναι κτισμένοι οι στρατώνες και στο άκρο των το Διοικητήριο και η κατοικία του Διοικητή. ⁽¹⁴⁾

Στους στρατώνες στεγαζόταν η μόνιμη στρατιωτική δύναμη του φρουρίου από 100 μισθωτούς ιταλούς στρατιώτες. Αυτοί είχα ως προϊστάμενο το φρούραρχο (Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679) ⁽¹⁴⁾

Castelano και τελούσαν υπό τις διαταγές του Διοικητή, χωρίζονταν δε σε δύο λόγους με ισάριθμους λοχαγούς. Η θητεία των ανωτέρω στρατιών ήταν πενταετής.⁽¹⁴⁾

Και

Β. Το εσωτερικό φρούριο το οποίο βρισκόταν προς την δυτική πλευρά της πόλεως και έφερε το όνομα Αγία Ελένη. Από την δυτική, νότια και νότιο τμήμα της ανατολικής του πλευράς το φρούριο ήταν απόρθητο γιατί υψώνονταν απότομοι και σχεδόν κατακόρυφοι υψηλοί βράχοι. Από την βάση του μεσαίου και βόρειου τμήματος της ανατολικής πλευράς είχε οικοδομηθεί κρηπιδοτόιχος για να προστατεύει τα ακραία δυτικά σπίτια της πόλεως από κατολισθήσεις λίθων και χωμάτων. Επάνω στον κρηπιδοτόιχο είχα κατασκευασθεί οι προμαχώνες του εσωτερικού φρουρίου. Στο κέντρο περίπου του ανώτερου κρηπιδοτόιχου πρόβαλε προεξοχή που αποτελούσε το παρατηρητήριο του χερσαίου και θαλασσίου ορίζοντα και είχε τοποθετηθεί ένα από τα πυροβολεία του. Έτερος επίσης κρηπιδοτόιχος και επάνω σ' αυτόν προμαχώνες είχαν οικοδομηθεί προς την βόρεια και ανηφορική πλευρά του εσωτερικού φρουρίου. Στην αφετηρία του κρηπιδοτοίχου τούτου προέβαλε ημικυκλικό παρατηρητήριο του βορείου χερσαίου και θαλασσίου ορίζοντα καθώς και ένα από τα πυροβολεία του. Έτερος επίσης πυργίσκος – παρατηρητήριο του χέρσου και θαλασσίου ορίζοντα υψωνόταν από την νότια πλευρά του εσωτερικού φρουρίου που υπήρχε και σ' αυτό πυροβόλο.⁽¹⁴⁾

Το μήκος των ανωτέρω κρηπιδοτοίχων ανερχόταν σε 155 βήματα X 0,75 του μέτρων = 116,25 μέτρων.⁽¹⁴⁾

Μεταξύ του βορείου κρηπιδοτοίχου και του βορείου μεσοπρομαχώνα σχηματιζόταν ανηφορικός και ελικοειδής διάδρομος με σκαλοπάτια που έφθανε μέχρι την είσοδο του εσωτερικού φρουρίου. Παρά τη βάση ημικυλινδρικού κρηπιδοτοίχου ύψους 6 – 8 μέτρων που η εσωτερική του επίπεδη τομή ήταν εφαπτομένη με τον κατακόρυφο βράχο, βρισκόταν η πύλη του εσωτερικού φρουρίου. Η στέγη του έφθανε μέχρις επιπέδου σχεδόν εκτάσεως που έφερε σχήμα τόξου. Με εσωτερικές βαθμίδες ανέβαιναν οι φρουροί από την πύλη στην ανωτέρω έκταση. Επάνω σ' αυτή είχα οικοδομηθεί 5 πύργοι με δύο πατώματα ο καθένας. Το ισόγειο του κάθε πύργου (Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)⁽¹⁴⁾

χρησιμοποιείτο ως αποθήκης πυρομαχικών και το ανώγειο ως παρατηρητήριο. Πλησίον των πύργων βρισκόταν μακρόστενο οίκημα που στέγαζε την φρουρά του εσωτερικού φρουρίου με προϊστάμενο τον φρούραρχο και 36 στρατιώτες. Ακόμη στο χώρο αυτό υπήρχαν δύο δεξαμενές που χωρούσα 50 βαρέλια νερό η κάθε μία. Οι ανώτεροι πύργοι περιέγραφαν το εσωτερικό φρούριο από την βορειοανατολική και βορειοδυτική πλευρά και κατακόρυφοι και απότομοι βράχοι από τις άλλες πλευρές. Από την βάση των πύργων ένα στενό ανηφορικό μονοπάτι στρωμένο με μαυρόπλακες οδηγούσε προς την κορυφή του βουνού που καταλαμβάνει με μικρή ορθογώνια 60 περίπου τ.μ. έκταση με κλίση ελαφρά προς τις 4 πλευρές. Ημικυκλικός προμαχώνας άσπρος το βορειοδυτικά της εκτάσεως αυτής είχε οικοδομηθεί και χρησιμοποιείτο ως παρατηρητήριο του δυτικού και βόρειου χερσαίου και θαλάσσιου ορίζοντα. Προς τα νοτιοδυτικά και νότια της εκτάσεως αυτής είχαν οικοδομηθεί προμαχώνες μήκους 37 μέτρων,. Τοιουτοτρόπως το εσωτερικό φρούριο είχε καταστεί απόρθητο από όλες τις πλευρές του. Με τους ανωτέρω πύργους, προμαχώνες, φυλάκια τείχη και παρατηρητήρια η φρουρά του κάστρου ήταν δυνατόν να ελέγχει και τα 4 σημεία του ορίζοντα και να αμύνεται εναντίον των ποικίλων εχθρών που προσέβαλλαν το φρούριο. Ακόμη με το πυροβόλα του μπορούσε να καταφέρει πλήγματα εναντίον τους.⁽¹⁴⁾

Λίγα μέτρα προς το νότιο της κορυφής του βουνού βρισκόταν μικρή Εκκλησία της Αγίας Ελένης, που σώζονται μέχρι σήμερα. Από τότε υψώνεται στην κορυφή μαρμάρινος ή λίθινος σταυρός που φαίνεται από όλα τα σημεία του ορίζοντα. Το εσωτερικό φρούριο κατά το διάστημα της Βενετοκρατίας πήρε το όνομα της Αγίας Ελένης από την ανωτέρω εκκλησία.⁽¹⁴⁾

Σε περίπτωση εμφανίσεως εχθρικών πλοίων ή κάθε φορά που ελάμβαναν σήματα οι μεροβίγλοι και οι νυκτοβίγλοι του φρουρίου από τις διάφορες βίγλες ενημέρωναν τον φρούραρχο.⁽¹⁴⁾

Μέσα στο εσωτερικό φρούριο, στα ισόγειο των πύργων ήταν αποθηκευμένα τα πολεμοφόδια. Αυτά αποτελούσαν 35 πυροβόλα που ονομάζονται και βομβάρδες, με ανάλογη ποσότητα από πυρίτιδα, βλήματα και θρυαλλίδα (φυτίλι).⁽¹⁴⁾

(Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)⁽¹⁴⁾

Κατά την απογραφή του στρατιωτικού υλικού το έτος 1614 υπήρχαν τα κάτωθι είδη πυροβόλων: ⁽¹⁴⁾

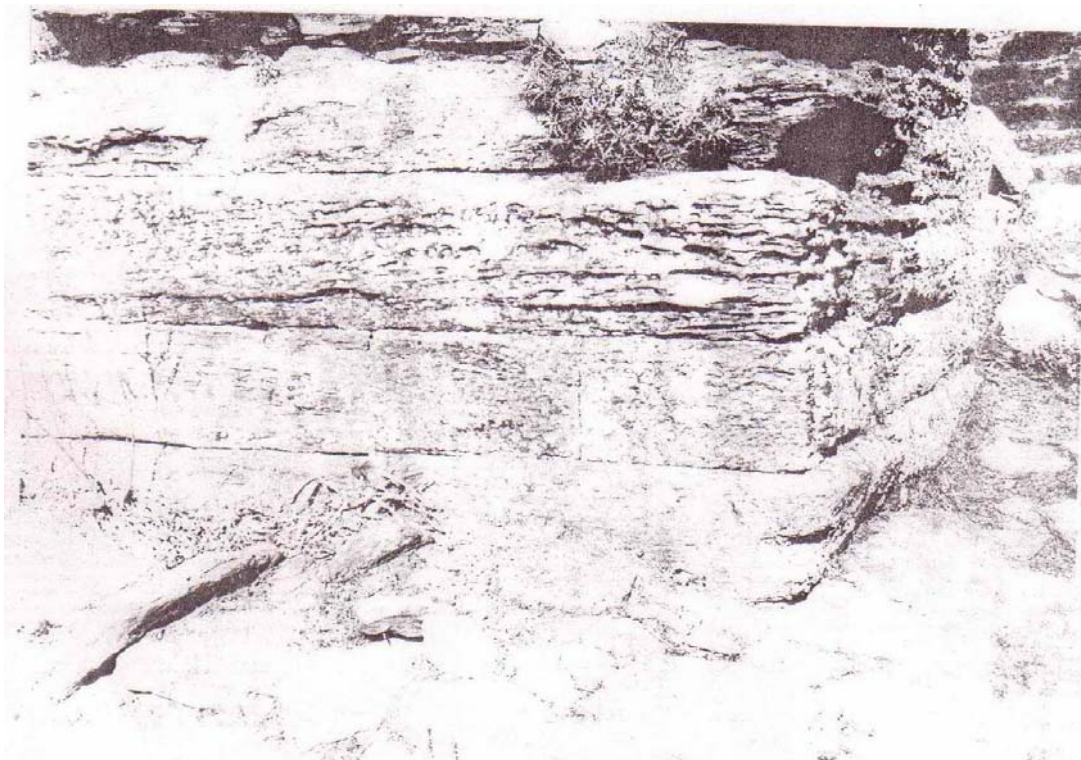
- Ένα των 30 λιβρών,
- Δύο των 20 λιβρών,
- Δύο κολομπίνες των 14 λιβρών,
- Τρία sagri των 12 λιβρών,
- Ένα falcone των 6 λιβρών,
- Οκτώ falconetti των 3 λιβρών και
- Πέντε κανόνια για λίθινα βλήματα. Υπήρχαν και άλλα μικρότερα της μιας και των δύο λιβρών.

Ακόμη υπήρχαν στις αποθήκες 20.000 λίβρες πυρίτιδος και άλλες 20.000 φυλάσσονταν στην κατοικία του φρουράρχου, 6.800 βλήματα διαφόρων μεγεθών. Η πυρίτιδα φυλάσσονταν σε ξύλινα κιβώτια ή βαρέλια για να μη φθείρεται. Άλλα όπλα που φυλάσσονταν στις αποθήκες του εσωτερικού φρουρίου και διενέμεντο στους στρατιώτες ήταν τα ακόλουθα: α) τα αρκεβούζια αντίστοιχα προς τα τόξα και εξεσφενδόνιζαν βέλη ή σφαιρικούς λίθους και εξελίχθηκαν σε τουφέκια εμπροσθογεμή με την ανακάλυψη της πυρίτιδος και β) τα μουσκέτα που ήσαν τελειότερα των ανωτέρω. ⁽¹⁴⁾

(Η οργάνωση των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679) ⁽¹⁴⁾

(Εικόνα από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

(Εικόνα από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

(Εικόνα από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

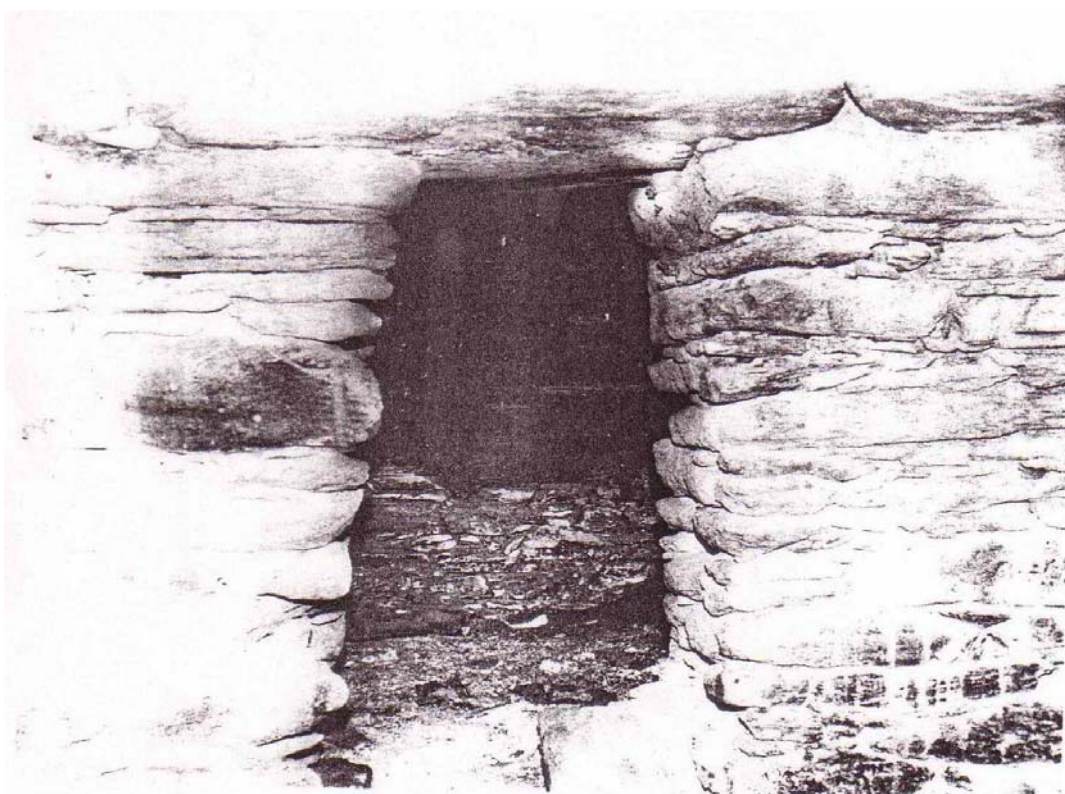
(Εικόνα από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

(Εικόνα από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

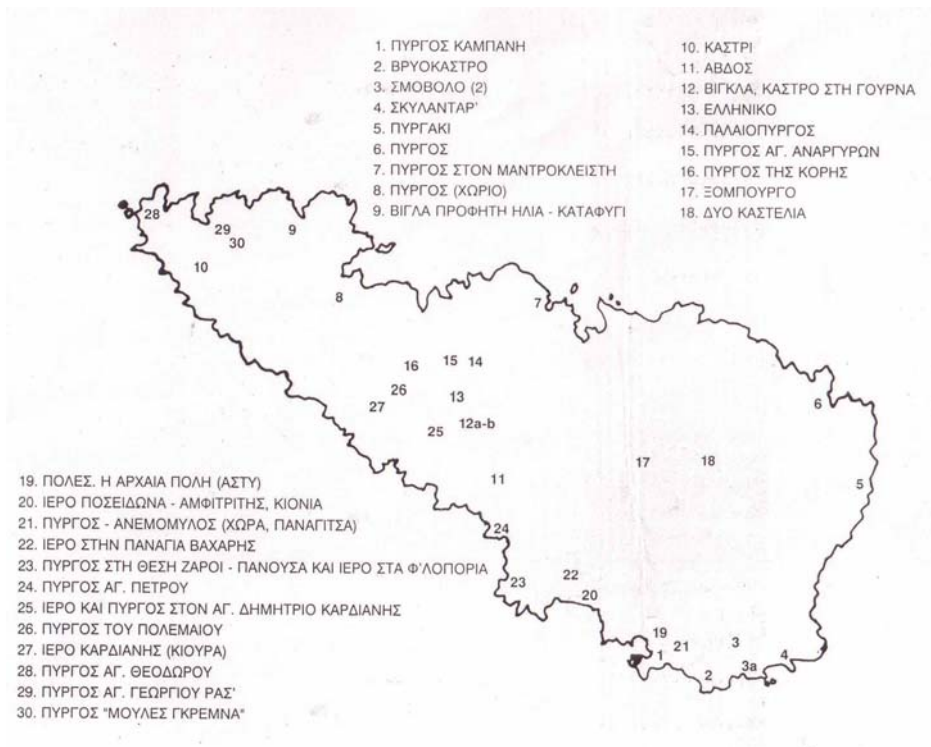

(Εικόνα από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

(Εικόνα από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική»)

8. Ακτοφρουρά

(Εικόνα από βιβλίο «Τήνος – Αρχαία και Χριστιανική)

Μεταξύ άλλων πολύτιμων εγγράφων για την ιστορία της Τήνου, ιδίως κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα, τα οποία φυλάσσονται στα Κρατικά Αρχεία Βενετίας, έντονο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διατάξεις του Συνδίκου και Εξεταστού Ιερωνύμου Da Lezze, ρυθμιστικές της οργανώσεως και της λειτουργίας των ακτοφρουρών της νήσου.⁽¹⁴⁾

Η άμυνα της Τήνου κατά την διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας όπως εξ άλλου και όλων των βενετικών κτήσεων, βασίζεται σε δύο παράγοντες: στην οργάνωση σώματος στρατιωτικού, ικανού να αντιμετωπίσει τυχόν επιθέσεις αφ' ενός και στην ένταξη ατόμων στην φρούρηση των ακτών αφ' ετέρου.⁽¹⁴⁾

Και στα δύο τα σώματα εντάσσονται άτομα από τους ντόπιους κατοίκους της νήσου και μάλιστα από τους χωρικούς. Από ηλικίας 18 ετών έως 34, οι χωρικοί όφειλαν να ασκούνται στην χρήση των όπλων, υπό την επίβλεψη Βενετών εμμίσθων αξιωματικών, αποτελούντες είδος πολιτοφυλακής.⁽¹⁴⁾

Επίσης χωρικοί ασκούν το έργο της φρουρήσεως των ακτών. Όφειλαν να **(Η οργάνωση των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερωνύμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)⁽¹⁴⁾**

κατοπτρεύουν το πέλαγος για την επισήμανση των πλοίων, τα οποία κατευθύνονται προς την ξηρά και να ειδοποιούν τη διοίκηση εάν επρόκειτο για σκάφη εχθρικά ώστε να κινητοποιηθεί εγκαίρως η στρατιωτική δύναμη, ή, εάν τα πλοία ήταν φιλικά, να μεταφέρουν τα πιστοποιητικά υγείας και την εντολή δρομολογίου και προορισμού στις αρχές της νήσου.⁽¹⁴⁾

Τις πρώτες βέβαιες ειδήσεις περί του θεσμού των ακτοφρουρών της Τήνου παρέχουν οι διατάξεις του Συνδίκου Νικολάου Barbarigo, όπου αναφέρονται οι φρουροί της ημέρας (μεροβίγλοι) και οι νυκτοφρουροί (νυκτοβίγλοι).⁽¹⁴⁾

Καθ' όλη την διάρκεια του έτους οι ακτές εφρουρούντο κατά την ημέρα. Ειδικώς κατά την θερινή περίοδο η φρούρηση ασκείτο καθ' όλο το εικοσιτετράωρο. Ο λόγος είναι προφανής: οι κακοκαιρίες, οι σφοδροί άνεμοι, οι οποίοι πνέουν στο κεντρικό Αιγαίο και η θαλασσοταραχή δεν είναι στοιχεία ευνοϊκά για την ναυσιπλοΐα. Είναι γνωστό, ότι τόσο η τουρκική αρμάδα, όσο και τα πειρατικά πλοία επιδίωκαν καλύτερες καιρικές συνθήκες. Στα μέσα όμως του 16^{ου} αιώνα η νυκτοφρουρά είχε επεκταθεί χρονικώς ώστε να καλύπτει όλο το έτος και αυτό «κατά τις παλαιότερες συνήθειες» (*contra le antiche usanze*).⁽¹⁴⁾

Αλλά αυτές οι καιρικές συνθήκες και η έλλειψη καταλυμάτων για την προφύλαξη των φρουρών καθιστούσαν αδύνατη και αππραγματοποίητη την φρούρηση από τους χωρικούς, οι οποίοι μην έχοντας ούτε καν ενδύματα κατάλληλα να ντυθούν, λόγω της μεγάλης τους φτώχειας, προτιμούσαν να παραβαίνουν την διαταγή και να παραμελούν το έργο της φρούρησης. Αυτό βεβαίως είχε ως αποτέλεσμα την καταγγελία και την εισαγωγή στη δίκη και κατ' ακολουθία την επιβολή χρηματικών ποινών. Προς θεραπεία της καταστάσεως ο Barbarigo καταργεί το μέτρο της ασκήσεως νυκτοφρουράς και κατά την χειμερινή περίοδο, περιορίζοντας αυτήν στο διάστημα μεταξύ αρχών Απριλίου έως τέλους Σεπτεμβρίου. Μόνο δε σε περίπτωση υποψίας προσεγγίσεως εχθρικών σκαφών και κατά την κρίση του Ρέκτωρος επιτρέπει τροποποίηση της διάταξης. Διατάζει την ματαίωση όλων των σχετικών δικών και απαγορεύει την κατάδοση εις το εξής χωρικών για μη άσκηση νυκτοφρουρήσεως κατά την χειμερινή περίοδο. Το εισαχθέν μέτρο αποβλέπει κατά **(Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)**⁽¹⁴⁾

κύριο λόγο στην απαλλαγή των χωρικών από ασκόπους καταπονήσεις και την δίχως αιτία ουσιαστική καταβολή προστίμου, πράγμα το οποίο μόνο αποτέλεσμα είχε τον πλουτισμό των καταδοτών.⁽¹⁴⁾

Ανάλογο προς τους ημεροβίγλους υπηρεσία παρείχαν και οι *meriari* ομάδα αστών κτηματιών φρουρών του Κάστρου της Τήνου. Σε περίπτωση κατά την οποία πειρατικά πλοία κατευθύνονταν προς την νήσο, όφειλαν οι φρουροί να ειδοποιούν τους κατοίκους, ανάβοντας ισάριθμες προς τα προσεγγίζοντα πλοία πυρές, ή σε περίπτωση απόβασης και αιχμαλωσίας κατοίκων, ζεύγη πυρών ισάριθμα προς τους αιχμαλωτισθέντες.⁽¹⁴⁾

Πληροφορίες σχετικά με το σύστημα των ακτοφρουρών της Τήνου κατά τις πρώτες δεκαετίες του 17^{ου} αιώνα, αντλούμε από την έκθεση του Pompeo Ferrari. Τριανταπέντε επίκαιρα σημεία των ακτών φρουρούνται από ισάριθμους χωρικούς. Επιπλέον, οι τρεις κύριοι όρμοι της νήσου, ο Άγιος Νικόλαος, ο Άγιος Ιωάννης και η Κολυμπήθρα, φρουρούνται εκτάκτως από δύο μισθωτούς στρατιώτες, στην υπηρεσία τους διατίθενται ανά δύο χωρικοί – αγγελιοφόροι. Η νυκτοφρουρά ασκείται από τέσσερις χωρικούς σε κάθε όρμο κατά την περίοδο από 15 Μαρτίου έως 30 Σεπτεμβρίου. Ο τέταρτος μεγάλος όρμος, Πάνορμος, φρουρείται από εξήντα Αλβανούς. Κατά την θερινή περίοδο έντεκα μικρότεροι όρμοι φρουρούνται από δύο χωρικού έκαστος. Συνολικώς η μεν χειμερινή ακτοφρουρά ασκείτο από 107 άτομα, η δε θερινή από 141 άτομα.⁽¹⁴⁾

Για πρώτη όμως φορά το ζήτημα των ακτοφρουρών της Τήνου αντιμετωπίζεται συστηματικά από τον Ιερώνυμο Da Lezze. Οι σχετικές διατάξεις κοινοποιήθηκαν την 20 Μαΐου 1621.⁽¹⁴⁾

Πρώτη ενέργεια του Συνδίκου υπήρξε η αποστολή του στρατιωτικού Διοικητού της Τήνου (Governatore) και του Capitano, Fortunio Lippi, στις ακτές, προς διαπίστωση της καταστάσεως και ενημέρωσή του. Αυτό αποτέλεσε τη βάση επί τη οποίας στηρίχτηκε η δεύτερη ενέργεια, η σύνταξη των νέων διατάξεων, των οποίων ζητεί την τήρηση από τους υπεύθυνους καθ' όλα και απολύτως.⁽¹⁴⁾

Δίνω ακολούθως περίληψη των άρθρων του κανονισμού αυτού των (Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)⁽¹⁴⁾

ακτοφρουρών της Τήνου, ο οποίος δημοσιεύεται στο πρωτότυπο στο τέλος της παρούσης μελέτης.⁽¹⁴⁾

1. Μέχρι τώρα, σε περίπτωση προσεγγίσεως εχθρού, η είδηση η οποία από τα σημεία φρουρήσεως των ακτών έπρεπε να φτάσει στην διοίκηση καθυστερεί λόγω της αποστάσεως και της ελλείψεως τρόπου αμέσου ειδοποιήσεως, με προφανές αποτέλεσμα την ανενόχλητη παρουσία του εχθρού. Καθορίζεται ότι στο εξής οι φρουροί ημέρας οφείλουν να μεταδώσουν την είδηση με σήματα καπνού, ενώ οι νυκτοφρουροί με σήματα πυράς, ώστε αμέσως να ειδοποιείται όχι μόνο το κέντρο, αλλά όλη η νήσος.⁽¹⁴⁾

2. Οι ημεροβίγλοι να εκτελούν με προσοχή την υπηρεσία τους και σε περίπτωση αναγνώρισεως εξοπλισμένων πλοίων κατευθυνόμενων προς την ακτή να μεταδίδουν σήματα με καπνό ισάριθμα προς τα πλοία, εάν δε πρόκειται περί μεγάλου αριθμού πλοίων, ο οποίος δίνει εντύπωση στόλου, να μεταδίδουν σήμα με μεγάλο καπνό επαναλαμβανόμενο. Αντιστοίχως, νυκτοβίγλοι μετά την ακολουθία του Εσπερινού, πρέπει να ανάβουν μία πυρά στην θέση στην οποία φρουρούν, ως σήμα ασφαλείας, αν διαπιστώσουν δε ύπαρξη πλοίων, ισάριθμες προς αυτά πυρές, παρά την πρώτη, ή προκειμένου περί στόλου, μία μεγάλη πυρά, επαναλαμβανόμενη.⁽¹⁴⁾

3. Οι φρουροί του Κάστρου και του Άνω Κάστρου να βρίσκονται σε επιφυλακή, καθ' όλο το εικοσιτετράωρο, προς αναγνώριση των σημάτων, τα οποία μεταδίδονται από τις ακτές. Οφείλουν να ανταποκρίνονται με ανάλογα και ισάριθμα σήματα, καθιστώντας συγχρόνως γνωστό το συμβάν στον Ρέκτορα της Τήνου.⁽¹⁴⁾

4. Επειδή οι κάτοικοι ορισμένων χωριών, που είναι απομακρυσμένοι από τις ακτές, αδυνατούν να διακρίνουν τα σήματα των ακτοφρουρών και επομένως δεν μεταβαίνουν στις καθορισμένες θέσεις προς αντιμετώπιση του εχθρού, ορίζεται ότι σε τρία σημεία στο εσωτερικό της νήσου, στο όρος Τσικνιάς, στο Μελισσοβούνι και στο Άνω Κάστρο, πρέπει να υπάρχει έτοιμο προς πυροδότηση ένα πυροβόλο. Το πυροβόλο αυτό να παραδίδεται σε ειδική φρουρά η οποία θα παραμένει στις θέσεις αυτές και θα πυροδοτεί σε περίπτωση αναγνώρισεως σημάτων στις ακτές. Η πυροδότηση θα αποτελεί σήμα συναγερμού των κατοίκων της πόλεως και των (Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)⁽¹⁴⁾

χωρίων, οι οποίοι ένοπλοι θα πρέπει να μεταβαίνουν στα σημεία τα οποία έχουν υποδειχθεί από το Caritano και τον Εκατόνταρχο. ⁽¹⁴⁾

5. Ο Caritano να δίνει εγγράφως διαταγή στους Εκατόνταρχους και Ομαδάρχες σχετικά με το τόπο συγκεντρώσεως των ανδρών σε περίπτωση ανάγκης, κατόπιν επισημάνσεως των πλέον επικίνδυνων σημείων, τα οποία υπάρχουν στην περιοχή του καθένα. Ο ίδιος ο Caritano με τους Εκατόνταρχους να οδηγεί την στρατιωτική δύναμη της νήσου, για τα πλέον κατάλληλα σημεία, στο τόπο όπου διαπιστώθηκε παρουσία εχθρού. ⁽¹⁴⁾

6. Κατ' έτος, την 1 Μαΐου, να παραδίδονται σε κάθε Εκατόνταρχο δύο ουγγιές πυρίτιδος, έξη βλήματα ένα passo (ισοδύναμο με δύο πήχεις) σχοινοίου, από τα δημόσια πολεμοφόδια, για καθένα στρατιώτη οπλισμένο με αρκεβούζιο (φορητό πυροβόλο όπλο με τρεις ή τέσσερις κάνες) ή μοσκέττο (παρόμοιο κατά τα εξωτερικά χαρακτηριστικά με το αρκεβούζιο, μεγαλύτερων όμως διαστάσεων). Οι Εκατόνταρχοι να χρεώνονται το υλικό και να το μοιράζουν στους οπλίτες εάν παρουσιαστεί περίπτωση κινδύνου. Εάν, όμως, δεν συμβεί τίποτα, τότε πρέπει να παραδώσουν το υλικό στην διοίκηση κατά τα τέλη Οκτωβρίου, μην έχοντας δικαίωμα να εισπράξουν τον μισθό τους δίχως να προσκομίσουν βεβαίωση παραδόσεως ή αναλώσεως τους υλικού, επικυρωμένη από τους πρωτόγερους των χωρίων. ⁽¹⁴⁾

7. Η εγκατάσταση των φρουρών να πραγματοποιείται την ημέρα του Αγίου Γεωργίου. οι φρουρές να μη περιλαμβάνουν όλες αυτόν τον αριθμό ανδρών, αλλά ανάλογα με τις ανάγκες κάθε θέσεως. Οι φρουροί να προέρχονται από τις πλησιέστερες προς κάθε φρουρημένη θέση χωρίων για περισσότερη διευκόλυνσή τους. Κανείς αξιωματικός ή πρωτόγερος δεν έχει το δικαίωμα να απαλλάσσει τους φρουρούς της υπηρεσίας τους, δίχως την έγκριση του Λέκτορος –ακόμα και αν πρόκειται για επιβράβευση του φρουρού- με ποινή να ανακληθεί του αξιώματός του για πάντα και αμετάκλητα. ⁽¹⁴⁾

8. Οι αξιωματικοί είναι υποχρεωμένοι να εφοδεύουν και κατά την ημέρα και κατά την νύκτα, να τηρούν βιβλίο φρουράς, όπου να καταγράφουν τα ονόματα και τον (Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679) ⁽¹⁴⁾

χρόνο φρουράς (βάρδια) του κάθε φρουρού και να ενημερώνουν, σχετικά με τους απόντες, τον Ρέκτορα, για την επιβολή ποινής.⁽¹⁴⁾

9. Όσοι από τους φρουρούς παραβαίνουν την διαταγή ή δεν είναι πειθαρχημένοι, θα υφίστανται αρχικώς την χρηματική ποινή των 6 υπερπέρων, εάν απειθαρχούν για δεύτερη φορά, υποχρεώνονται στην καταβολή 9 υπερπέρων και εάν για τρίτη φορά περιπέσουν σε αυτό το αμάρτημα θα υποβάλλονται σε σωματική ποινή.⁽¹⁴⁾

10. Για να μην προφασίζεται κανείς άγνοια των θέσεων φρουρήσεως, καθορίζονται οι ακόλουθοι:⁽¹⁴⁾

A. Ημεροβίγλοι

- Καταφύγι
- Μελισσοβούνι
- Άγιος Νικόλαος
- Καντζιλιέρι
- Άγιος Ιωάννης
- Τσικνιάς
- Σχοινάκι (Κολυμπήθρα)

(Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)⁽¹⁴⁾

B. Νυκτοβίγλοι

- Κάτω Σημαδάκι (Πάνορμος)
- Κονικοφωλιές
- Παχύ Ακρωτήρι
- Καστριά
- Ψαρή Πλάκα
- Μελισσοβούνι
- Παχύ Ακρωτήρι Αγίου Νικολάου
- Οβρεόκαστρο
- Σραυρός
- Άγιος Σώστης
- Πράσσα
- Κυρά των Αγγέλων
- Φανερωμένη

- Διασφαγή
- Τσικνιάς
- Σχοινάκι (Κολυμπήθρα)
- Μαντροκλείστης (Κολυμπήθρα)

Με αυστηρότητα και πνεύμα οργανωτικό προέβη ο Ιερώνυμος Da Lezze στην σύνταξη των διατάξεων, καθορίζοντας τις θέσεις και τον χρόνο φρουρήσεως, τον τρόπο ενεργείας των φρουρών για την άμεση ειδοποίηση του κέντρου και των κατοίκων, το σύστημα κινητοποίησης της στρατιωτικής δύναμης προς αντιμετώπιση του κινδύνου. Με τον νέο κανονισμό, η ακτοφρουρά εμφανίζεται όχι μόνο μέτρο αμυντικό, αλλά υπηρεσία στρατιωτική, οργανωμένη.⁽¹⁴⁾

Πυκνή εγκατάσταση φρουρών διαπιστώνουμε στο νότιο τμήμα της νήσου, από Παχύ Ακρωτήρι του Αγίου Πέτρου προς Δυσμάς, έως την ακτή του Αγίου Δημητρίου προς Ανατολάς. Ικανός αριθμός φρουρών εγκαθίσταται κατά την βόρεια ακτή, ενώ το τμήμα το οποίο εκτείνεται μεταξύ του στενού της Άνδρου (Δύσβατο) και του Παχύ Ακρωτήρι εμφανίζεται αφρούρητο. Πιστοποιείται, φαινομενικώς, έντονη φρούρηση του κυρίου όγκου της νήσου. Το ζήτημα εξηγείται από την ύπαρξη κατά το νότιο τμήμα και σε όλη την έκταση της βόρειας ακτής όρμων προσφορότατων για απόβαση και επομένως, πλέον επικίνδυνων. Εξ άλλου, οι ακτίνες δράσεως των θέσεων Κονικοφωλιές (ΒΔ) και Παχύ Ακρωτήρι (ΝΑ) ενισχυμένες από το τρίτο εσωτερικό σημείο, Μελισσοβούνι, (θέσεις, όπου έχουν εγκατασταθεί νυκτοφρουροί), παρέχουν δυνατότητα παρακολούθησης σχετικών κινήσεων κατά το τμήμα αυτό των ακτών. Κατά την ημέρα πάλι, παρέχουν ασφάλεια οι φρουροί των θέσεων Καταφύγι και Μελισσοβούνι.⁽¹⁴⁾

Ικανό επίσης για την αναμετάδοση των σημάτων παρουσιάζεται το τρίγωνο, το οποίο ορίζεται στο εσωτερικό της νήσου από τα υψώματα Τσικνιάς – Μελισσοβούνι – Άνω Κάστρο, καθώς και για την γενική κατόπτευση των ακτών.⁽¹⁴⁾

Είναι φυσικό με τέτοια συστηματική οργάνωση τόσα μέτρα να λαμβάνονται την εποχή αυτή για την εξασφάλιση της άμυνας της Τήνου. Ο 17^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από το συνεχή και έντονη προσπάθεια της Βενετίας να διασώσει τις κτήσεις της στο Αιγαίο από **(Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)**⁽¹⁴⁾

την τουρκική απειλή και η Τήνος αποτελεί την πλέον εκτεθειμένη βενετική κτήση στις εχθρικές προσβολές. Μόνη στο κέντρο συστήματος νήσων, όλων υποταγμένων στην Ημισέληνο, διατηρείται αυτή, «ρόδο ανάμεσα στ' αγκάθια», υπό την σημαία του Αγίου Μάρκου.⁽¹⁴⁾

9. Εκτενής περιγραφή του Εξωμβούργου

(Φωτογραφίες από τα τείχη του Εξώμβουργου)

Το Παλαιότερο Τείχος του Ξώμβουργου στα πλαίσια των κυκλαδικών οχυρώσεων. Τα τείχη μιας πόλεως αποτελούν πολυδάπανο

και σημαντικότερο δημόσιο έργο και ουδέποτε κτίζονται αναίτια. Αντίθετα η δημιουργία οχυρώσεων σε μία περιοχή αποτελεί άμεση συνάρτηση των εκάστοτε επικρατούντων κοινωνικών και πολιτικών καταστάσεων. Αναμφισβήτητα η τείχιση ενός οικισμού προσφέρει μεγαλύτερη ασφάλεια σε περίπτωση στρατιωτικής απειλής, αλλά έχει αποδειχθεί ότι το φαινόμενο της οχύρωσης ως ένδειξη ισχύος δεν είναι καθόλου σπάνιο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της πρακτικής αποτελούν τα λαμπρά οχυρωματικά έργα των μυκηναϊκών ακροπόλεων, τα οποία δημιουργούνται σε μία περίοδο δύναμης, ευημερίας και ηρεμίας και πολύ πριν αποκτήσει απειλητικό χαρακτήρα η επέκταση και η ενδυνάμωση της χετταϊκής αυτοκρατορίας. Σε όλες τις περιπτώσεις η ενδυνάμωση της άμυνας του οικισμού φαίνεται να είναι ο στόχος της οχύρωσης, αλλά τα κύρια αίτια της τείχισης του οικισμού ή της ακρόπολης παραμένουν σχεδόν πάντοτε πρωτίστως κοινωνικά και (Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά, σελ 668-679)⁽¹⁴⁾

πολιτικά και λιγότερο στρατιωτικά. Συνεπώς η κατανόηση των αιτιών που οδηγούν στην ανάπτυξη οχυρωμένων κέντρων σε μια περιοχή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς προσφέρει σημαντικά στοιχεία για τη δυναμική των ιστορικών συνθηκών και των συνακόλουθων εξελίξεων. ⁽¹⁵⁾

(Φωτογραφίες από τα τοίχοι του Εξώμβουργου)

(Φωτογραφίες από τα τοίχοι του Εξώμβουργου)

(Τα αρχαία τείχη του Ξωμβουργου, Νότα Κούρου, σελ. 115-116). ⁽¹⁵⁾

Η σημερινή ονομασία του γρανιτένιου λόφου, όπου βρισκόταν κάποτε οικοδομημένη η μεσαιωνική πρωτεύουσα της Τήνου, το Κάστρο, είναι «Εξώμβουργο». Πρόκειται για ένα τεράστιο γρανιτένιο ογκόλιθο που δεσπόζει σχεδόν στη μέση του νησιού και το ύψος της κορυφής του από την θάλασσα είναι 650μ. ο γρανιτένιος αυτός όγκος βρίσκεται στη νότια άκρη μιας έκτασης 35τ.χλμ. που αποτελείται από εκρηξιγενή πετρώματα.⁽¹⁵⁾

Τη σημερινή του ονομασία την οφείλει στο ερειπωμένο χωριό «Ξώμβουργο» που γεννήθηκε από τους άστεγους κατοίκους της πόλης του Κάστρου, όταν αυτή κατεδαφίστηκε στα 1715 από τους Τούρκους, μόλις αυτοί κυρίεψαν το νησί από τους Βενετούς. Δε φαίνεται πως υπήρχε άλλη παλαιότερη ονομασία για τον ογκόλιθο – βουνό, αφού η ονομασία «Κάστρο» ήταν η ονομασία της μεσαιωνικής πόλης και πρωτεύουσας του νησιού. Αλλά και η ονομασία «Εξώμβουργο» (που συνηθίζεται) δε φαίνεται ελληνική, αφού πρόκειται για ελληνοποιημένη απόδοση της ιταλικής λέξης «soborgo» (=προάστιο) που συναντιέται πολλές φορές στα έγγραφα της βενετικής και μεταβενετικής περιόδου, όχι μόνο στην Τήνο, αλλά και σε όλες τις μεσαιωνικές πόλεις – κάστρα της Ευρώπης, αλλά και του ελληνικού χώρου.⁽¹⁵⁾

Δε γνωρίζουμε επακριβώς πότε πρωτοκατοικήθηκε η περιοχή, αλλά οι αρχαιολογικές ανασκαφές μαρτυρούν κατοίκηση της περιοχής στην προϊστορική περίοδο, με εμφανή σημεία των τειχών, κατοικιών και νεκροταφείου.⁽¹⁵⁾

Δυστυχώς οι αρχαιολογικές ανασκαφές δεν συνεχίστηκαν για πολλές δεκαετίες και δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε τους ακριβείς λόγους που εγκαταλείφθηκαν οι παραπάνω οικισμοί. Η πλέον πιθανή υπόθεση που να εξηγεί την ερήμωση της αρχαϊκής πρωτεύουσας είναι η ίδρυση μιας νέας, της Πόλεως, κατά την κλασσική περίοδο, λίγο βορειότερα από τη σημερινή πρωτεύουσα του νησιού. Η ασφάλεια στη ναυσιπλοΐα και στη διακίνηση εμπορευμάτων και ταξιδιωτών, οδήγησε τους κατοίκους να προτιμήσουν την εγκατάστασή τους στα παράλια του νησιού.⁽¹⁵⁾

Όταν, πάλι, στο Αιγαίο εντάθηκαν οι πειρατικές επιδρομές, κατά την αρχή του Μεσαίωνα, με την κάθοδο των βαρβάρων, τότε οι Τηνιακοί εγκατέλειψαν τα παράλια και κατάφυγαν στα εσώτερα του νησιού για να προστατευτούν από τους **(Τα αρχαία τείχη του Ξωμβουργου, Νότα Κούρου, σελ. 115-116).**⁽¹⁵⁾

νέους επιδρομείς, τόσο από το νότο, όσο και από τον βορρά και τη δύση. Έτσι χρειάστηκε να επανιδρύνουν νέους οικισμούς και νέα πρωτεύουσα, στο εσωτερικό του νησιού. Η παλαιότερη πείρα τούς οδήγησε γύρω από τον γρανιτένιο ογκόλιθο του Ξώμβουργου. Εκεί και θεμελίωσαν την πρωτεύουσα και το πρώτο βασικό οχυρωματικό έργο για την προστασία της ζωής τους.⁽¹⁵⁾

Τα μέχρι τώρα γνωστά στοιχεία μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε δυο υποθέσεις αναφορικά με το σημείο στο οποίο είχε θεμελιωθεί η πρωτεύουσα κατά την βυζαντινή περίοδο. Να μη λησμονήσουμε, ότι βρισκόμαστε στην πιο σκοτεινή περίοδο της ιστορίας του νησιού, αφού είναι η εποχή που άφησε πίσω της τα πλέον λιγοστά ιστορικά στοιχεία και μαρτυρίες, που δεν μας επιτρέπουν να εκφράζουμε με βεβαιότητες, αλλά μόνο υποθέσεις.⁽¹⁵⁾

Ο απότομος γρανίτινος όγκος των βράχων του Ξώμβουργου στο κέντρο περίπου του νότιου τμήματος της Τήνου είναι κυρίως γνωστός για την σημαντική ενετική οχύρωση που προστατεύει τον ομαλό χώρο με τον ενετικό οικισμό στην κορυφή του. Ο οχυρωμένος αυτός οικισμός που αποτέλεσε την μεσαιωνική πρωτεύουσα του νησιού και είναι γνωστό ως «κάστρο της Αγίας Ελένης», αποτυπώθηκε πολλές φορές από περιηγητές και χαρτογράφους.

Έτσι η μεσαιωνική πόλη που ήταν αρχικά μέσα στο κάστρο, στην κορυφή του λόγου, αργότερα όταν επεκτάθηκε έξω από το τείχος απλώθηκε στους νοτιοανατολικούς πρόποδες του λόγου, όπου σήμερα το εκκλησάκι του Αγίου Μηνά. Ελάχιστα πράγματα είναι γνωστά για τα αρχαία τείχη του Ξώμβουργου που σώζονται εν μέρει όρθια στις δυτικές και νοτιοδυτικές υπώρειες του λόφου καλυμμένα στο μεγαλύτερο μέρος τους από άγρια βλάστηση και ξερολιθιές.

Τα αρχαία τείχη του Ξώμβουργου εντόπισε και διερεύνησε κατά τη δεκαετία του 1950 ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ν.Μ. Κοντολέων. Αυτός εντόπισε την αρχαία πόλη και ερεύνησε τμήμα του νεκροταφείου των κλασικών χρόνων στα νοτιοανατολικά, δύο ιερά εκτός των τειχών, το ένα από τα οποία και ταύτισε ως Θεσομόριον, δηλ. ιερό της Δήμητρας και Κόρης, και τέλος ανάσκαψε συστηματικά δύο τμήματα του τείχους, Έτσι η αρχαία πόλη του Ξώμβουργου εισήλθε στον αρχαιολογικό μας χάρτη. Η πόλη ήταν οχυρωμένη με ένα τείχος πλάτους 3 μ. Από **(Τα αρχαία τείχη του Ξωμβουργου, Νότα Κούρου, σελ. 115-116).**⁽¹⁵⁾

το αρχαίο τείχος διατηρούνται σήμερα τρία μεγάλα τμήματα, δύο από τα οποία βρίσκονται σε δύο συνεχόμενα άνδηρα, το τείχος Α και το τείχος Β. Κατά την κρατούσα άποψη πρόκειται για ένα ενιαίο τείχος της πόλεως του Ξώμβουργου που κτίσθηκε κατά την Αρχαϊκή περίοδο και επιδιορθώθηκε αργότερα κατά τους κλασικούς χρόνους στην εσωτερική του παρειά.⁽¹⁶⁾

Αργότερα ο καθηγητής Π. Θέμελης, επιμελητής αρχαιοτήτων Κυκλάδων, σε μια απόπειρα συνολικής αξιολόγησης των ανασκαφέντων τμημάτων και ελλείψει τοπογραφικού ο Θέμελης προσπάθησε να συνδέσει τα σωζόμενα τμήματα του τείχους σε ένα σκαρίφημα. Πρόκειται για ένα σημαντικό βήμα στην ιστορία της έρευνας της οχύρωσης και του οικισμού καθώς και για πρώτη φορά γινόταν φανερό σχεδιαστικά το μέγεθος και η έκταση των πόλεως που περίβαλλε το τείχος.⁽¹⁶⁾

Όμως στα 50 χρόνια που μεσολάβησαν από τις ανασκαφές του Κοντολέοντος μέχρι το 1995 η περίφημη αυτή πόλη και το τείχος της θάφτηκαν πάλι από το χώμα και τη βλάστηση και έτσι ευρέθη ο χώρος το 1995.⁽¹⁶⁾

Με κύριο στόχο την χρονολόγηση του τείχους, τη συστηματική διερεύνηση της πορείας και των φάσεων της οχύρωσης η έρευνα ξεκίνησε με μία τοπογραφική αποτύπωση, στην οποία εντάχθηκαν τα γνωστά τμήματα του τείχους. Η ανασκαφική έρευνα ξεκίνησε με τον καθαρισμό της παλαιάς ανασκαφής Κοντολέοντος στο τείχος Α, όπου καθарίσθηκε το παλαιό σκάμμα. Αναγνωρίζοντας ωστόσο την εντυπωσιακή διαφορά τοιχοδομίας μεταξύ των δύο συνεχόμενων τμημάτων του τείχους η ονομασία τείχος Α που είχε δώσει ο Κοντολέων σε αυτό το τμήμα της οχύρωσης, διατηρήθηκε πλέον μόνον για το ακραίο δυτικό τμήμα στο υψηλότερο άνδρικο που είχε κυκλώπεια τοιχοδομία. Το υπόλοιπο τμήμα του τείχους μετά τον χείμαρρο στο χαμηλότερο άνδικο αποκαλέσαμε τείχος ΑΑ διατηρώντας τον παλαιό ορισμό τείχος Β για το νοτιότερο τμήμα της οχύρωσης. Όλα τα τμήματα σημειώθηκαν πάνω σε ένα τοπογραφικό και με την ανασκαφική έρευνα στο τείχος ΑΑ καθώς και με παράλληλη επιφανειακή έρευνα στα άλλα τμήματα του τείχους έχουμε ήδη τα πρώτα αποτελέσματα με τις φάσεις της οχύρωσης. Για να αποφύγουμε όμως τις δυσκολίες που προκύπτουν από την **(Τήνος, τα κάτω μέρη, Ο παλαιότερος οχυρωμένος οικισμός του Ξώμβουργου, σελ 33-35).**⁽¹⁶⁾

διαπλοκή των εποχών στην ίδια την οχύρωση μέσα από τις συνεχείς επιδιορθώσεις θα παρουσιάσουμε τις φάσεις του τείχους και κατά συνέπεια του οικισμού με χρονολογική σειρά.⁽¹⁶⁾

Το Ξώμβουργο κτίσθηκε σε ένα λόφο που προσφέρει ασφάλεια και έχει δυνατότητα καλής οχύρωσης και βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με καλλιεργήσιμες γαίες, απέχει δε από την θάλασσα μερικά χιλιόμετρα, γεγονότα που το καθιστούν οχυρωμένο μυκηναϊκό χώρο στην Τήνο όχι όμως και μοναδικό.⁽¹⁶⁾

Κατά την Γεωμετρική περίοδο ο χώρος έξω από την πύλη του κυκλώπειου τείχους του Ξώμβουργου, όπως έδειξε η ανασκαφική έρευνα του 1996, χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο.

(βλ. Τα αρχαία τείχη του Ξώμβουργου, Πορίσματα της πρόσφατης έρευνας 1995 – 1996, της κας Νότας Κούρου).

Στην Τήνο φαίνεται να κτίσθηκαν κατά την αραιότητα 4 μεγάλοι οχυρωμένοι οικισμοί, οι οποίοι σε γενικές γραμμές διαδέχονται ο ένας τον άλλον.⁽¹⁶⁾

Η παλαιότερη τειχισμένη εγκατάσταση στην Τήνο είναι στο Βρυόκαστρο και κτίζεται περίπου στο τέλος της Μέσης και τις αρχές της Ύστερης εποχής του Χαλκού, δηλ, κατά τον 16^ο αι. π.χ.⁽¹⁶⁾

Ακολουθεί η παλιότερη οχύρωση στο Ξώμβουργο που κτίζεται κατά το τέλος της εποχής του Χαλκού και τις αρχές της εποχής του Σιδήρου, δηλ. κατά τον 12^ο αι. π.Χ. ή λίγο μετά.⁽¹⁶⁾

Στην ίδια θέση, όταν μεγαλώνει ο οικισμός κτίζεται τον 6^ο αι. π.Χ. ένα μεγάλο τείχος που καλύπτει πόλη την νότια και δυτική πλευρά του λόφου του Ξώμβουργου.

Αργότερα στα Κλασσικά χρόνια οχυρώνεται ο νέος οικισμός στην θέση Πόλες, στον λόφο πίσω από την εκκλησία της Παναγίας. Καθώς ο οχυρωμένος οικισμός είναι κατά κανόνα το σημαντικό κέντρο της περιοχής οι τειχισμένες εγκαταστάσεις της Τήνου είναι προφανές ότι αντιστοιχούν στα διαδοχικά κέντρα εξουσίας στο νησί. Η δημιουργία ενός νέου κέντρου δεν σημαίνει αναγκαστικά ερήμωση του παλιότερου και πολλές φορές η κατοίκηση στο παλιότερο κέντρο συνεχίζεται για (Τήνος, τα κάτω μέρη, Ο παλαιότερος οχυρωμένος οικισμός του Ξώμβουργου, σελ 33-35).⁽¹⁶⁾

αρκετό διάστημα. Εκείνο όμως που αλλάζει είναι το κέντρο εξουσίας, δηλ. το κέντρο της κοινωνικό – πολιτικής δύναμης.⁽¹⁶⁾

Η δημιουργία και η ανάπτυξη ενός οχυρωμένου οικισμού στην ενδοχώρα αργότερα τονίζεται την ιδιαίτερη σημαία του Ξώμβουργου για το νησί, αλλά παράλληλο αποτελεί και ένδειξη εσωστρέφειας.⁽¹⁶⁾

Κάτω από τον φόβο των θαλάσσιων επιδρομών ανήκει και η παλιότερη τειχισμένη εγκατάσταση στο Ξώμβουργο. Ο λόφος του Ξώμβουργου που κυριαρχεί στο κέντρο του νότιου τμήματος της Τήνου, και απέχει αρκετά από την θάλασσα αποτελεί ένα φυσικό οχυρό που παρέχει ασφάλεια και πλήρη έλεγχο της γύρω περιοχής. Από τις πλαγιές του υπάρχει δυνατότητα οπτικής επαφής με όλα τα γύρω νησιά από τα γειτονικά Σύρο, Μύκονο, Δήλο έως την Πάρο, Νάξο, Σίφνο και Ίο στις Κεντρικές Κυκλάδες ή την Ικαρία στο ανατολικό Αιγαίο. Πρόκειται για την πιο προνομιούχα θέση στο νότιο τμήμα του νησιού καθώς βρίσκεται διπλά σε εύφορες και καλά υδρευόμενες καλλιεργήσιμες γαίες και συνεπώς είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για κατοίκηση σε εποχές κινδύνων και θαλάσσιων επιδρομών. Άλλωστε για τον ίδιο λόγο επελέγη ο λόφος για έδρα των Ενετών κατά τα Μεσαιωνικά Χρόνια.⁽¹⁶⁾

Η εγκατάσταση στο Ξώμβουργο προστατεύεται από ένα εντυπωσιακό σε μέγεθος και μορφή κυκλώπειο τείχος, από το οποίο διατηρείται μόνο ένα τμήμα μήκους 23μ στα υψηλότερα βόρειο-δυτικά άκρη του λόφου. Αυτό το τμήμα του τείχους διατρέχει από τα βορειοδυτικά προς τα νότιο-ανατολικά την άκρη ενός στενόμακρου ανδῆρου που σε αυτό το σημείο έχει μεγάλη κλίση. Αν και λειτουργεί παράλληλα ως αναλημματικός τοίχος η κύρια λειτουργία του είναι οχυρωματική, όπως προκύπτει από το πλάτος του και από την ύπαρξη δύο όψεων. Και οι δύο πλευρές είναι κτισμένες με τεράστιους ογκόλιθους από γρανίτη χωρίς συνδετικό υλικό και όπου υπήρχε ανάγκη γέμισμα με μικρές πέτρες. Η θεμελίωση γίνεται κατευθείαν πάνω στον βράχο που υφίσταται σχετική επεξεργασία ομαλοποίησης, όπου χρειάζεται. Πρόκειται για τεχνική γνωστή κυρίως από μυκηναϊκές οχυρώσεις στην ηπειρωτική Ελλάδα και τα καλύτερα παράλληλά του αποτελούν τμήματα του τείχους των Μυκηνών ή της Μιδέας. Ωστόσο, αν και η τεχνική είναι όμοια, το τείχος του Ξώμβουργου δεν έχει την ίδια ποιότητα με τα μυκηναϊκά τείχη της (Τήνος, τα κάτω μέρη, Ο παλαιότερος οχυρωμένος οικισμός του Ξώμβουργου, σελ 33-35).⁽¹⁶⁾

Πελοποννήσου και το κτίσιμό του προδίδει βιασύνη. Αυτό είναι σαφέστατο στο υποκείμενο άνδρη ΑΚ, όπου συνεχίζεται η οχύρωση στο φρύδι του άνδρου πάνω από τον βαθύ κρημνό. Το τείχος στο άνδρη αυτό σχηματιζόταν από την προσθήκη ογκολίθων μεταξύ των θεόρατων φυσικών βράχων που υψώνονται στην δυτική πλευρά του. Λόγω των ισχυρών ανέμων οι περισσότεροι από τους πρόσθετους ογκόλιθους του οχυρωματικού περιβόλου σε αυτό το άνδρη έχουν σήμερα φύγει από τη θέση τους και έχουν κυλήσει πολύ μακριά στα χαμηλότερα άνδρα.⁽¹⁶⁾

Η πορεία του κυκλώπειου δεν έχει προς το παρόν ταυτιστεί, αλλά συμπεραίνεται κατά προσέγγιση από τους ογκόλιθους που είναι διασκορπισμένοι στον χώρο και είναι όμοιοι με αυτούς που έχουν χρησιμοποιηθεί στο τμήμα του τείχους που σώζεται. Καθώς πρόκειται για τεράστιους ογκόλιθους από γρανίτη που δεν μετακινούνται εύκολα η παρουσία τους δεν εξηγείται στα υψηλότερα άνδρα στα ανατολικά παρά μόνον εάν δεχτούμε ότι προς τα εκεί συνεχίζονται η πορεία του κυκλώπειου. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, η οποία βεβαίως μένει να επιβεβαιωθεί ανασκαφικά, είναι δυνατόν να συμπληρωθεί η πορεία του κυκλώπειου τείχους στα ανατολικά. Υπολογίζεται ότι η συνολική έκταση που περικλείει το πρώτο αυτό τείχος στο Ξώμβουργο, το οποίο βασικά περιλαμβάνει δύο άνδρα (το άνδρη ΑΚ και το άνδρη Α), ανέρχεται περίπου σε 2600τ.μ., πράγμα το οποίο σημαίνει μια σχετικά μικρή οχυρωμένη περιοχή. Ωστόσο, παρόμοιες διαστάσεις έχει και η σχεδόν σύγχρονη εγκατάσταση στις Κουκουναριές της Πάρου, όπως και σε πολλές άλλες περιοχές, γεγονός που βοηθά στην ένταξη της οχυρωμένης εγκατάστασης στο Ξώμβουργο στον συνήθη τύπο οχυρού της περιόδου.⁽¹⁶⁾

Αναμφισβήτητα πάντως ο οικισμός αυτής της εποχής στο Ξώμβουργο αν και δεν πρέπει να ήταν και πολύ μεγάλος, ήταν όμως καλά οργανωμένος και διέθετε ακόμα και εργαστήρια μεταλλουργίας, όπως δείχνουν τα καλούπια για τη χύτευση μεταλλικών εργαλείων, αλλά και ο μεγάλος αριθμός από σκωρίες που βρέθηκαν στον χώρο.⁽¹⁶⁾

Το κυκλώπειο τείχος του Ξώμβουργου κτίζεται περί το τέλος της εποχής του Χαλκού, όταν προφανώς η μέχρι αυτή την περίοδο ισχυρή και οχυρωμένη (Τήνος, τα κάτω μέρη, Ο παλαιότερος οχυρωμένος οικισμός του Ξώμβουργου, σελ 33-35).⁽¹⁶⁾

εγκατάσταση στο Βρυόκαστρο που ελέγχει τον θαλάσσιο δρόμο προς τις Κεντρικές Κυκλάδες και την Κρήτη παύει να είναι λειτουργική. Ένα άλλο μεγάλο κέντρο πρέπει να υπήρχε στο βόρειο τμήμα του νησιού, στην περιοχή της Αγίας Θέκλας, στο κέντρο του Βόρειου τμήματος του νησιού, όπου σώζεται ένας θολωτός τάφος που αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της επίδρασης και του αντίκτυπου του μυκηναϊκού πολιτισμού της Τήνου. Η θέση βρίσκεται στην ανατολική πλαγιά ενός λόφου που εποπτεύει μια εύφορη κοιλάδα πάνω από τον ευλίμενο Πάνορμο. Ο κόλπος του Πανόρμου ήταν ένας αναγκαίος σταθμός για όσους έπλεαν από την ηπειρωτική Ελλάδα προς τις ακτές της Μικράς Ασίας ή προς την Κύπρο. Συνεπώς η θέση της Αγίας Θέκλας ήταν σημαντική κατά την εποχή της μεγάλης εξόδου από το Αιγαίο και αυτό υποδηλώνουν και τα σημαντικά μυκηναϊκά ευρήματα του τάφου, μεταξύ των οποίων και αρκετά χρυσά κοσμήματα. Η κεραμική του τάφου αυτού, η οποία ανήκει στον 13ο αι. π.Χ., περιλαμβάνει μερικές εισαγωγές από την ηπειρωτική Ελλάδα, αλλά και ντόπιες απομιμήσεις που υποδηλώνουν καλές και στενές επαφές της Τήνου με τον μυκηναϊκό κόσμο κατά την περίοδο αυτή.⁽¹⁶⁾

Το Ξώμβουργο διαδέχεται αυτές τις θέσεις καθώς κεραμική και καλούπια από εκεί χρονολογούν τη θέση στο τέλος της εποχής του Χαλκού και τις αρχές της εποχής του Σιδήρου. Η γεωγραφική θέση προσφέρει ασφάλεια καθώς είναι μακριά από την θάλασσα. Ακόμα η μορφή του ίδιου του λόφου με τους απόκρημνους βράχους στα ριζά του παρουσιάζει πολύ μεγάλες ομοιότητες με αρκετές από τις «θέσεις – καταφύγια» που ξέρουμε από την Κρήτη, όπως αυτή στο Καρφί, ενώ η τοιχοδομία του βρίσκει τα πλησιέστερα μορφολογικά παράλληλα επίσης σε οχυρώσεις θέσεων αυτής της περιόδου στην Κρήτη, όπως στο Μύθι. Ωστόσο, αντίθετα με την Κρήτη η θέση στο Ξώμβουργο δεν εγκαταλείπεται στο τέλος των Σκοτεινών Χρόνων, αλλά συνεχίζει να χρησιμοποιείται και μετά. Αυτή η σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στο Ξώμβουργο και τους κρητικούς «οικισμούς – καταφύγια» των Σκοτεινών Χρόνων δικαιολογείται ίσως από το γεγονός ότι ο περιορισμός του χώρου στα μικρά νησιά δύσκολα επιτρέπει τις μετακινήσεις.⁽¹⁶⁾

(Τήνος, τα κάτω μέρη, Ο παλαιότερος οχυρωμένος οικισμός του Ξώμβουργου, σελ 33-35).⁽¹⁶⁾

(Φωτογραφίες από τα τοίχοι του Εξώμβουργου)

(Φωτογραφίες από τα τοίχοι του Εξώμβουργου)

(Φωτογραφίες από τα τοίχοι του Εξώμβουργου)

(Φωτογραφίες από τα τοίχοι του Εξώμβουργου)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Ν. Μοσχονά, Αμυντική κατάσταση της Τήνου, περιοδικόν Θησαυρίσματα)
(Λεξικού Πάπυρος Larousse, σελ. 1721, σε συνδ. με μελέτες του Γ. Κ. Γιαγκάκη)
(Η Αρχαία Τήνος, Γεωργίου Δώριζα)
(Η οργάνωσις των ακτοφρουρών της Τήνου υπό του Συνδίκου Ιερώνυμου Da Lezze. (1861), Νικ. Γ. Μοσχονά)
(Ιστορία της Τήνου, Α. Λαγουρού)
(Οργάνωση Ακτοφρουρών Τήνου, Ν. Μοσχονά, Επετηρίς Εταιρίας Κυκλαδικών Μελετών, τόμος Ε')
(Πληροφορίες για την αμυντική κατάσταση της Τήνου στις αρχές του ΙΖ' αιώνα, (ανάπτυπον από τα «Θησαυρίσματα» Γ'), Νικ. Γ. Μοσχονά, , μόνο τα ελληνικά κείμενα)
(Τα αρχαία τείχη του Ξωμβουργου, Νότα Κούρου)
(Τήνος – Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Α': Ιστορία, π. Μάρκος Φώσκολος, Δήμος Εξωμβούργου Τήνου, Τήνος 2005)
(Τήνος Ιστορία και Πολιτισμός Τόμος Α': Ιστορία, επ. Μελέτης Γ. Κ. Γιαγκάκη, εκδόσεις «Δεδεμάδη», επιμέλεια έκδοσης π. Μάρκου Φώσκολου, Τήνος 2005)
(Τήνος και θάλασσα, Τήνος και πειρατεία κατά τους Μέσους χρόνους, π. Μάρκος Φώσκολος)
(Τήνος, τα κάτω μέρη, Ο παλαιότερος οχυρωμένος οικισμός του Ξώμβουργου)